

PHILIPPI MARIAE RENAZZI

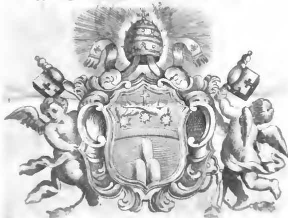
J.C. ET ANTECESSORIS ROMANI

ELEMENTA JURIS CRIMINALIS

Hoc spectant Leges, hoc volunt incolumem esse Civium conjunctionem, quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coercent. Cic. Offic. III. 3.

LIBER I.

DE DELICTIS GENERATIM

ROMAE cIↄ.Iↄ.cc.LXXIII.

JOANNES GENEROSUS SALOMONI

PUBLICA EXCUDEBAT AUCTORITATE

CLEMENTI. XIIII.
PONT. OPT. MAX.

PHILIPPUS MARIA RENAZZI.

QUandoquidem Jus Criminale comparatum eſt non ſolum ad domeſticam Reipublicae pacem, Civiumque ſecuritatem fovendam, et conſervandam; ſed etiam Religionis majeſtati tuendae, et vindicandae quodammodo inſervit; proinde Opus, quo ejus Juris Elementa traduntur, aut nemini offerendum, aut ei tantum videbatur eſſe con-

ſecrandum, in quem ſumma utriuſque rei cura, et patrocinium incumberet. Itaque ſi audeo primum hunc Librum Criminalium Elementorum, quem nunc in publicam lucem emitto, Tuo Sacratiſſimo Nomini CLEMENS MAXIME inſcribere, non tam obſervantiae, qua a me es colendus, argumentum exhibere mihi videor; quam tributum offerre Tibi uni debitum, qui et Pontifex Religioni divinitus praees, et Princeps Rempublicam feliciter moderaris. Utinam mihi contigerit ſolida, et genuina Criminalis Juris principia, ac veras ſacris, publiciſque rebus conſulendi rationes eo plane modo hoc Libro retegere, atque explanare, quo Tu illa tenes, has vero opportune adhibes in explendis muneribus utriuſque Poteſtatis. Etenim mirando Numinis afflatu ad Summum Sacerdotium evectus ſic regis Eccleſiam; ut in Te redivivos ſuſpiciamus magnos illos Seraphici tui Inſtituti Alumnos, qui Divi Petri cathedram, doctrina, ſapientia, et ſanctitate illuſtrarunt. Profecto cum propter virtutum omnium ornamenta, quibus ſplen-

ſplendes, ampliſſimam hanc, caeloque proximam dignitatem meruiſti; tum praecipue ob ſingularem illam tuam morum ſuavitatem, et chriſtianam animi demiſſionem digniſſimus es judicatus, qui turbulentiſſimis temporibus Eccleſiae navim regendam, gubernandamque ſuſciperes. Quis ergo miretur ſi univerſae Chriſtianae Reipublicae Reges, et Populi mirificis erga Te obſervantiae, fiduciae, benevolentiae officiis quodammodo certant; ſi ad Tuam redeunt obedientiam, qui ſe jam olim a Romani Pontificis obſequio ſubtraxerant Aſiatici Epiſcopi, diſſitiſſimaeque Nationes; ſi demum ii quoque, qui in Religionis negotio a nobis diſſentiunt ſuae haereſis quaſi obliti, et virtute tua, morumque facilitate commoti Te colunt, ac diligunt, ſummiſque laudibus in caelum extollunt. Magnae vero cuidam Reipublicae felicitati adſcribendum eſſe videtur, quod ei Princeps, Rectorque contigeris. Siquidem ita regnas, ut olim a Veteribus regnaſſe feruntur Cyrus ille a Xenophonte laudatus, et inter Romanos Imperatores Titus, Trajanus,

Poterit imprimi, si videbitur iis, quibus ita jubendi jus est.

Paulus Franciscus Antamorus S. Consistorii Advocatus, et Romani Archigymnasii Rector Deputatus.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

Dominicus Jordani Patriarch. Antioch. Vicesgerens.

APPROBATIONES.

IN prima parte Operis Clariss. Viri Philippi Mariae Renazzi Advocati, et Antecessoris Romani, inscripti *Elementa Juris Criminalis*, quam jussu legi Reverendiss. P. S. P. A. Magistri pleraque visa sunt mihi doctrinae plena, eruditionis, et elegantiae; nihil prorsus contrarium Catholicae Fidei, vel bonis moribus. Quare censeo imprimi posse, et publica luce donari; si tamen ita videatur eidem Reverendissimo Patri Magistro S. P. A.

Romae ex aedibus nostris hac die 10. Septembris an. 1772.

Carolus Cribellius Protonotarius Apostolicus, S. Consultae Ponens, et Tribunalis Gubern. Urbis Assessor.

UT mandatis Reverendissimi P. Magistri S. P. A. obtemperarem attente perlegi, atque consideravi Tomum I. *Elementorum Juris Criminalis* Domini Advocati Philippi Mariae Renazzi in Romana Accademia Juris Utriusque Professoris Publici, in quo nihil dogmatibus nostrae Catholicae Religionis, bonisque moribus contrarium inveni, quod impediat, quin typis imprimi possit, et publica luce donari. A laudibus, quas certo certius Clarissimus Auctor a doctis Viris consequetur, consultò abstineo, ne illas Ego amicitiae tribuisse videar.

Romae ex nostro Museo hac die 8. Septembr. 1772.

Jacobus Pistorozzi S. Rom. Universalis Inquisitionis Reorum Advocatus, et Consultor.

HOC jamdiu in votis erat doctis Viris, et publici boni sollicitis, ut nempe Jurisprudentiae Criminali, cujus in Republica summa necessitas, et utilitas, vetus sua dignitas, splendorque restitueretur. Quibus quidem votis magnam coepi animo voluptatem, cum perspexi D. Advocatum Philippum Mariam Renazzi in Romano Archigymnasio Antecessorem satisfacere aggressum esse primo Libro suorum Juris Criminalis Elementorum, quem jussu Reverendissimi P. Thomae Ricchinii S. P. A. M. diligenter legi, et consideravi. Nam praeter quam quod nihil in eo offendi, vel a Catholicae Religionis dogmatibus, vel a bonis moribus alienum; summopere miratus sum Cl. Auctoris ingenium, qui felici ausu tentavit puriores recludere fontes, unde solida Criminalis Scientia promanat, et ejus vera principia non solum concinna methodo evolvere; sed etiam eleganti stylo explanare. Quare eumdem Librum dignum censeo, ut in publicam lucem prodeat; si tamen ita placuerit praefato Reverendissimo P. S. P. A. M.

Dabam Romae in Coenobio S. Mariae de Aracaeli Kalendis Septemb. A. MDCCLXXII.

Fr. Ambrosius Erba Ord. Min. de Observ. S. Theologiae Lect. Jubil. Cleri Romani Examinator Apostol. Congreg. Indicis, et Sacr. Rituum Consultor.

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ordinis Praedicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister.

PRAE-

PRAEFATIO.

QUI Civilem Societatem, quae moralem constituit personam, humano corpori compararunt; non male utriusque naturam perspexisse videntur. Quum enim, ut cetera praetermittam, ex immutabili rerum vicissitudine fieri nequaquam possit, ut corpus perenni gaudeat sanitate; ita propter cognatas humano pectori cupiditates, vimque saevientium adfectuum nulla fuit unquam, eritque hominum Societas, quae jugiter interna tranquillitate fruatur. Profecto haud aliter humanae machinae functiones a morbis intercipiuntur, quam a Delictis oeconomia intervertitur Civilis Societatis. Si igitur necesse est noscere morbos, remedia callere, quibus ii nasci prohibentur, nati depelluntur, ut corpus bona semper valetudine utatur, aegrum convalescat, et vivat; non minus quoque necessarium esse videtur Delicta, quae morbi sunt Corporis Civilis, cognoscere, poenarum notitiam habere, quibus, tamquam medelis in Cives noxios praescriptis, remedium commissis affertur delictis, committenda impediuntur; ne tranquillitas perturbetur, vel pereat Societatis. Itaque quod est corpori humano Medicina; id praestat Civili Societati Scientia Criminalis.

Quemadmodum autem statim ac homines obnoxii morbis esse coeperunt nasci oportuit, quaerique ars illos curandi, ac depellendi; sic Scientia Criminalis cum ipsis nata est, crevitque Civilibus Societatibus. Quum enim primus, ac praecipuus illas instituendi finis fuerit, ut hominibus in easdem convenientibus vitae, bonorumque securitas constaret, liceretque tranquillum degere aevum; proinde necesse fuit ea omnia habere perspecta, quae illorum poterant securitatem, pacemque perturbare, haec eadem prohibere, atque interdicere, ac demum media invenire, atque adhibere, quibus nequam homines, atque audaces ab aliis laedendis, violandisque cohiberentur: alioqui nec ulla unquam efformari potuisset Civilis Societas, nec efformata diu vigere, ac perseve-

 rare.

rare. Et re quidem vera si antiquiorum Populorum Leges, quae apud veteres Historicos referuntur, percurramus; earum plerasque in probibendis criminibus, poenisque sanciendis versari inveniemus. Hinc qui primi eas sciverunt hominibns in Civitates coactis, tamquam auctores baberi debent Scientiae Criminalis, cujus materiem ipsae Leges conficiunt, quae de delictis, et poenis agunt. Hujusmodi autem scientia eos certe oportuit fuisse eruditos, quibus deinde seu sors, seu ratio Respublicas tradidit regendas, ac gubernandas. Quippe munus illorum, qui vel ipsi summa potiuntur in Republica potestate, vel eam a Supremis Reipublicae Rectoribus accepere exercendam, in impediendis, vetandisque Delictis, exequendis Criminalibus Legibus, Reisque puniendis praecipue consistit. Quare nil mirum si olim graviores cujuscumque Nationis Viri, ac sublimiora Ingenia Criminalis Scientiae peritia celebrarentur. Sane fas est affirmare apud Egyptios Sacerdotes ea debuisse pollere; Seniores apud Haebreos, Satrapas apud Assyrios, Persasque, quibus eas inter vetustissimas Gentes commissa erat delictorum cognitio, et animadversio. In Graecia autem non solum illustriores, sapientioresque Cives, quibus ea constabant Quaesitorum Criminalium Collegia adeo prudentiae, justitiaeque fama celebrata, ut Numina quoque illos inter consedisse fabularentur; sed ipsi etiam Oratores Criminalis Scientiae laude floruerunt. Et re quidem vera pleraeque Lisyae, Jsocratis, Demosthenis *Orationes, quibus vel Cives accusarunt delinquentes, vel accusatos defendere, demonstrant, eos non minus eloquentia, quam Criminali Scientia excelluisse.*

Sed Romae, ubi Juris, Legumque scientia Patriciorum supra Plebejos potentiae effecta instrumentum, primo coepit in certum redigi ordinem, atque systhema; potissimum exculta est, quae ad crimina, poenasque spectat ejus gravissima, atque utilissima pars. Cujus rei praeter Criminales Leges, quarum adbuc miramur sapientiam, sequimurque censuram, fidem nobis faciunt luculentissimam, quae adbuc in Pandectis *extant Fragmenta Romanorum* Jurisconsultorum*, qui pluribus scriptis Operibus Criminalem Scientiam, itidem Romae ab Oratoribus semper excultam, auxerunt, illustrarunt, at-*

que

quead summam extulerunt dignitatem; a qua postmodum excidit cum gloria, Imperioque Romano. Nam Romano Imperio a Borealibus Gentibus in Occidente concusso, et demum extincto, cum Romanis Legibus, ceterisque Bonis Artibus, ac Disciplinis, elanguit quoque, ceciditque Scientia Criminalis. Et sane qui poterat Criminalis Scientia vigere, quum efferi mores, duraeque Leges victricium Nationum, vix alicubi intermixtae reliquiis Romani Juris, inconditam invexissent, et inhumanam Jurisprudentiam, quumque, ut plurimum, pro ratione, legeque staret crudelis, et cerebrosa potentium, ferociumque victorum voluntas? Nec nisi post exculta iterum veteris Jurisprudentiae Romanae jura cessatum paulatim ab illa barbarorum seculorum feritate, ac ignorantia, quam Boreales Gentes invexerant. Quo nihil verius: nam atrox illa illuvies humanitatis ignoratione grassabatur, inhumanitas vero ignoratione Jurium. Tunc demum humaniores Disciplinae rursus exsuscitatae, et cum reliquis partibus Juris Romani; ea quoque excoli coepit ejus praestantissima pars, quae circa crimina, poenasque versatur.

Jurisconsulti fere omnes indocti aeque, ac eruditi, qui post IRNERIUM *fere usque ad nostram aetatem in interpretando, illustrandoque Jure Romano operam suam collocarunt, eam quoque consequenter illius partem attigerunt, quae ad delicta, poenasque pertinet; inter quos vel in primis eminet* JACOBUS CUJACIUS, *qui merito ab immortali nostro* GRAVINA *redivivae Romanae Jurisprudentiae pater est appellatus. Sed obiter, nec certo ordine exculta est ab illis pars haec Juris Romani. Neque vero ita numero multi extitere Jurisperiti, qui eam peculiariter, et ex professo tractare susceperint. Quos tamen inter unus, vel alter doctus, ceteri sive suo, sive temporum vitio, quibus scripserunt, omnis necessariae, solidaeque expertes eruditionis partim ex Romano Jure, et Municipalibus Legibus, partim ex Longobardicis institutis, et usu, praxique forensi, partim denique ex placitis aliorum Interpretum Juris Romani, et opinionibus, ac sententiis suopte ingenio depromptis, et effictis principia illa, regulas, conclusiones, doctrinasque consuerunt, quibus constat Criminalis Scientia, quae docetur in Scholis, viget in Foro, et adhuc*

b 2 *domi-*

dominatur ubicumque veteris manent vestigia ruris. Longum esset omnium heic nomina persequi: erit tamen operae praetium aliquos ex eis cognoscere, qui in vulgus sunt celebriores.

DAMOHUDERUS (Jodoccus) *Brugensis, Jurisconsultus, ut sua aetas ferebat, doctus, inter primos numerandus, qui Criminali Scientiae ex professo tractandae vacaverint. Anno* 1550. *Opus edidit, quod primum sub titulo* Enchiridion rerum criminalium, *deinde* Praxis Criminalis *typis impressum est. Mira in eo elucet claritas, atque ordo; virtutes Scriptori necessariae, sed vulgo Criminalium Jurisconsultorum ignotae: unde ex hoc capite nunc quoque ejus Opus commendandum illis, qui studens Scientiae Criminali. Tulit autem Damobuderus industriae suae fructum. Nam* CAROLO V. *Caesari, et* PHILIPPO II. *ejus filio fuit in Belgio a consiliis.*

DECIANUS (Tiberius) *Utinensis, declinante Saeculo XV. Patavii Jus Caesareum docuit magna nominis celebritate. Scripsit praeter alia Opera, quae huc non pertinent,* Tractatus Criminales *doctos sane, et laboriosos, quibus universam Criminalem Jurisprudentiam, quae sua aetate vigebat in Foris, aggressus est amplissime exponere, atque illustrare. Vir certe dignus meliori seculo. Quamvis enim vitio temporum, quibus floruit, ignoraverit Scientias, unde Jurisprudentia Criminalis vera sua derivat principia; tamen agnovit eam altius, quam tunc fieret, repeti debere, et a capite arcessi; quod ex doctrinis, quae tunc regnabant in Scholis, primo Libro sui Operis praestitit. Morte tamen praeventus haud potuit illi extremam adhibere manum. Post ejus fata* Nicolaus *filius paternum opus publica luce donavit.*

CLARUS (Julius) *Alexandrinus,* PHILIPPI II. *Hispaniarum Regis Mediolani Consiliarius, et Regens. Praeter ceteras partes Civilis, et Canonicae Jurisprudentiae; eam quoque attigit, quae ad crimina, et poenas spectat.* Libro V. sententiarum *(sic enim suum Opus inscripsit), qui initio seorsim editus, postea cum aliis prioribus IV. Libris excussus est, et in* Practica Criminali, *quam illi adjecit, in pauca contraxit, quae late prius Interpretes, rerumque criminalium Scriptores tradiderant, ac disputaverant. Sed laus haec, qua sola dignus est, ei invidere visi sunt nonnulli Jurisconsulti, qui notis, et ob-*

et observationibus ejusdem scripta onerarunt; inter quos miror fuisse etiam HARPRECTUM, et GOVEANUM *viros alicujus nominis inter eruditos, humanosque Jurisperitos. Ceterum fama, qua vivens gavisus est Clarus, vel periit cum eo, vel debuit certe perire.*

FARINACCIUS (Prosper) *natus est Romae, ubi Reis defendendis operam dabat sub* CLEMENTE VIII. *Narrat* JANUS NICIUS ERYTRHAEUS in Pinacothec. I. *Farinaccium malorum criminum convictum (nefas ea nominare) poenas Legibus daturum fuisse, nisi Antonii Mariae Salviati Cardinalis opera servatus ex eo judicio elapsus esset; cui Cardinali pro illo deprecanti Clemens VIII., cui ejus flagitia nota erant, Farina, inquit, ista bona est, vel pollis est potius, sed non saccus cui ille includitur bonus est, sed foedus, ac turpis.* PAULUS V., *qui dum esset Auditor, ut vocant, Camerae Apostolicae Farinaccio usus erat vicario in cognoscendis caussis criminalibus, ei munus detulit Procuratoris Generalis Fisci. Dubitari non potest quin vel in primis Farinaccio ferri debeat accepta universalis illa, putidissimaque corruptio, quae Scientiam Criminalem pervasit. Is enim non solum indocte, et obscure pluribus magnis voluminibus Criminalem Jurisprudentiam pertractavit; sed insuper nutantem reddidit, versatilem, incertam; adeo ut cui animus illam ab ejusdem scriptis attingere; is futurus erit nibilo doctior, quam dudum. Farinaccius, ut ceteri Jurisconsulti, qui tunc forensi operae in Italia vacabant, ex trivio sapiebat, omnisque expers erat necessariae doctrinae; quin immo, quae pauca callebat vera Jurisprudentiae principia, ea non ex Legum fontibus hauserat, sed, ut moris, ex vulgarium Interpretum lacunis, et Forensium Scriptorum centonibus arripuerat. Attamen habitus est, et adhuc in vulgus habetur princeps Criminalium Jurisconsultorum. Quam gloriam sibi perpetuam polliceri visus est ipsemet Farinaccius in Epistola nuncupatoria postremi, quod edidit, voluminis suae* Theoricae, *et* Practicae Criminalis, *ubi non erubuit de suo Opere usurpare illud* POETAE:

Exegi monumentum aere perennius.

Sed suă spem Farinaccium fefellisse, ut plerosque fallit Auctores, qui magna de suis ominantur Operibus, docuit eventus.

tus. Ejus namque Libri jamdudum deferri incoeperunt in vicum vendentem thus, et odores. Nonnullis, quod heic protulimus de Farinaccio judicium nimis audax, plerisque iniquum videbitur. Sed quisquis mente anticipatis opinionibus vacua, et aliquo doctrinae lumine illustrata ejus Opera pervolutaverit, seduloque perpenderit, deprehendet Nos Lectoribus haud imponere, neque injustam dixisse sententiam. Multa quidem Ingeniis donanda sunt, sed vitia, ut apposite SENECA *scribit, non portenta. Restat monere* WLPINIUM *quemdam suscepisse obscurum, inutilemque laborem Farinaccii Opera redigendi in Epitomen, quam sub inepto titulo publicavit* = Succus Farinaccii =

CARPZOVIUS (Benedictus) *Consiliarius Electoralis Saxonicus, Professor in Accademia Lipsiensi. Anno* 1646. *Wittembergae publici juris fecit* Practicam novam Imperialem Saxonicam rerum criminalium. *Hoc opere universam persequutus est Criminalem Jurisprudentiam, quae apud Saxones, reliquasque Germaniae Gentes obtinebat. Sed ut Farinaccius sordibus infecit, tenebris obscuravit: fuit tamen illo si non felicior in opinando, saltem liberior. Tantam vivens doctrinae criminalis famam sibi comparavit; ut* JUSTUS OLDEKOP *Jurisconsultus Germanus duo adversus eum* Tractatus *ediderit. Dignum notatu est Oldekopium omnia fere capita* Decadum Quaestionum *exordiri hac ingenua, et officiosa formula:* Errat D.Carpzovius*: Sed Zoilus hic quum Adversario suo nihilo doctior esset, in errores incurrit iis forsan graviores, quos in illo redarguebat. Prudenter monet* JUVENALIS, *ut*

Loripedem rectus derideat, Aethiopem albus.

MATTHAEUS (Antonius) *Batavus, primum in Geldorum Lyceo, deinde in Accademia Ultrajectina Jus est professus. Laus haec, atque gloria debetur Matthaeo, quod primus is fuit, et ad nostram usque aetatem solus, qui partem illam Romanae Jurisprudentiae, quae circa crimina, poenasque versatur a doctis Interpretibus perfunctorie illustratam, a vulgo Criminalium Scriptorum sordide corruptam, puris tetigerit manibus, et singillatim ex dignitate pertractaverit. Anno enim* 1648. *und cum* Prolegomenis de Criminibus, Commentarios *edidit* in Libros 47., et 48. *Digestorum (qui Libri sunt*

de

de re criminali) elegantes, luculentos, doctos, plenos bonae frugis, utiliumque animadversionum, omnigena demum eruditione refertos. Si brevitas in his necessaria speciminibus, id pateretur; multa possem, et vere de Matthaeo praedicare, atque ostendere quantum ei ferre debent acceptum, quicumque nunc operam suam in Criminali Scientia repurganda, atque expolienda velint collocare. Sed hoc, ut arbitror, majus erit, et compendiosius elogium Matthaei, nempe ejusdem Commentarios saepius, saepiusque typis recussos, semper maximi habitos ab eruditis Viris, et a doctis Jurisconsultis. Libri, nomenque illorum, qui turpiter literis, et otio abutuntur, vix unius sunt aevi, tandem pereunt: Opera ingenio elaborata, plena doctrinae jugiter versantur in hominum manibus, eorumque Auctorum fama viget immortalis.

De Ameno (Ludovicus Siniftrari) *erat ex familia reformata Franciscanorum. Praeter* Praxim Criminalem, *composuit* Tractatum *satis prolixum de* Delictis, et Poenis, *in quo pauca vera, multa falsa, nonnulla alicujus usus, pleraque excerpta, ut moris, ab aliis rerum criminalium Scriptoribus, omnia demum incondita, et perturbata. Sed tamen ex eo aliqua dignus est laude, quod scilicet satis opportuna methodo primum de quovis delicto, deinde de ejus probationibus, tandem de poenis, quae illud manent, distinctim, et separatim disseruerit. Quae quamvis ita se habeant, hunc tamen Auctorem non solum pragmatici homines, quod non miror; sed etiam viri non alioquì indocti summo habent in pretio, eique nostris in Foris magnum tribui dicunt pondus auctoritatis.*

Ursaya (Dominicus a Bosco Salernitanae Diaecesis). *Quum in Urbis Archigymnasio Antecessoris munus obiret, scripsit* Institutiones Criminales, *quae in vulgus notissimae. Nil possis in illis laudare; contra dubites quid magis reprehendas, stylum ne inconditum, inversum ordinem, inutiles, futilesque digressiones; an forensem illam, barbaramque scientiam criminalem, cujus pauca solida, veraque principia, innumerae cavillosae interpretationes, confictae ex arbitrio regulae, falsae consequentiae inficiunt, et veluti in profundum demergunt? Egit tamen in Foro magna opinione doctrinae Advoca-*

vocatum, docuitque Jus ingenti Discipulorum concursu, Externorum plausu, quo tempore immortalis GRAVINA *exigua cingebatur selectorum Auditorum corona, paucis acceptus Sapientibus, neglectus a ceteris. Hoc semper fuit in more positum, ut docti, magnique Viri negligantur a coetaneis; qui sapiunt ex trivio celebrentur in vulgus. Obiit Ursaya anno* 1742.

CARAVITA (Thomas) *Neapoli munus sustinuit Regii Consiliarii in Suprema Camera S. Clarae. Florente aetate animum appulit ad contexendas* Institutiones Criminales, *quas postea senex praelo commisit anno* 1740. *In iis frumentum cum lollio mixtum, et coecervatum. Nam fuit Caravita tam solida, veraque; quam vulgari, inanique doctrina praeditus. Sed quod ipsi omnia colligere intento difficile; id facile legenti, alteram nimirum ab altera distinguere, et separare, banc seponere, illam arripere. Si Nobis fides, consulimus, ut Caravitae Institutiones loco Institutionum Ursayae, quorum communis est usus, Tyronibus imposterum offerantur.*

ALPHANI (Nicolaus) *in Regio Neapolitano Archigymnasio Jurisprudentiae Professor, doctissimus omnium, qui post Matthaeum Jus Criminale tractarunt, quod tribus Libris complexus est anno* 1732. *Neapoli impressis. Quae caussa Alphanum moverit ad eos Libros elucubrandos, quidque illis praestare voluerit, ipse monuit in Praefatione affixa priori Libro. „ Mihi, inquit, Clarifs. Vir, stimulos ad scribendum „ adjecit indigesta admodum, et perturbata nimis Doctorum „ quorumdam in rebus criminalibus pertractandis, ac nunquam satis detestanda methodus: meus hinc labor id respexit, ut nonnulla concinnius aliorum prolixitate omissa degustarem omni contentione, quae confusionis est mater, prorsus „ ejecta, ac denique omnia suis quibusque locis eo disponerem ordine, qui rebus apposite perquirendis opportunior „ evasisset „. Fidem vero abunde Auctor solvit. Ejus namque Libri absolutissimum, perfectiusque sunt Opus, quod adhuc lucem aspexerit. Nec alia ex caussa Alphanum in hunc Scriptorum censum retulimus, nisi quia is, licet capax Scientiae Criminalis instaurandae; vulgatam tamen, receptamque, cujus*

jus sordes, et novit, et magna ex parte feliciter repurgare tentavit, in aliquod systhema redactam utilius duxit suis Auditoribus exhibere.

Interea dum Scientia Criminalis ab uno, vel altero ex memoratis Scriptoribus aliqua luce donata, ab aliis sordibus, tenebrisque obruebatur prodiere, sed diversa tamen aetate, Jurisconsulti, qui solidae Philosophiae, Prudentiae Civilis, reliquarumque sublimiorum Doctrinarum praesidio instructi, jacentem Juris Naturae, ac Gentium disciplinam erigere, atque excolere aggressi sunt, et Legum vim, ingeniumque expendere, et ad trutinam revocare. Qui quidem cum de jure, quod Summae Civili Potestati propter crimina competit super vitam, bonaque Civium differerent, et Leges scrutarentur, a quibus pendet Civilis Libertas, multa docte, sapienterque de delictis, et poenis disputarunt, et obiter solidae, germanaeque Criminalis Scientiae semina jecerunt. Solum heic inter eos nominabo HUGONEM GROTIUM, SAMUELEM PUFFENDORFIUM, et PRAESIDEM DE MONTESQUIEU, *qui, ubi a Religionis Orthodoxae principiis non aberrant, merito aliorum omnium magistri, principesque putantur.*

Sed quae semina castae, veraeque Criminalis Scientiae laudati Auctores incidenter, ut diximus, sparserant, in eorum Operibus latebant, paucis comperta Philosophis, et humanioribus Jurisperitis, ignota prophano vulgo Criminalium Jurisconsultorum, quum JOAN. SAMUEL FRIDERICUS BOEHEMERUS *Germanus Antecessor in Accademia Fridericiana editis anno* 1730. Criminalis Jurisprudentiae Elementis, *quibus nova, concinnaque methodo ea semina aliquantisper evoluit, reddiditque operosa, quasi signum aliquod extulit ad melius de Criminali Scientia sperandum. Et certe post eum superioribus annis prodiit in scenam* AUCTOR dei Delitti, e delle Pene, *cujus Librum* ANONYMUS *quidam scriptis in eum vernaculo sermone* Notis, et Observationibus *declamatorio stylo est insectatus. Nollent probi, doctique Viri nonnullas eum a supradictis, aliisque interdictis Scriptoribus hausisse doctrinas, propter quas sicut meruit a Sacra, Civilique Potestate damnari; ita etiam a liberioris ingenii hominibus laudes obtinuit, praesertim vero a* D. VOLTAIRE, *qui*

qui gallico Commentario *ejusdem Opus adornavit*. *Quod absque periculo*, *et offensione possumus Nos de memorato Auctore affirmare est*, *primum eum fuisse*, *qui animose tentaverit novam Criminalem Scientiae faciem induere*. *Nec est praetermittendus heic loci* PAULUS RISI *egregie cordatus Jurisconsultus*, *qui in ipsa Patria Ill.*MARCHIONIS BECCARIA *prudentissimas aeque*, *ac doctissimas elucubravit* Animadversiones ad Criminalem Jurisprudentiam pertinentes, *quibus multa verae*, *solidaeque Criminalis Scientiae principia*, *breviter quidem*, *sed clare*, *graviterque exposuit*, *atque exornavit*.

Profecto conveniens tandem esse videbatur, *ut nostra hac aetate*, *qua Disciplinae omnes*, *praesertim quae solidam hominum utilitatem respiciunt*, *sedulo excoluntur*, *et perficiuntur*; *Scientia quoque Criminalis*, *illustribus ea quidem profecta initiis*, *et a sublimioribus Ingeniis educata*; *traducta tamen per manus Imperitorum*, *et sordide contrectata*, *puris manibus denuo tractaretur*, *nativam suam recuperaret dignitatem*, *pristinumque splendorem*, *et Philosophiae*, *graviorumqne Doctrinarum auxiliis nova ei quodammodo vita feliciter redderetur*. *Siquidem non video quaenam sit Scientia*, *quam hominum magis intersit diligentissime excoli*, *et puram*, *sinceramque florere*. *Nam vera vigente*, *et solida Criminali Scientia nullus vi*, *saevitati*, *tyrannidi locus in Republica*, *sua Religioni manebit dignitas*, *et auctoritas*, *Civibus aequa*, *et immota constabit securitas*, *et ipsa Libertas Civilis sacra erit*, *et intacta vigebit*.

Me vero, *cui in ipso aetatis flore Criminalis Scientiae in Patria Accademia publice docendi*, *ac profitendi munus traditum est*, *juvat*, *decetque aliorum industriam imitari*, *et licet dispari ingenio*; *pari tamen studio publici boni spartam*, *quam nactus sum exornare*, *et symbolam quoque nostram in medium afferre*. *Quod praestare jam aggredimur his* Elementis Juris Criminalis, *quorum priorem Librum nunc in lucem emittimus*; *reliquos*, *qui vix ultimam manum expectant*, *quamprimum edituri*, *si intellexerimus conatus nostros*, *atque labores nec ingratos*, *neque inutiles esse futuros*. *Equidem universam Criminalem Scientiam a sordibus*, *quibus* redun-

redundat , tamquam Augiae stabulum repurgare , et vera simul ejusdem principia nitide evolvere , graviter exornare , et in certum aliquod systhema redacta exhibere , non diffiteor magnum opus esse , atque difficile . Praesertim quum oppugnandae fiat praejudicatae illorum opiniones , qui aegre ferent sordidam , falsamque Criminalem Scientiam , quam imberbes didicere , senes perdendam esse fateri . Sed quid praeclarum non idem arduum ? Nec vero admodum commovebimur , si ab iis improbabimur , qui frumento reperto glande vesci malunt . Qui enim primi aggrediuntur errores detegere , quibus Scientia aliqua inficitur , eosque nova ratione depellere , atque corrigere ; ii non alios sibi aequos fore sperare debent , quam Juvenes , quorum mens nondum est depravata , vel pauci illi , quorum ideae , atque principia , cum eorumdem ideis , principiisque conveniunt . Ceteros in se experientur iniquos ; quoniam nil rectum , nisi quod eis placuit ducunt , et forsitan

Barbarus his Ego sum , quia non intelligor illis.

At timidiores aliquos , solitosque novitati irasci offendet , quam quandoque inivimus , ratio differendi de Legibus , praxi , consuetudine , opinionibus auctoritate reverendis , usque confirmatis . Profecto Nos quoque intelligimus gravissimas hasce res prudenter attingendas esse , probeque scimus venerandas hominum praejudicatas opiniones etiam cum corrigi , destruique curantur . Sed is nequit redargui , qui dum se consuetudini accomodat , Legibus , quae vigent obsequitur , verecunde quid de eis sentiat , profatur : Caute autem id facere , atque modeste quis vertere vitio Nobis audebit scribentibus Romae ubi is divino munere PRINCEPS *faustissime regnat , qui aemulator* Augusti , Leonis X. *imitator studiosos Viros , a quibus liberales Artes , graviores que Disciplinae ejusdem auspiciis rursus florentes coluntur , munifice fovet , atque tuetur , quique nostris hisce , humilibus licet , exiguisque laboribus non est dedignatus supremum suum patrocinium benigne impertiri . Egregie* EURIPIDES in Alcmen .

Ἀτρέκεια δ' ἄριστον ἀνδρὸς
Ἐν πόλει δικαίου πέλει .
Res est optima veritas
Justi in Principis Urbe .

Cete-

Ceterum fortasse non deerunt, qui Nobis apud vulgum curabunt invidiam creare. Quamvis enim nostri mores ita sint conformati natura, ac studio compositi, ut neminem unquam dicto, vel facto laeserimus, omnesque controversias in primis litterarias vel maxime avversemur; jampridem nihilominus nonnullos ferimus in Nos gratuito male animatos, qui potissimum quaerunt industriae nostrae modum statuere. Atque ab his non mirabimur seu apud alios aperte traduci, seu maligne clam vellicari. Ingloriam vitam, et a forensi strepitu alienam agentes, amatores tamen publici boni, sollicitique spartam, quam nacti sumus illustrandi humaniores litteras aeque, ac severiores Disciplinas obscure, et pacifice colimus. Itaque vulgi favore, laudibusque augeri libenter sinimus, qui illum captare quaeritant, his ambiunt cumulari. Ut enim Cicero *(si magna licet componere parvis) se scripsit facile pati solitum a ceteris reprehendi, ubi a Catone suo laudaretur; sic Nos quoque videbimur punctum omne tulisse, si unius, alteriusque aequi, ac vere sapientis Viri incorrupta suffragia referemus. Quod si nostra haec modesta vota incassum cedent, tranquille patiemur ea irrita abiisse, Nosque tacite consolabimur animadvertendo etiam errata illorum, qui primi Scientiae alicui expoliendae adlaborant, communem veniam mereri, et ipsis, qui errarunt, gratiam habendam ab omnibus esse. Quum enim res est de restaurandis, vel perficiendis Scientiis oportet quamplures errare, ne alii imposterum decipiantur, eorumque errores hoc saltem ex capite utilitatem ceteris afferunt, de quorum unoquoque proinde non male usurpaveris illud* Martialis

Si non erraffet, fecerat ille minus.

Utinam Nobis liceat adeo esse beatis, ut Criminali Scientiae, quam excoli, atque florere publici, privatique boni summopere interest, instaurandae, ac perficiendae potuerimus prodesse: Sin minus errores, in quos incidimus, eos, qui hanc provinciam deinceps suscipient, docebunt quid in ea illustranda cavendum, vitandumque sit; nostraque haec qualiscumque opera, quam in Criminalem Scientiam contulimus, neque fructu, neque utilitate carebit.

PRO-

PROLEGOMENA

IN UNIVERSUM JUS CRIMINALE.

I.

Legum Criminalium praestantia.

OMNES Leges, quibus reguntur Civitates, comparatae sunt ad fovendam, conservandamque conjunctionem inter homines hominum simul congregatorum communis securitatis caussa, quam dico CIVILEM SOCIETATEM. Id autem multis modis Leges intendunt; sed in primis libertatem tuendo etiam in sociali statu hominibus competentem, quae LIBERTAS CIVILIS vocatur. Consistit haec in facultate, qua quisque Civium pollet, vel se pollere arbitratur omnia pro lubitu agendi, quae Legibus permittuntur, resultatque ex fiducia, quam habent Cives, nil quidquam patiendi, quod sibi non sit jure ferendum. Jam vero varias inter Leges, quae latae sunt pro regendis Civilibus Societatibus, constat Leges Criminales eas esse, a quibus Civilis Libertas vel maxime pendet: Unde eae Legum omnium Civilium merito existimantur esse gravissimae.

II.

Quaenam sint Leges Criminales.

LEGES CRIMINALES sunt, quae naturalem restringendo libertatem jubent, ut Cives actiones quasdam agant, alias contra omittant sancita poena adversus Violatores. Veniunt etiam, sed latio-

ri significatione, sub nomine Legum Criminalium eae Leges, quae formam praescribunt, juxta quam ab illis, qui in Republica praesunt Criminali Jurisdictioni, quaestio exercenda est de Delictis, ut legitimae poenae decernantur in Reos. Quamquam haud raro quae Lex aliquid agendum, vel omittendum imperat; eadem quoque rationem definit inquirendi in ejus Violatores. Hae porro omnes Leges ideo Criminales vocantur, quod de criminibus agant, et circa crimina versentur.

III.

Quid Jus Criminale.

Complexio Legum Criminalium dicitur Jus Criminale, quod generatim videtur esse externa Legum omnium obligatio. Eo quippe Jure poenae sanciuntur, quae caussae sunt extrinsecae, quibus Cives ad obsequendum Legibus impelluntur. Quod si nulla absque Legibus quit persistere Respublica; praeterea si Leges, ut vim nanciscantur, debent obligationem imponere; tandem si continuo humanae nequitiae experimento compertum est satis non esse obligationem internam, ut homines Legibus obsequantur: ex his omnibus, inquam, rebus necessario colligitur nullam posse Civilem Societatem extrinseco ad obsequendum Legibus impulsu carere. Hic fons, haec natura Juris Criminalis.

IV.

Quid Jurisprudentia Criminalis.

Juris Criminalis Disciplina adpellatur Jurisprudentia Criminalis. Qui Disciplinam hanc nedum callent, sed et exercent jure ac merito Justitiae Sacerdotes dici quodammodo possunt. Justitiam namque colunt aequum ab iniquo separantes,

tes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu poenarum; sed etiam praemiorum exhortatione efficere satagunt: malis autem vario suppliciorum genere modo voluntatem, modo facultatem adimunt amplius peccandi; ut farcta tectaque maneat publica, et privata securitas.

V.

In Generalem, et Particularem dividitur.

Jurisprudentia Criminalis dividi commode potest in GENERALEM, et PARTICULAREM. Utraque in Delictis versatur, de eorum poenis agit, et forma, qua inquiruntur Delicta, poenaeque decernuntur in Delinquentes; quae tria objecta sunt Juris Criminalis. Generalis absolute, et indefinite haec objecta considerat, eorum indolem rimatur, proprietates examinat, axiomata ponit, regulas eligit singulis obvenientibus casibus accomodandas, et dici quodammodo posset ONTOLOGIA, seu *Scientia Prima* JURIS CRIMINALIS. Particularis eadem objecta singulatim enumerat, intuetur, eorumque circumstantias perpendit; et haec haberi posset veluti HISTORIA JURIS CRIMINALIS.

VI.

Utrum Ars, an Scientia censenda?

Utrum vero Criminalis Jurisprudentia *Ars* sit, an *Scientia*, facile erit definire, ubi definiatur quid Artis, Scientiaeque nominibus velit intelligi. Etenim si *Scientiae* nomine intelligamus seriem, complexum, systhema notionum, quo contemplatio, et cognitio intenditur alicujus objecti: sin vero *Artis* nomine complectimur ordinem, nexumque idearum, cujus finis sit productio alicujus extrinseci effectus; profecto Criminalis Jurisprudentia, quae hunc habet sibi propositum finem, ut nempe absolvantur insontes, sontesque

que puniantur, Ars dicenda erit, atque renuncianda. Sed quoniam Juriſprudentia Criminalis praeter hanc partem, quam *Pragmatici* uſu exequuntur, aliam quoque complectitur partem theoreticam, ex qua intelligimus quaenam actiones juxta Leges ſint crimina, dignoſcimus naturam poenarum, et regulas, quibus inquiri in delicta, et poenae in Reos infligi debent; proinde valet ea quoque in numerum Scientiarum referri, et Scientia vocari.

VII.

Juriſprudentiae Criminalis Theoria, et Praxis.

Criminalis ergo Juriſprudentia, ut reliquae fere Diſciplinae, duplici ſub aſpectu conſiderari poteſt, quatenus nempe primo contemplatione, et quatenus dein uſu continetur; atque hi duo aſpectus vulgo Theoria, et Praxis dici ſolent. Theoria eſt contemplatio, qua in originem idearum inquirimus, ordinem conſideramus, ſeriemque nectimus principiorum, quibus axiomata demonſtrantur, et generales regulae innituntur Juris Criminalis. Praxis eſt habitus judicandi de actionibus hominum ſecundum Leges Criminales. Iſtud vero judicium conſiſtit in cognitione, et adplicatione Legum Criminalium, et ſeſe exſerit I. procedendo legitimo ordine in Delictis inveſtigandis: II. decidendo Cauſſas Criminales abſolutis, vel condemnatis Reis. Theoria eſt veluti Philosophia Juris Criminalis; Praxis vero eſt illius Exercitium. Si ad Praxim advertas, Juriſprudentia Criminalis Ars erit; ſi ad Theoriam Scientia. Ceterum tam Generalis, quam Particularis Juriſprudentia Criminalis theoria, et praxi conſtat, quarum primam contemplatione adſequimur, alteram uſu comparamus.

Sed

VIII.

Sed quoniam Scientia eſt Criminalis Juriſprudentia; proinde ut, ceterae Scientiae, demonſtrabilis erit, poteritque apodictice tractari. Nempe veritas propoſitionum, quas complectitur, exhibetque Criminalis Juriſprudentia, valet certis ex principiis deduci, et demonſtrari. Neceſſe ergo eſt Scientias, Arteſque cognoſcere, unde ejus principia derivantur. Profecto Scientiae omnes habent quoddam commune vinculum, et quaſi cognatione quadam inter ſe continentur: Unde aliae in alias influunt. Docet ENCYCLOPEDIA.

Juriſprudentia Criminalis ſcientifico modo pertractabilis.

IX.

Scientiae, et Artes, ex quibus principia hauriuntur Criminalis Juriſprudentiae, quaedam *immediate* influunt in eamdem, quaedam vero *mediate*. Priores tanquam fontes haberi poſſunt, unde omnis ejuſdem doctrina promanat. Poſteriores autem aliquando rivulorum inſtar ad Criminalem Juriſprudentiam deriventur oportet. Non eſt hujus loci utrarumque geneſim exponere, naturam exequi, mutuamque exprimere connexionem. Sufficiet propoſito noſtro, ſi nominales ſolum ipſarum definitiones heic afferamus, et breviter indicemus quemadmodum ſingulae influant in Criminalem Juriſprudentiam.

Quibus ex Scientiis principia deſumat.

X.

PHILOSOPHIA, ut in omnibus Diſciplinis, ita quoque in Criminali Scientia principem ſibi locum vindicare videtur. Quandoquidem ea docet hominis naturam, facultates, ingenium, et fines, in rerum proprietatem nexumque inquirit, ea uno verbo, verum indagat, bonum proponit. Nulla eſt

Immediate I.a Philoſophia.

est ergo pars humanae sapientiae, ad quam tenendam, exercendamque suas non praebeat manus Philosophia.

XI.

II. a Psychologia.

Sed inter Philosophiae partes primum Criminalis Disciplinae quasi germen est illa, quam vocant PSYCHOLOGIAM. Definitur haec vulgo scientia animae, eorumque, quae per animum esse possunt. Quum ergo Psychologia humanum animum contempletur, ejusque motus; est veluti fundamentum cujusvis Scientiae, quae in actionibus hominum dirigendis versatur, qualis adamussim est Jurisprudentia Criminalis. Itaque a Psychologia derivantur primigeniae notiones, quibus ejusdem Theoria superstruitur.

XII.

III. ab Ethica.

Neque vero satis est nosse naturam animi humani, quam discimus ex Psychologia; sed insuper cognoscamus oportet quasnam actiones agere, vel omittere consentaneum sit dignitati humanae naturae, et ex quibus actionibus felicitas, quae in virtute, infelicitas, quae in vitio consistit, hominibus comparetur. Eas Philosophiae pars illa Nos docet, quae ETHICE dicta Graecis, Latinis audit *Scientia Morum*, seu PHILOSOPHIA MORALIS. Quaerit Ethica de vita, de moribus, de rebus bonis, et malis, tradit quid honestum, quid decorum; ut homines ad utriusque regulas exactis, compositisque actionibus naturae suae dignitati congruenter vivant, et, quoad licet Mortalibus, vacent infelicitate, sintque felices. Quem finem, cum inter ceteros, Criminalis intendat Jurisprudentia; nulla est Disciplina, cujus in ea major sit necessitas, ususque frequentior. Sed

XIII.

Sed non ſolum ex Ethicae praeceptis hominum actiones honeſto, et decoro ſunt adtemperandae; verum etiam *Juri* debent eſſe conformes. Jus porro multiplex pro multiplici hominum ſtatu, in quo poſſunt conſiderari. Et primum ſi conſiderentur in primigenio illo ſtatu, in quo Deus nullo ipſorum interveniente facto eoſdem conſtituit; plura intelligimus eos debere officia praeſtare, alia erga Deum, a quo creati, et bonis, quibus fruuntur, aucti ſunt; alia erga ſe ipſos, prout conſtant mente, et corpore, ac ad ſuam feruntur quaerendam felicitatem; alia demum erga ſui ſimiles homines, quibuſcum naturali cognationis vinculo conjunguntur, atque impelluntur ſocialiter vivere. Quaenam ſint hujuſmodi officia, quomodo, quatenus, et quando praeſtanda Jus Naturae docet, definit, praeſcribit. Quum autem humanis Legibus pleraque horum officiorum repetita, inculcata ſint, eorumque violationes interdictae, poeniſque coercitae; patet ſcientiam Juris Naturae ad Criminalem Juriſprudentiam peculiariter pertinere. IV. a Jure Naturali.

XIV.

Quod ſi ſpectentur homines in ſociali ſtatu, quem ſuo facto inierunt; tunc Juri debent ſuas actiones adtemperare, quo Reſpublica utitur, cujus ſunt Cives. Scientia igitur Legum Civilium, cujus ſyndrome Jus Civile nominatur, non tam influit in Criminalem Juriſprudentiam, quam potiſſima ejus pars eſſe videtur. Quippe cum nihil aliud Jus Civile ſit, quam Legum omnium ſyſthema ſingulis, et infinitis Societatis cujuslibet cir- V. a Jure Civili.

circumstantiis accommodatum; manifestum est Criminalem Facultatem, quae extrinsecam Juris Civilis observantiam praecipue intendit, sine eo intelligi, et exerceri omnino non posse. Praeterea cum quaelibet Lex duabus constet partibus, quarum una definit quid faciendum, vel omittendum, altera, quae *Sanctio* proprie vocatur, exprimit quae poena omittenti praecepta, et interdicta facienti proposita sit; magis magisque in apricum profertur Jus Civile Criminalis Jurisprudentiae basim, et fundamentum esse.

XV.

VI. a Jure Romano.

Et quoniam Jus, quo olim sunt usi *Romani* prae ceterarum Gentium Legibus summam redolet sapientiam, atque aequitatem; proinde, quamquam illorum jamdiu fuerit imperium extinctum; viget adhuc tamen illud, observaturque inter cultiores Europae Nationes. Adeo ut Jus Romanum partem Juris Civilis constituere nunc videatur uniuscujusque Societatis, et dici quodammodo possit *Jus Civile Universale* ferme totius Europae. Quare Jus Romanum ingens ipsum quoque est campus, in quo Criminalis Jurisprudentia spatiatur.

XVI.

VII. a Jure Municipali.

Non secus autem ac quaevis Civilis Societas suis generalibus Legibus regitur; ita quaevis intra eam comprehensa Provincia, Civitas, Pagum, Collegium, etc. peculiares habent Leges, sibique proprias, quae Nobis sunt Jus Municipale. Veniunt in hunc censum *Statuta*, *Pragmaticae*, *Edicta Magistratuum*, *Consuetudines Fori*, etc. Atque Juris Municipalis scientiam nemo

mo non intelligit in Jurisprudentiam Criminalem immediate influere, et in primis necessariam eis esse, qui illam in certa Provincia, et Civitate profitentur.

XVII.

Jus etiam Gentium, non tam quod nomine tenus differt a Jure Naturae, estque ipsum Jus Naturale integrarum Nationum negociis adplicatum; sed quod liberum, atque arbitrarium Populorum pactis, foederibus, moribus constat; inservit aliquando Jurisprudentiae Criminali. Ex eo namque Jure debent aestimari, quae Gens in Gentem, et homines, qui in diversis vivunt Civilibus Societatibus, contra ejusdem praescripta commiserint. Huc pertinent *Legati*, *Commercia*, *etc.*

VIII. a Jure Gentium.

XVIII.

Verum enim vero praeter Civilem, alia inter Nos viget Societas, cujus finis aeterna bona sunt futuri aevi, quae Societas Ecclesia vocatur, cujus Cives sumus quà Christiani. Jus Canonicum, seu *Ecclesiasticum*, quod complectitur Leges universales latas pro regenda Christiana Societate magnopere adhaeret Criminali Jurisprudentiae: Unde ejus scientia necessaria, ut numeris omnibus absoluta habeatur Criminalis Disciplinae notitia.

IX. a Jure Canonico.

XIX.

Theologia autem Revelata, quae Scientiarum omnium praestantissima, veram, sanctissimamque Nos docet Christianam Religionem, jugiter influit in Jurisprudentiam Criminalem. Non solum enim Christiana Religio basis est, et fun-

X. a Theologia Revelata.

damentum Religiosae Societatis, cujus Cives sumus quà Christiani; sed etiam validius est, potentiusque vinculum, ac monimentum Civilis Societatis, cujus quâ Cives membra sumus.

XX.

xı. a Politica.

Praeter singula Jura, quibus actiones suas Homines debent attemperare, influit tandem immediate in generalem, et particularem Jurisprudentiam, in ejus theoriam, et praxim POLITICE, seu PRUDENTIA CIVILIS, quae est veluti *Philosophia Civilium Societatum*. Considerat enim haec naturam, constitutionem, vitia, virtutes, bona, et mala Rerumpublicarum: librat, adhibetque media, unde interna resultat tranquillitas Reipublicae, et Civibus maxima comparatur felicitas, atque ita humores temperat Corporis Civilis; ut eorum aequabili harmonia privata, et publica salus semper incolumis conservetur. Itaque prae ceteris Scientiis conjungitur cum Criminali Jurisprudentia, cujus quasi parens esse videtur, atque educatrix. Hujus Scientiae principia nostra hac Aetate primum subtiliter evoluta, atque explicata audiunt apud illos, qui de eis philosophantur LO SPIRITO DELLE LEGGI.

XXI.

Scientiae, et Artes, quae *mediate* influunt in Jurisprudentiam Criminalem duplicis generis.

Jam vero praeter hactenus enumeratas Scientias, ex quibus haurienda est omnis Jurisprudentia Criminalis tamquam a fontibus, qui in eam *immediate* influunt; aliae supersunt Scientiae, atque Artes, quae *mediate* tantum pertinent ad Criminalem Facultatem. Aestimant hae Scientiae

tiae, atque Artes qualitates, et quantitates Delictorum; atque aliae corpus hominis respiciunt, versantur aliae circa res, quae hominum dominio subiiciuntur.

XXII.

I. Medicina, Chirurgia.

Medicina igitur, quae physicas aestimat laesas qualitates corporis humani, aliquando influit in Criminalem Jurisprudentiam. Ejus necessarius est usus in Veneficiis, in quampluribus Delictis Venereis, ut Stupro, Abortu etc. de quorum subjecto, seu corpore, ut inquiunt, delicti non aliter poterit constare, quam ex Medicinae aphorismis. Praesertim vero Chirurgia solet traduci ad Jurisprudentiam Criminalem. Nam vulnera exempli gratia, quibus homo est adfectus, vel periit, ex hujusce Artis regulis aestimanda sunt; ut de qualitate, et quantitate criminis constet.

XXIII.

II. Agricultura, Architectura, etc.

Saepe etiam derivandae sunt in usum Criminalis Jurisprudentiae Artes, et Scientiae, quae res sitas in hominum proprietate respiciunt, puta Agricultura, ubi damna aestimanda injuriâ data, frugum combustiones pensitandae, etc. Architectura, ubi aedium ruinae, demolitiones, incendia pendenda. Commercia, quando monopolia instituunt, fidem fallunt Negociatores. Artes Singulae, in quibus exercendis delinquunt Artifices, fraudant ementibus, Civitati imponunt.

XXIV.

Criminalis Jurisprudentiae extensio, difficultas.

Ex his, quae huc usque exposita sunt, intelligitur quot diversas res Jurisprudentia Criminalis complectatur, quam multis ex notioni- bus

bus coalescat, uno verbo, quanta sit ejus *extensio*. Inde exurgit *difficultas* eamdem recte, et ex dignitate tradendi, addiscendi, exercendi. Verumtamen nemo arguat absolutam undique Scientiarum, Artiumque, quae mediate, vel immediate influunt in Jurisprudentiam Criminalem notitiam requiri; ut ea penitus teneatur. Non enim opus est illas ab origine retexere; sed sufficit singulares veritates, quas continent, prout res expostulat, in Criminalem Jurisprudentiam, tamquam in centrum, derivare.

Divisio Elementorum Juris Criminalis.

XXV.

Ceterum in quovis crimine tria consideranda veniunt: I. crimen ipsum, quale scilicet, et quantum: II. quaenam ei poena praescribenda: III. forma inquirendi in crimen, poenamque decernendi in Delinquentes. Haec, quae, ut supra innuimus, objecta sunt Juris Criminalis, possunt aut generatim spectari, aut singulatim. Sed ante necesse est ea generatim considerare, ut opportunius, clariusque postea valeant singulatim intueri, atque cognosci. Hinc fluit Juris Criminalis vera divisio. In quatuor ergo Libros nostra haec dividemus Juris Criminalis Elementa, quibus ejusdem systhema complectimur. Primus Liber versabitur in Delictis generatim spectandis. Altero Libro Poenas similiter generatim considerabimus. Formam, ac ordinem inquirendi in crimen, poenamque decernendi in Delinquentes, seu Criminalia Judicia instituendi, exercendi, absolvendi exequemur Libro Tertio. Tandem postremo Libro theoriam, et praxim

xim exhibebimus cujuſcumque delicti, poenarum, quae illa manent, et formae, ordiniſque judicialis, qua ſingula crimina cognoſcuntur, poenaeque decernuntur in illorum Reos.

Itaque erit

LIBER I.
DE DELICTIS GENERATIM.

LIBER II.
DE POENIS GENERATIM.

LIBER III.
DE JUDICIIS CRIMINALIBUS.

LIBER IV.
DE DELICTIS, ET POENIS SPECIATIM.

LI-

LIBRI I,

QUI EST

DE DELICTIS GENERATIM

CONSPECTUS.

ELE-

ELEMENTA JURIS CRIMINALIS.

LIBER I.
DE DELICTIS GENERATIM.

CAPUT I.
Delicti etymologia, et varia nomina.

I. *Delictum unde dicatur.*
II. *Delictum omissa, et commissa complectitur:*
III. *Sed plerumque commissa designat.*
IV. *Varia Delicti nomina.*
V. *Singulares eorum nominum acceptiones.*
VI. *Monitum.*

I.

DELICTUM, quoniam a nominis etymologia quaevis est ordienda tractatio, a *delinquendo* derivatur. *Delinquere* porro idem significat, ac non praetereunda (*a*) praetermittere: (1) unde Delictum est, quum non fit, quod fieri debet. Quoniam vero qui peccat, delinquit officium suum, scilicet non praetereunda praetermittit; ideo Delictum translate ponitur pro peccato. Proprie tamen delinquere minus est quam peccare, ut colligitur ex TULLIO (*b*): *Non est mirum*, inquit, *si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere.* Sed

Delictum unde dicatur.

(*a*) V. *Festus* verbo Deliquus.

(*b*) Lib. II. de Invent.

(1) PLAUTUS in *Menand. act.4. sc.2.* „ Nun' quis servorum deliquit? „

II.

Delictum omissa, et commissa complectitur.

Sed ampliori sensu saepe accipitur nomen Delicti; ut ea quoque complectatur, quae sunt minus recte commissa. (1). Quum autem in Romanis Legibus et maleficium, et culpam, stultitiam, negligentiam, ignorantiam (2) quamlibet, ut Graecis ἁμαρτία, Delictum significet; proinde doctissimus Cujacius ambiguum esse scribit nomen delicti. (a) Generatim nihilominus apud Jurisconsultos Delicti nomine veniunt non solum, quae cum essent facienda ex Legum praescripto, tamen sunt praetermissa ab hominibus; sed etiam ea, quae sunt ab ipsis commissa, cum essent praetereunda: (b) Qua quidem generali significatione Nos jugiter Delicti nomine utemur.

(a) In Libr. IV. Quaestion. Papinian.

(b) *Bohemer.* Elemen. Jurispr. Crim. Sect. I. cap. 2. §. 29.

(1) Caesar *de Bello Gallico Lib.* VII. „ Nam majore *commisso Delicto* (Vercingetorix) igni, atque omnibus „ tormentis necat. „

(2) *In Leg. Cum mancipium Dig. de Aedilit. Edic.* Delictum est culpa, seu stultitia: et in definitione Legis: *Lex est*, inquit Papinianus *L. 1. Dig. de Legib. Delictorum*, quae sponte, vel ignorantia contrahuntur coercitio.

III.

Sed plerumque commissa designat.

Pleraque profecto Delicta committendo patrantur. Quippe longe plura sunt, quae admissa laedunt tranquillitatem, commodumque Reipublicae; quam quae omissa obsint communi bono, et Civium securitati; plusque nocet interdum laedentia agere, quam praeterire juvantia. (1) Attamen non desunt Delicta, quae ommittendo fiunt; et horum multa Jus Romanum suppeditat, quorum haec exempli caussa proferemus. Servus, et Miles, qui quum possent, Dominum suum, et Praepositum non defenderunt, ille ex S. C. Silaniano ultimo supplicio adficitur, (a) hic perinde punitur, ac si sua manu occidisset. (b) Prohibere quis potuit, ne nummi adulterarentur, nec tamen prohibuit; subjicitur poenae Legis Corneliae (c) de Falsis. (2)

(a) Dig. Lib. 29. tit. 5. Leg. 2.
(b) Dig. Lib. 48. tit. 10. Leg. 9.
(c) Dig. Lib. 49. tit 16. Leg. 6.

Pup-

(1) PUFFENDORFIUS *de Offic. Hom. et Civ. lib.I. cap.I.* §.14. „ Longe tolerabilius habetur (hominibus) carere bono naturae conſervationi non „ adeo neceſſario , quam excipere „ malum ad naturse deſtructionem „ tendens . „ Contrarium ſequeretur ſi verum eſſet paradoxon illud a BAYLIO illuſtratum *Penſées ſur la Comete pag.*338. 4.*edit.* quod *L' Homme a plus d' amour pour la joye , que haine pour le douleur* .

☞ Heic Lectores duo uſquequaque monitos volumus : I. Auctorum, qui interdicti ſunt eas ſolum Nos , ut quiſque legendo cognoſcere poterit , in uſum noſtrum derivare Doctrinas , quae nulla ſunt Infectae labe pravitatis : ceteras Religioni , Sacerdotio , Imperio , Bonis Moribus adverſas a Nobis penitus improbari . II. Libros vetitae lectionis iis tantum a Nobis citari , quibus legitima poteſtas ineſt eoſdem legendi .

(2) PLATO quoque crimini vertit Civi in ſua Republica ſi omiſiſſet publicum ſibi delatum munus obire , voluitque multam ab eo eſſe luendam . V. *Lib.*IX. *de LL.* Si Venetiis id nunc forte contingat refert MONTESQUIAU *Eſprit de Loix Liv.V. Chap.*19. *not.*1. exilium Civi recuſanti irrogari . Et Lex erat Lacaedemone, ut narrat LYCURGUS Orator, qua rei mortis renunciabantur , qui in periculo omiſiſſent pro Patria mori .

IV.

Varia Delicti nomina.

1. Neque vero ſolo Delicti nomine deſignantur ſive ommiſſa ab hominibus , ſive commiſſa praeter officium ; ſed variis praeterea nominibus in Civili , et Canonico Jure indiſtincte efferuntur,quae nunc a Juriſconſultis promiſcue uſurpantur . *Crimina* namque, *Maleficia*, *Scelera*, *Flagitia*, *Facinora*, *Injuriae* , *Capitales Fraudes* , *Noxae* , *Exceſſus* , *Peccata* modo pro generico , modo pro ſpeciali Delicti nomine adhibita paſſim invenies in Romanis , et Eccleſiaſticis Legibus .

2. Sed antequam ſingulares afferamus horum nominum acceptiones operae pretium erit praenotare Delicti , et Criminis nomina in anguſta , ſtrictaque ſignificatione ſaepe accipi a Romanis Juriſconſultis, qui tunc Delictum , et Crimen invicem opponunt . *(a)* Et *Delicta* dicunt *Privata* , illa , de quibus actione , judicioque Civili agebatur : *Crimina* vero , quae Legibus Publicorum Judiciorum , vel extra ordinem quoque accuſabantur , et vindicabantur .

(a) V. Cl. *Alphani* Jur.Crim. Protheor. To.I. §.III.

(1) Cetera, quae pertinent ad diſtinctionem , quae Jure Romano intercedit Crimen inter atque Delictum opportunius exequemur Cap. XIV. hujus Libri , ubi praecipuam illam referemus Delictorum juxta Romanas Leges differentiam in *Publica* , et *Privata* .

V.

Singulares eorum nominum acceptiones.

1. Jam vero Delicta primum *Crimina* vocantur, quod vocabulum, ut scriptum est apud GRATIANUM *(a) complectitur omne peccatum, quod ex deliberatione procedit.*

2. Deinde *Maleficia* dicuntur, quae licet, ut ipsa indicat vocis etymologia, solum malefacta praeseferant; attamen ad ea quoque porriguntur, quae perperam sunt commissa. *(b)*

3. *Scelus* etiam pro Delicto passim ponitur, et omnia significat, *(c)* quae sunt improbe facta.

4. Sed quoniam nullum est Delictum, quod flagitari id est accusari non mereat; propterea, ut vult DECIANUS, *Flagitii* (1) nomine universa promiscue veniunt Delicta. *(d)*

5. Si *Facinoris* vox sola adhibeatur, tunc ea accipitur in malam partem, et quibuscumque Delictis convenit. *(e)* At neminem arbitror ignorare aliquando facinus contrario sensu usurpari; praesertim cum alteri adjungitur vocabulo, quod virtutem praeseferat. (2)

6. *Injuria* plures quidem, ac diversas habet significationes: generatim tamen est omne id, quod non ex jure fit, ut inquit ULPIANUS, *(f)* unde hoc sensu ad omnia pertinet Delicta, quae facta sunt contra Jus. (3)

7. *Capitalem* quoque *Fraudem* (4) idem dixit ULPIANUS *(g)* tale aliquid delinquere, propter quod quis capite sit puniendus.

8. *Noxae* autem nomine quodlibet ex CAII *(h)* mente Delictum venit. Latini enim culpam admittere crimenque, nocere dicebant. (5)

9. *Excessus* frequenter nuncupantur in Jure Canonico non solum transgressiones officii, regularumque, ad quas suos

(a) Can. unum Orarium §. Crimen. Dist. 25.

(b) Lib. 50. Digest. Tit. 17. Leg. 121.

(c) Lib. 48. Digest. Tit. 19. Leg. 16.

(d) Lib. 6. Cod. tit. 21. Leg. 13.

(e) Lib. 9. Cod. Tit. 12. Leg. 6.

(f) Lib. 47. Digest. Tit. 10. Leg. 1.

(g) Lib. 50. Digest. Tit. 1. Leg. 23.

(h) Lib. 50. Digest. Tit. 16. Leg. 238.

ſuos mores debent exigere ſacrae Perſonae; *(i)* ſed etiam quaecumque Delicta, ut BARTOLUS adnotavit.

(*i*) Tot.Tit. de Exceſ. Praelat. in Decretal. et Clement.

10. Tandem *Peccatum* ſimiliter a MODESTINO indefinite ponitur pro quocumque delicto; *(l)* quo ſenſu hoc nomen invenitur etiam in Jure Canonico: *(m)* quamquam apud Sacrarum rerum Scriptores uſus invaluit, nunc penes omnes vulgari ſermone receptus, peccatum ad ea dumtaxat Delicta denotanda coerceri, quae contra Divinas Leges patrantur. *(6)*

(*l*) Lib.44. D. Tit.7. Leg.52.
(*m*) Cap.1. de Delict. puteror.

(1) Proprie tamen Flagitium eſt efflagitatio, hoc eſt acris poſtulatio cum clamore, et conviciis. PLAUT. *Epid.* 3. 4. 7. „ Abjero *flagitio* cum ma„ jore: poſt tamen reddes „.

(2) SALLUST. *Bell. Jugurt.* n.2. „ In„ genii egregia *facinora*, ſicut anima „ immortalia ſunt. „

(3) TULL. *in Paradox.* „ Quocum„ que aſpexiſti ut furiae, ſic tuae ti„ bi occurrunt *injuriae*, quae te reſ„ pirare non ſinunt „: *injuriae* id eſt peccata, delicta.

(4) OVID. *Lib.* XIII. *Metam.* . .... furiiſque, et *fraude* ſimillimus illi. (Siſypho).

(5) LIVIUS *Lib.* IX. *Cap.* VIII. „ Quan„ doquidem hice Homines injuſſu Po„ puli Romani, Quiritium foedus ictum „ irl ſpoponderunt, atque ob eam rem „ *noxa* nocuerunt, ob eam rem ho„ ſce homines Vobis dedo „

(6) S. AUGUSTINUS *Lib.* 22. *Tract. contra Fauſt. peccatum* definit: „ di„ ctum, factum, vel concupitum con„ tra Legem Dei. „

VI.

Monitum.

Certe non nemo philoſophica adſuetus ſobrietate lautam hanc nauſeabit nomenclaturam: promiſcuas interim horum nominum acceptiones probe tenendas eſſe ille facile conveniet, qui arti hermeneuticae ſtudeat, perſuaſus, non ultimum hanc ſibi locum in tradenda aliqua Diſciplina vindicare. Atque haec omnia diverſa nomina ad ſignificandum Delictum Nos quoque toto hoc Opere indiſcriminatim adhibebimus; eo praeſertim animo, ne ſi uni vocabulo, tamquam ſcopulo inhaereamus, oratio noſtra incultior quam eſt, atque moleſtior evadat.

CAPUT II.
De Origine Delictorum.

I.

Duplex Delictorum Origo.

1. Quoniam recta scribendi methodus primum rei, de qua agitur, naturam, seu essentiam, ut inquiunt, debet investigare; ordinis ratio postularet, ut idem in Delicto statim in limine praestaremus: sed si rerum essentiae nequeunt penitus intelligi, nisi prius ad earum usque originem adscendamus; hinc operae pretium erit, opinor, de Origine Delictorum antea differere, quam sermonem instituamus de eorum natura, utpote quae, tamquam rivulus, ab ea, tamquam fonte, derivetur.

2. Sta-

2. Statim vero atque quis memoria recolit, quae superiori Capite praenotavimus, facile deducit Delictorum originem ab origine Legum esse repetendam; quandoquidem Delicta designant et omissa ab hominibus, quae praecipiuntur a Legibus, et commissa, quae ab eisdem vetantur (Cap.I. §.11.). Verum praeter hanc, quae ultro dicta tenenti occurrit, alia, eaque sublimioris indaginis origo Delictorum statuenda, in ipsa hominis constitutione posita: et jure quisque posset instare, an homo, antequam in Societatem veniat, Legumque se submittat imperio, sit reapse ad Societatem destinatus, Legibus regendus, et ideo capax delinquendi. Duplex ergo Delictorum origo: alia ipsi homini congenita, alia cum Civilium Societatum institutione confunditur, (1) hanc Historia, illam Philosophia rimatur.

(1) Ex *Natura* Hominis *Societas*, ex Societate *Leges*, ex Legibus Delicta. Hae ideae quam prono alveo fluant, quisque videt; sed quam una ex altera diverse deducta, et quam uniuscujusque natura sit male perspecta, nemo, qui vel a limine Philosophiam, et Jurisprudentiam salutarit, ignorat. Hinc operae pretium fore duxi hanc paucis aleam tractare, quae an bene jacta sit, institutique limites excedat, videant aequi bonique rerum aestimatores.

II.

Homo duplici constat natura alia sensitiva, alia rationali.

1. Principio recursandum animo est hominem duplici, ut ita loquar, natura constare: (1) alia nimirum sensitiva, brutis communi, sensu, et imaginatione terminata, quae *Pars Inferior* est, et Nobis INSTINCTUS audit; alia rationali, homini propria, voluntatem, et libertatem regente, ac moderante, quae *Pars Superior* dicitur, et heic a Nobis INTELLECTUS nuncupatur. Instinctus est potentia confusas objectorum ideas eliciendi, Intellectus est potentia ideas rerum distinctas efformandi. Praeter commu-

munem hanc cognoscendi, suam Instinctus, et suam habet Intellectus appetendi, et movendi facultatem. (a)

(a) V. Wolf. Phsycol. Empiric.

2. Jam vero homo tria haec facultatum genera cognoscendi, nempe, adpetendi, et movendi obtinuit a Summo Numine, ut suae semper adtentus promovendae perfectioni, Felicitatem consequatur. Quod Nos statumque nostrum perfectiores reddit BONUM est, MALUM, quod imperfectiores. Intuitiva perfectionis nostrae perceptio, seu cognitio VOLUPTATEM gignit, imperfectionis DOLOREM, et in constanti voluptate, profecta nimirum ex intuitiva perfectionis nostrae perceptione FELICITAS consistit, *sano abstractoque sensu accepta*; in constanti dolore jacet INFELICITAS. Ad bonum admovendum, et malum removendum varii ab homine, vehementesque conatus exeruntur ad cupiditatem, aut adversationem sensitivas consequenter excitati: ANIMI ADFECTUS Latinis, Graecis PATHEMATA nominantur. Ad felicitatem adsequendam se nemo non sentit inclinatum. Itaque nil mirum si bonorum adpetitus, et malorum adversatio sint Nobis congenita: hinc AMOR PROPRIUS, seu PHILAUTIA parens, atque suasrix omnium adfectuum.

3. Facultas vero adpetendi bonum, et adversandi malum confuse, seu sensuum ope perceptum CUPIDITAS, distincte, seu rationis lumine cognitum VOLUNTAS adpellatur. Voluntas ergo ratione, et intellectu, Cupiditas vero sensu trahitur, et imaginatione. Denique facultas movendi, seu potentia agendi quod bonum Intellectus, et Ratio censent, et quod Voluntas rationis nutui obsequens indicat LIBERTAS vocatur: quod autem bonum sensui, et imaginationi videtur, ac proinde quod suadetur a Cupiditate, NATURAM Philosophi dicunt.

Nemo

(1) Nemo vitio vertat delictorum rem heic ab alto nimis repeti. Cicero quoque, si licet magna componere parvis, *Disputationem Juris, ac Legum repetendam* sibi fore duxit *ab hominis natura Lib.1. de Leg. et est ista recta docendi via*, ut eidem Q. Fratri respondit *cit. Op. lib.2.* Ceterum Operis decursu elucescet principiorum utilitas, immo vel in praesenti Capite necessitas statim patebit.

III.

1. His ita stabilitis, pronum est hominem facultatibus sensitivis limitatum considerare. Si solo Instinctus exercitio confusas tantum rerum ideas (§.11.) valet adquirere, nullum unquam Ordinis, et Veritatis vestigium inveniet; si sensuum, et imaginationis fines adpetitus ejus non excedunt, nullam harmoniae cupiditatem efformabit; si demum sensuum, et cupiditatum impetu ducitur, nullum in ejus motubus naturalibus discrimen elucescet. Tunc porro homo solis corporeis sensationibus addictus, voluptate duce, comite dolore conservationis, et propagationis stimulos dumtaxat experiretur, et ea sectaretur, quae utrique necessaria, ea ausegeret, quae eisdem contraria experimento saepe periculoso inveniret.

Homo facultati sensitivae limitatus consideratur.

2. Talem esse brutorum animantium instinctum unicuique adsiduo ante oculos obversatur, famis videlicet, sitis, venerisque stimulo monita animalia, ut se conservent, propagentque, quovis fonte sitim, quovis cibo famem, et quavis foemella Venerem extinguunt. (1) Quin immo quotidiana monstrat experientia vel ipsos homines primis vitae temporibus sola ferme natura sensitiva duci; quum nihil, vel parum in cognitionibus, appetitubus, motubusque prae brutis animantibus excellant. Hinc Bruta, et Infantes a committendis Delictis suo loco [Cap.VII.] vindicabimus. Interim quo rem deducam audi.

(1) Cum nondum facultatum hominibus aeque, ac belluis communium analysis erat instituta, nec dum erant divisionis termini rite percepti, definitionem *Juris Naturalis* a Legibus Romanis traditam Philosophi, et Jurif-

Juris-Consulti nec infimae notae uno ore rejiciebant, inter quos PUFFENDORFIUS *Droit de la Nat. et des Gens Liv.*II. *Chap.*III. Jam vero, si bene dicta teneantur, adparebit quo sensu accipienda Romana Definitio. Aliud certe Jus inest in *Rationali* natura homini propria, aliud in *Sensitiva* brutis, hominique communi. Hoc postremo sensu inficiari minime potest Jus Naturale esse *quod Natura omnia Animalia docuit*. DIG. *Lib.*I. *Tit.*I. *Leg.* I. Immortalis noster GRAVINA haec adprime noscens differentiae ergo Leges homini communes, et brutis *Promiscuas*, homini proprias Leges *Solius Mentis* adpellavit. *De Orig. Jur. lib.*II. §.II.

IV.

Homo facultate rationali donatus libere agit hinc Mores.

1. Homo firmiores corporis vires aetate adeptus, aliam, et quidem Brutorum natura longe superiorem naturam reperit sibi ingenitam, rationalem ajo, quasi divinae particulam aurae, quae experientia, et educatione, serius, vel ocyus, plus, aut minus suis evoluta facultatibus manifestatur. (a) Inest in ea vis rerum imagines, sive uti dicere solemus, objectorum ideas sibi tamquam in speculo distincte repraesentandi, quae vis Intellectus est (§ I I.). Intellectus ideas illas contemplatur, comparat inter se, componit, a se invicem separat, excutit, de illis statuit, quod judicare dicimus, et ratiocinari, quum adtentionis, abstractionis, ingenii vi ex ideis alias ideas colligit. Dum haec molitur intellectus invenit inter ideas, quas concipit, aut concipere valet, hoc est in rerum universitate, nexum quemdam, quamdam veluti mutuam inter illas necessitudinem, (b) quam ORDINEM dixere Majores nostri, et *Legem Aeternam*. Quae huic ordini, aeternae huic Legi conveniunt ideae, et judicia VERITATIS notionem efficiunt, quae minus FALSITATIS. Hinc ideae, et judicia vera, vel falsa. Ad haec vim homo sibi sentit inesse ideas quasdam adpetendi, alias adversandi, quae vis Voluntas est (§. I I.). Quum adpetit Voluntas, quae Ordini Legique Aeternae consonant, BONUM adpetit; quum quae dissentiunt MALUM. (1). Hinc

(a) V. *Condillac* Traité des Sensations.

(b) *Idem* Origin. des Connois: Humain:

Hinc boni, malique adpetitus. Atque in voluntate deprehendimus ineluctabilem quamdam necessitatem tendendi in bonum universim spectatum, et vim eligendi unum potius prae alio inter bona plura, et singularia, aut etiam propensionem cohibendi, et retinendi: Haec vis LIBERTAS est (§.II.), et *Arbitrium* quoque vocatur. (1)

2. Qui absque libertate, et electione proficiscuntur animi motus ACTUS HOMINIS dicuntur; qui vero cum libertate *Actus*, sive ACTIONES HUMANAE. Si hae intus in mente quasi latitantes maneant, et in sola cogitatione consistant *Internae* appellantur; si extrinsecus corporis ope erumpentes manifestentur, *Externae*. Actiones humanae igitur quâ internae, quâ externae cum libertate profectae *Bonae* sunt, vel *Malae*: primum si oriantur intellectu verum a falso distinguente, et voluntate bonum adpetente; secundum si voluntate in malum inclinata. Eaedem actiones humanae, sive internae, sive externae, quas homines regunt, ac dirigunt, ne cum ceteris confunderentur eorum actionibus, *Actiones Morales* dictae sunt, seu unico vocabulo MORES, (3) quorum, ni fallor, jam reclusi fontes. Bonarum autem actionum, seu Morum habitus VIRTUS audit, malarum vero VITIUM; et suum manet Virtuti PRAEMIUM, suum vitio SUPPLICIUM, quae humanarum actionum *Merita* sunt. Adparet ergo Bruta meritorum incapacia omnino esse (§.III.); ac proinde virtutis, vitiique, praemii, et supplicii. Adposite CICERO *unum animal* (*hominem*), inquit, *sentire quid sit ordo*, *quid sit quod deceat*, *in factis, dictisque qui modus*. (c)

(c) De Offic. lib.1. cap.4.

(1) *Bonum*, et *Malum* heic sensu morali acceptum quî *Bono*, et *Malo* §.II. differat quisque videt. Ab Ordine, et rerum nexu manat PULCHRUM, quod quum omnes, qui illud adpetunt, eique suas conformant actiones, beet, BONUM est. Bonum ergo si naturae humanae conveniat, adeoque eam reddat perfectiorem, dicitur PHYSICUM; sin rerum nexui con-

consentiat Morale vocatur. Contrarium patet.

(2) Libertatis theoriam, ut ceterarum Facultatum, tradere Operis nostri limites non patiuntur. Certe ex *Intimo Sensu*, et *Experientia* praecipua trahuntur libertatis argumenta; sed qui plura desiderat magnum Cl. Valsecchi Opus evolvat *dei Fondamenti della Religione lib. 1. cap. 5.* Opus hoc doctum Juppiter! et laboriosum, nostris majus elogiis *nitet fulgore suo*.

(3) Vocabulum Mores nunquam apud Latinos singulari numero usurpatum invenies, ut liberas Hominum actiones designet. *Mos* proprie valet consuetudo. Horat. *lib. 1. Sat. 9. v. 1.*; et hinc actiones, quas Homines admittere consueverunt, recte Mores dictae sunt.

V.

Morales facultates Hominem haud segregi vitae destinatum arguunt; hinc Societas.

1. Inferiores hominis facultates, quae brutis animantibus communes exstant, conservationi solum, et propagationi destinatas vidimus (§. III.). Restat modo inquirendum *cui bono* homo superioribus (§. IV.) augeatur. Et primo quidem morales hominis qualitates nil corporis oeconomiam respicere in propatulo est. Quis, cui sanum sinciput, Veritatis perceptionem, Boni adfectionem, amorem Virtutis, nobilesque alias Mentis operationes digestioni alimentorum, spirituum animalium secretioni, ceterisque humanae machinae functionibus dixerit opitulari?

2. Profecto, si res sedulo evolvatur, nulli non homini intellectualibus facultatibus utenti primum occurrit inquirere quis ipse sit, a quo creatus, quid heic demum agat. Postquam ergo sibi notus, suae existentiae auctorem Entem a mundo corporeo diversum, omnipotentem, infinitum, Deum agnoverit; sui similes, eodem quo ipse se prosequitur, prosequi amore, atque illis mutuo conjungi rerum ordini omnino consentaneum fateatur necesse est. „ Conjunctio haec inter homines hominum, et quasi „ quaedam communicatio utilitatum, et ipsa charitas Ge- „ neris Humani nata a primo satu, quo a procreatori- „ bus nati diliguntur, et tota domus conjugio, et stirpe „ conjungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, „ tum affinitatibus, deinde amicitiis, post vicinitatibus

„ cum

„ cum Civibus, et iis, qui publice socii, atque amici sunt, „ deinde totius complexu Gentis Humanae „ *(a)* quam dico SOCIETATEM. Optime PLATO, *hominem*, inquit, *at intelligentia ceteris animantibus antecellit, ita de Jure, et Diis aliquam cognitionem animo concipere valet*. *(b)*

(a) *Cicero de finib.lib.v.n.23.*

(b) In Menexen.

3. Denique Hominem non segregi vitae destinatum confirmat peculiare sibi praeter animantes (1) *Loquelae* donum. Deus, et Dei ministra Natura nihil frustra moliuntur: docet Philosophia. Et re quidem vera nemo vel pertinacissimus veritatis osor ibit inficias, loquelam hominibus unice traditam fuisse, ut sibi mutuo animi sensa aperirent, inventa communicarent, sancirent pacta, et sic porro. Non secus igitur atque ventriculus est digestionis instrumentum, oculus visionis, etc., sermo est instrumentum Societatis.

(1) Animantium nonnulli, Psyttaci, Picae, etc. blaesos reddunt quidem sonos; sed hisce nullam signis ideam adfigere certum est. Praeterea et illud occurrit opportune adnotandum inter animantium, et hominum organa vocalia nullum sensibile a sagacissimis Anatomicis discrimen inveniri. V. PERRAULT *Histoir. des Animaux*. Non ergo defectu organizationis, sed privatione Intelligentiae, quae sola inter voces, et ideas relationem adstruit, animalia loquelae usura destituuntur. Quid ergo delirat HELVETIUS? V. SENAC *Essai de Physique*.

VI.

Imbecillitas Humana, et Societatis commoda Hominem ad Societatem impellunt.

1. Sed duo potissimum sunt, quibus Homo a summo rerum Opifice ad Societatem (§.V.) necessario impellitur; physica, inquam, ejus IMBECILLITAS, et COMMODA Societatis. Caducum circa initia animal homines sumus. „ Nudum in nuda humo natali die abjecit Natura ad vagitus „ statim, et ploratus; manibus pedibusque devinciendum flens animal ceteris imperaturum, cui non fari, „ non ingredi, non vesci, non aliud naturae sponte. *(a)* „ Quum bene lacertos exercuit cujuslibet ferae pabulum, „ cujuslibet victima; alimenta metuens sua, quorum

(a) *Plin. Hist. Natur.*

„ modo

„ modo inopia, modo copia rumpitur; anxiae sollicitae„ que tutelae, precarii spiritus, et male haerentis, „ quem pavor repentinus, adjectusque ex improviso so„ nus auribus gravis excutit.„ (b) Quae primo demonstrant Homines suae imbecillitatis securitatem a sola Societate, collatis in unum viribus singulorum, posse sperare.

(b) *Senec.* de consol. ad Liv.

2. Vidimus Hominem ad felicitatem, quae est in constanti voluptate, profecta nimirum ex intuitiva perfectionis nostrae perceptione inclinatum. (§.11.) Sciendum modo alias esse animi, alias corporis voluptates. (1) Voluptates animi, puta *Gloriam*, *Ambitionem*, etc. ad Societatem impellere hominem dici nequit; quoniam hae non modo certam Societatis institutionem, sed et perfectionem ponunt. Corporis ergo voluptates, quae generali nomine COMMODA vocantur, (2) ad societatem incitamenta sunt, ut pote quae ab ea sola pendere cuique ante oculos obversatur. Quae satis superque evincunt homines tum physica, cum morali constitutione (§.V.) ad Societatem natos esse. (3) Hinc facili negocio eos optime refellas, qui nescio quo imaginationis correpti morbo, qui *Lycantropia* filiis Medicorum audit, hominem ita a natura comparatum autumant, ut ad vitam in silvis brutorum more traducendam destinatus, fato quodam, infelicique successu coiverit in Societatem. (4)

(1) Hominem duplici substantia constare, *anima* nimirum, et *corpore*, quorum jam Nobis delineata differentia, omnibus in confesso est; nec in praesenti rerum statu uni tantum prae alia limitatus concipi potest. Ex hujus distinctionis neglectu tanta opinionum de rebus moralibus discrepantia, tanta in sublimiores Scientias absurda, quae recta humanarum facultatum analysi, et syndrome illico evanescunt. Heic physicas Hominis ad Societatem examinamus dispositiones, quae solae quibusdam Societatis fundamenta sunt; sed quam perperam, adparet: Contra, qui morales facultates physicis dispositionibus obponunt, plurimis adhuc irretiri difficultatibus ultro fatendum est; hinc nullus disputandi finis.

Utrum

Utrum vero principiis nostris utrique opinioni satisfieri, et utraque mutuo conciliari recte possit, aliorum esto judicium.

(2) *Commoda* cum PUFFENDORFIO retineo ad denotandas non tantum corporis voluptates, quas absque Societate Natura sitis, famis, venerisque satisfactioni posuit, sed eas, quae a Societate proprie gignuntur, puta, Agriculturam, Architecturam, Artes, Commercia, etc. *V. Droit de la Nature, et des Gens Liv.VII. Chap.1.*

(3) Naturalis Hominis *Imbecillitas* in Societate *Securitatem* invenit, securitas parit *Commoda*, et securitas, ac commoda sunt Societatis UTILITAS.

(4) In hanc sententiam (ecquis nescit?) ivit prae ceteris JOAN. JAC. ROUSSEAU primum in Libro *Sur l'Origine de l'inegalitè des degrez parmi les Hommes*, dein in omnibus ferme, quae in lucem edidit, Operibus.

VII.

An Homo ad Societatem redactus plena securitate frui queat: et unde Leges.

1. Si securitas, et commoda (§.VI.) sunt duo physici ad Societatem stimuli, ad ea adsequenda sat erit, inquiet fortasse aliquis, ut homo facultatibus, quibus auctus fuit a Deo (§.IV.) utatur; sed quantum a veritate longe aberraret mox palam fiet. Nullus in primis Libertatis limitem belluarum instar ponamus in homine; nullus certe in ejus actionibus ordo, nullum decus, nulla convenientia, ad quorum fines ceteras habuit facultates [§.V.], concipi omnino possunt. *(a)*

(a) *Puffendorf.* Jur.Nat.& Gen. lib. II. cap.1.

2. Deinde, ne ab hominis natura adtentionem uspiam declinemus, Pathematum [§.11.], et Rationis dissidium meret heic paucis considerari, cujus infausta vestigia post Protoplastae lapsum non est opus extra se quaerere. Quô quis adtentius rationem excolit, validius passiones refraenantur, quô magis sensibus obsequitur, et ad brutorum conditionem accedit, major illis potentia: itaut saepe quae bona Instinctui, seu parti inferiori videntur; eadem Intellectui, seu parti superiori videntur mala, et quae ratione duce cognoscuntur mala esse, ab instinctu bona deprehenduntur; *aliudque cupido, mens aliud suadet*: hinc bona, et mala realia, vel adparentia; hinc origo bonorum, et malorum tum physicorum, cum moralium, de quibus heic

heic tantum agimus. Moralia bona *Realia* ſunt, quae noſtrae felicitati conveniunt, neque ſe obponunt alienae; (1) contra *Adparentia*. Ut hujuſmodi Realia bona homines adſequántur nemo non intelligit oportere, ut nec coeco ipſi adfectuum impetu abripiantur, nec plena utantur libertate; ſed illos fraenantes, hanc cohibentes debere homines actiones ſuas ad regulas quaſdam conformare.

3. Praeterea tanta pathematum ſeges prae brutis in homine dominatur; ut eum brutis nequiorem invito animo cum SENECA (*b*) fateamur oportet. Uni homini ambitio, avaritia, invidia, zelotipya, ſuperſtitio, maxima vivendi cupido, et quae taedet enumerare. (*c*) Haec proprie *Malitiam* hominis conſtituunt, quam tamen eo uſque procedere recordemur; ut non uni animantium in propriam ſpeciem ſaevire ſuadeat, quemadmodum plerique Philoſophorum pleno ore pronunciant. (2)

(*b*) De Benefic. lib.I. cap.X.

(*c*) V. *Plin.* Hiſtor. Natural. lib.VII.

4. Si animum inſuper advertamus pathemata unicuique propria ineſſe; ita ut aetate, ſexu, climate, conditione, millenis modis varient, *Ingeniorum*, ut inquiunt, habebimus differentiam, ad quam penitus noſcendam non eſt opus extra familiae cancellos abire; quin immo ſatis eſt in ſe ipſum intueri. (*d*) Hinc infiniti, et inter ſe omnino contrarii emergunt adpetitus, et fere ſemper quod uni bonum eſt, alteri malum accidit. Itaque quot capita, tot ſententiae. Quid quod? Quiſnam non experitur ſe aliquando veſpere odio habere, quod mane ſumma anxietate cupiverat: Tanta eſt humani ingenii inconſtantia, atque mobilitas!

(*d*) V. *La Bruyere* Les Caract. de Theoph. et les Moeurs de ce Siecle.

5. Ex quibus omnibus concludere licet homines hominibus, ut vetus fert adagium, lupos evadere, ſi in Societatem congregati pleno libertatis uſu fruerentur; atque

que idcirco liberas omnes ſuas actiones tam pro ſuo, quam pro communi bono ad certas regulas debere exigere, quae LEGES ſunt, *(e)* et harum jam in aprico poſita neceſſitas, et exordia.

(*e*) V. Theorie des Loix Civil. ou princip. fondament. de la Societé.

(1) QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NON EST FACIENDUM, praeceptum rationi maxime conſentaneum, Societatis generale fundamentum: Hinc NEMINEM LAEDERE, SUUM UNICUIQUE TRIBUERE, et quot quot ex foecundiſſimo principio manant Juris univerſi axiomata. *V. Inſtitut. Lib.1. tit.1. §. ult.*

(2) Hoc ſaepe Poetarum fide clamatum. Non eſt hujus loci communia Poetarum, et Auctorum loca retexere; ſed utroſque turpiter decipi non inutile erit animadvertere. Igitur aut hominem generice ſpectamus, generice et bruta animantia ſpectanda nemo ſanae mentis negabit; et tunc vel ipſi pueri norunt Quadrupedum Tigrides, Accipitres Avium, Piſcium Phocae, etc. aut hominem ſpecifice conſideramus; et tunc non ſecus ac homo impetu pathematum ab externis cauſis excitatarum ab homine trucidatur, Taurus cum Tauro veneris ergo dimicat, famis ſtimulo Lupus a Lupo devoratur. Praeterea millena proſtant apud rerum naturalium Scriptores exempla, quibus edocemur, ejuſdem ſpeciei animalia ſibi invicem in cibum cedere: atque in his non Poetarum auctoritati, ſed adtentae naturae ſtandum obſervationi. Ceterum nil mirum, ſi Poetae philoſophentur; nil ſane turpius, ſi Philoſophi Poemata pangant.

VIII.

Quid Jus, quid Lex, et unde Delicta.

1. Quandoquidem vero non aliter conſervari, vitamque ſecure, commodeque degere homines poſſunt, quam ſi normae cuidam liberas ſuas conforment actiones [§.VII.]; jam quod uniuſcujuſque hominis conſervationem, ſecuritatem, et commoda reſpicit Jus eſt; et ea animi adfectio ſuum cuique tribuens, atque hanc „ quam dico Societatem conjunctionis humanae, munifice, et aeque tuens, „ *Juſtitia* dicitur. *(a)* Jus ita in ſpecie acceptum eſt potentia phyſica, ſeu facultas agendi, quae tendunt ad propriam ſecuritatem, atque conſervationem. Quare recte dicimus Nobis jus eſſe vim vi repellendi, vitam, et bona tuendi ab impetu hoſtili, etc. Sed poteſt Jus etiam altero ſenſu accipi, et in genere conſiderari prout eſt potentia moralis, ſeu facultas dirigendi hominum actiones ad publicam, privatamque conſervationem, atque ſecuritatem. Ejuſmodi eſt jus

(*a*) *Cicero* de finib. lib.v. c.13.

jus,quod Superioribus (1) ineſt imperandi, prohibendi actiones, (2) prout eae officiunt, vel proſunt publicis, privatiſque commodis, atque incolumitati. (3)

2. Ceterum ſine norma quadam ſeu regula, cujus in agendo ratio habeatur, haud poſſunt Jura cognoſci, quae competunt unicuique. Hinc neceſſitas Legis inſurgit. Lex eſt decretum Superioris quocumque modo ſufficienter manifeſtatum, ſecundum quod Subjecti aut obligantur prohibita ab ipſo Superiore ſive generatim, ſive in certis caſibus omittere, et imperata agere, aut ab eodem permiſſa, vel omittere ſuo libitu, vel agere poſſunt. (b) Si Lex jubet ea, quae publicam, privatamque intendunt conſervationem, ſecuritatem, et commoda [abſque tamen detrimento ſpiritualis felicitatis] *Juſta* eſt; *Injuſta* quoties, quae ab eadem prohibentur, vel imperantur publicae,privataeque ſecuritati, et commodis obponuntur. Quis juſtam non dixerit Legem illam Athenienſium, qua diris devovebatur quiſquis erranti viam non monſtraſſet? Singulorum namque commodum intendebat. Contra nemo non arguerit injuſtitiae Leges Syllae, et Triumvirorum,quibus inſontium Civium capita, ac bona proſcribebantur, et firmabatur Tyrannides; aut tamquam injuſtas non improbaverit Leges adverſus veram Christi Religionem Romae olim latas ab Imperatoribus Idololatriae litantibus? Ceterum, ut hoc obiter moneam, Jus, et Lex, quae duo confundi facile poſſunt, quî inter ſe differant,conſideranti in oculos incurrit.

(b) V. *Barbeyr. ad Puffend.* de offic.Hom.et Civ. lib.1.cap.2. §.2. not.1.

3. Atque ex his prono quoque alveo fluit omnem actionem Legibus conformem juſtam eſſe, difformem, eſſe injuſtam. Sic juſta erit actio publicis ſibi delatis muneribus fungi, alienas res non contrectare invito domino, quarum actionum alteram praeſcribunt Leges, alteram interdicunt.

cunt. Contra injustae erunt actiones innoxium hominem occidere, Patriam prodere, quae a Legibus ambae prohibentur. Actiones justae OFFICIA sunt, injustae DELICTA, quorum jam patet origo. (4)

(1) Unde sit derivandum Jus, quod Superioribus inest in diversa abiere Scriptores, quorum heic celebriores sat erit referre sententias. Censent nonnulli non alio illud fundamento niti, quam sola virium praestantia, vel ut loquuntur, Ineluctabili potestate, ex qua, inquiunt, gignitur regnandi jus, quoniam iis, qui viribus prae aliis praepollent nequit resisti. V. HOBBES *de Cive Cap.* xv. §.5. Fundamentum hujusce juris alii repetunt a naturae praestantia, quod cujus est natura praestantior, is non solum ab aliis non pendet, quorum minus praestans natura; verum hi alterius causa nati sunt. V. PUFFEND. *Droit de la N. et des G. Liv.*1. *Ch.*v. §.11. Quidam denique afferunt generale principium juris Superiori competentis esse, quod homines natura Deo subditi sunt: unde partum illi jus homines cogendi ad eum facultatum usum, quem ipse praescripserit. V. BARBEYRAC *in Lib.* 1. *cap.* 11. *de Offic. Hom. et Civis* PUFFEND. *n.*2.

(2) Ex Jure, quod inest Superiori in Subjectis nascitur OBLIGATIO. Est obligatio proprio sensu accepta vinculum, quo moralis necessitas imponitur aliquid agendi, vel non agendi. *V.* CLARK *Relig. Natural. Tom.* 11. *cap.* 3. *n.*7. unde homo obligatus est vinctus. Quemadmodum enim funibus, aut catenis vinctus non se ipse potest ad agendum movere; sic fere se habet homo obligatus; cum eo tamen discrimine, quod illic externum, et physicum impedimentum est vires naturales cohibens; heic autem vinculum est morale, sive libertas se rationi submittit.

(3) Praeter expositas *Jus* peculiares alias habet significationes. Etenim modo pro Lege singulariter sumitur; modo pro complexu, systhemate, collectione Legum ejusdem generis accipitur. Sic priori sensu fallere fidem Jure Naturae vetitum dicimus, id est Lege Naturali. Juxta alterum sensum Jus Romanum, seu Civile vocamus collectionem Legum, quae apud Romanos obtinebant Imperatoris JUSTINIANI auctoritate digestam, et publicatam. Demum occurrunt apud J.C., veteresque Scriptores aliae etiam Juris acceptiones, quas nil interest heic exemplare. *V.*TERENT. *Phorm.*5. 7.43. NEP: *in Attic.* CICER: *Lib.*13. *Epist. Familiar.* DIG. *Lib.I Tit.I. Leg.* 11.

(4) DECIANUS *Tract.Crimin. Lib.*1I. *cap.*1. originem expositurus Delictorum: *Delicta*, inquit, *origine praecessisse quascumque humanas actiones. Nam Lucifer antequam homo peccasset, vel creatus a Deo fuisset divinae majestatis laesae notatus de Coelo cecidit.* ISAIAE XIV.

IX.

1. Jam vero duplex constat esse genus Legum, quibus liberas suas omnes actiones [§.VII.] debent Homines conformare. Alias enim condidit Deus, alias ipsimet Homi- **Lex quotuplex, et quaenam cujusque Legis natura.**

mi-

mines tulere in Civiles congregati Societates; unde a ſuis auctoribus primaria Legum diviſio in *Divinas*, et *Humanas*. Quae a Deo profectae Leges cum aeterno rerum ordine, atque humana natura conſentiunt, et ſingulis hominibus rectae rationis ope manifeſtantur; eae dicuntur LEGES NATURALES: quae vero ab Hominibus in Societatem adunatis ſunt ſcitae, eas Publica ex cujuſque in Societatem congregati voluntate viribuſque in unum collatis efformata Voluntas et Suprema Poteſtas eidem Societati conſtituit, et LEGES CIVILES vocantur. (a) Adeo ut omnes Populi, qui Legibus, et moribus reguntur partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utantur, (b) quorum hoc JUS NATURAE, ac GENTIUM, (1) illud JUS CIVILE nuncupatur.

(a) V. *Vattel.* Droit des Gens, ou pincip. etc. Liv. I.

(b) Dig. lib. 1. tit. 1. Leg. 9.

2. Duplici huic Legum generi aliae profecto Leges praeſunt perquamnobiliſſimae originis, quandoquidem divinitus manifeſtatae a ſola libera Dei voluntate dependent, et nominantur POSITIVAE, quae ſublimior Legum *Divinarum* ſpecies. Hae enim Leges non ſolum quae quiſque ſibi, omnes ſingulique omnibus ſinguliſque jura debent juxta naturalia dictata diſertius, perfectiuſque inculcant, et complectuntur; ſed etiam praecepta continent, quibus REVELATIO, ſupernum Divinae Gratiae donum, univerſas docuit Gentes cultum, quem Ratio ſuadet Deo O.M. debitum, ei gratiſſimum reddere: et haec duo RELIGIO ſunt (c) primum, et firmiſſimum Societatis vinculum. (2) Rurſus Religionem Deus adminiſtrandam dedit ECCLESIAE, cui, Societatem ceteris praeſtantiorem conſtituenti, inconcuſſa inheret ab ipſo Deo immediate tradita auctoritas condendi Leges; quae ideo dicuntur LEGES ECCLESIASTICAE, ſeu alio nomine CANONICAE, ſeu abſolute *Canones*. (3)

(c) V. *S. Thomas* 2.2. qu. 93.

Stri-

(1) Stricte loquendo aliqua inter Jus Naturale, et Jus Gentium differentia intercedit; et quamquam eaedem utriusque sint Leges; latius tamen illud, quam hoc patet. Homines quippe vel seorsim singuli, vel in certas Societates coacti possunt considerari: *Jure Naturali* singulorum hominum actiones, *Jure* autem *Gentium* mutua Societatum negocia geruntur. V. Hainecc. *Elem. J. N. et G. lib.* I. *cap.* I.

(2) Contra Baelii figmenta, quae in hanc veritatem effutiit legi merentur Le Clerc *Biblioteq. Choisie Tom. V.* Buddaeus *de Atheysmo et superstitione*. Barbeyrac *in* Puffendorf. *Commentar.* Sed de hac re rursus sermo redibit cap. XV. §. III., ad quem ablegamus Lectorem.

(3) Si Deus vitam largiatur, absolutam singulorum criminum tractationem, prout ingenii sinent vires, quas sentio, quam sint exiguae, publici juris facere constitui; hinc, quoniam homo uni prae alia Legi adstrictus respici minime poterat, perspicua singularum Legum notio erat necessario praemittenda. Heic demum omnibus, ni mea iterum iterumque fallit opinio, suus locus, sua natura, sua dignitas.

X.

1. Non secus autem atque Divinae Leges, quae a libera Dei voluntate proficiscuntur Positivae adpellantur; ita quoque Positivae dicuntur Leges a libera hominum voluntatae profectae [§.IX.]. Hae proprie *PactumSociale* respiciunt, quod quoniam liberam caussam agnoscit; ideo pro hominum lubitu eas necesse est variare. Quamquam enim securitas, commodumque Civium unum sit opus universarum Civilium Societatum [§.VI.]; non tamen unum idemque est cujusque Regimen; sed pro morum, locorum, temporumque varietate distinguitur. (a) Nam qui primi segreges, ferosque homines coegerunt in Civitates publicae securitatis, communisque commodi rationem habentes, eorum mores, ut Populorum Religio, hominum ingenia, locorumque natura ferebant, formarunt, atque flexerunt, et ad suas cujusque regionis, et temporis circumstantias derivarunt.

Varia Civilium Societatum Regimina.

(a) *Montesq.* Esprit des Loix.

2. Hominum igitur, qui in Civilem Statum migrarunt aliis magis arrisit Publicam Potestatem, quae singillatim ab unoquoque derivabat, apud se sartam, incolumemque retinere. Alii quibusdam inter se delectis aetate, et

consilio gravioribus se ipsos tradiderunt regendos. Tandem aliis placuit suas vires, voluntatesque unius voluntati subjicere. (b) Ex horum primo regimine nascitur DEMOCRATIA, seu Reipublicae *forma Popularis*: ex altero *Olygarchia*, quae ut pote ex Optimatibus coalita, ARISTOCRATIA quoque nominatur: demum ex ultimo nascitur MONARCHIA, *Regnum*, *Principatus*. (1) Nec infrequenter procedentibus temporibus, vel externis injuriis, vel intestinis seditionibus facta est conversio rerum civilium, et ejusdem Societatis regimen immutatum, versumque veluti in orbem. (2) Hinc tres illae regulares Reipublicae administrandae formae varie sunt conjunctae, ac mutuo temperatae, et tunc regimen MIXTUM vocatur, vel *Irregulare*. (c)

(b) *Locke* Orig. des Gouvern. Civil.

(c) *Hert.* Pruden. Civil. I. 11.

(1) Ad quorum ordinem DESPOTISMUM reducemus? Porro ad nullum, licet aliter sentiat Cl. MONTESQUIEU *Esprit des Loix*. Est enim Despotismus Monarchiae abusus potius, quam regularis Societatis forma, humanae naturae dignitati consentanea. V. Ill. GORINI GORIO *L'Uomo*.

(2) Sic: *Urbem Romam a principio Reges habuere. Libertatem, et Consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur: neque Decemviralis potestas ultra biennium, neque Tribunorum Militum Consulare jus diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio, et Pompeii Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta civilibus discordiis fessa, nomine Principis sub imperium accepit*. TACITUS *Annal.* lib. 1. n. 1.

XI.

Unde variae Civilium Societatum Leges, et diversa apud diversas Gentes Delicta.

His fontibus diversae manarunt Populorum, et discrepantes inter se Leges, quae non semper easdem Civium actiones ut Delicta traduxere; sed prout exposcere videbantur Populorum Religio, Regionis natura, Hominum ingenia, et instituta Reipublicae illius, cui latae fuerunt. Atque hinc demum tanta ubique locorum nata est morum dissimilitudo, totque diversa extiterunt Delicta diversis in Rebuspublicis. LACAEDEMONE permissa furta secreta, quae severe vetita ATHENIS: hoc ex forma Rei-

Reipublicae, ex moribus Civium. Apud EPIDAMNIENSES crimen habebatur Privatos exercere commercia: contra CARTHAGINENSIUM institutis adeo mercatura vigebat, ut pauperes a summis arcerentur Reipublicae muneribus: in caussa variae artes, situs opportunitasque locorum. *(a)* Quin immo non solum locorum distantia morum genuit discrepantiam; sed etiam eodem in loco mores variato regimine, et idcirco Delicta variarunt. ROMAE quae virtutes libertate florente excultae fuerant, et summopere celebratae; eae, Republica in unius imperium potestatemque traducta, Delicta evaserunt. Redintegrata CAESARIS nece a BRUTO, CASSIOQUE *(b)* pristina libertate ii solum bene animati in Rempublicam habiti Cives, qui illis favissent. Postea cum jam confirmata tyrannide imperaret TIBERIUS *(c)* MUTIO CODRO Historico objectum, quod Brutum, Cassiumque ultimos Romanorum dixisset, et animadversum statim in auctorem, scriptaque abolita. (1) NOVAE LEGES, NOVA CRIMINA. (2)

(a) *Plutarc.* in Quaest. Graec.

(b) *Cicero* Philip. II.

(c) *Suetonius* in Tiber.

(1) VINDEX homo conditione servus, qui nobilium adolescentium conjurationem de reducendis Romam Tarquiniis patefecit, libertate, et Civitate donatus est publica auctoritate. MILICUS *Scevini* servus praemia aeque retulit a Senatu, quod revelaverit conjurationem initam, ut NERO una cum tyrannide extingueretur. V. LIV. *lib.* I. *cap.* 2.. TACIT. *lib.* XV. *Annal.* Adeo variant mores variata forma Reipublicae!

(2) Legum Civilium origo, inconstantia, vicissitudo patet; sed nullam inde dari Legem firmam, immutabilem, quae vera, et perpetua sit norma humanarum actionum nemo ex dictis arguat; quin immo quaevis humana Lex Naturali Legi repugnans (idem dic de positivis Legibus a Deo latis) injusta, nulla prorsus habenda. Praeclare CICERO: „ Huic Legi (naturali) nec obrogari fas est, neque derogari ex hac „ aliquid licet, neque tota abrogari potest... Nec erit alia Lex Romae, alia Athenis, alia nunc, „ alia posthac: sed omnes Gentes, „ et omni tempore una Lex, et immutabilis continebit, unusque erit „ communis quasi Magister, et Imperator omnium DEUS. Ille Legis „ hujus inventor, disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se „ fugiet, ac naturam hominis aspernabitur; atque hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi cetera supplicia, quae putantur, effugerit „: *De Republ. lib.* III. *apud* LACTANT. *Instit. Divin. lib.* VI *cap.* VIII. Sed vitio humanae

manae naturae, hominumque ignorantia saepe corrupta Lex Naturae, et veluti oblivione deleta: unde legimus varias apud Gentes permissa, aut praescripta, quae vel maxime abhorrebant a sanctis ejusdem dictatis. Sic Assyriis, ut inquit Lucanus, fas implere parentem: humana sacrificia apud Carthaginienses frequentia, in Taurica Chersoneso communia, etc.

XII.

Animadversio.

1. Ex exposita Regiminum [§. X.], et Delictorum apud diversas Gentes [§. XI.] diversitate, nemo sibi in mentem inducat velim, nullum certum, immotumque exstare Criminalis Jurisprudentiae principium. Equidem fateor in qualibet Civili Societate peculiaria dari Delicta, quae in censum minime veniunt ab Elementari Scriptore exspectandum; et sua laude certe non carent Juris Consulti, qui suam navarunt operam in exponendis ex instituto Delictis a peculiari manantibus constitutione Reipublicae, cujus ipsi natura, vel adlectione Cives. (1) Atque de utilissima scientia illum arbitrarer optime mereri, qui onerosum sibi munus ultro vellet adsciscí cujuslibet aevi, cujuslibet Nationis Delicta in historiam contrahere, dilucidam, ordinatam, brevem, qualem, verbo, saeculum, rei dignitatem decet. Ex hujus Historiae penu, ecquis non videt? salutaria derivari exempla possent in Rempublicam, quoties in ea novas artes, nova commercia alia aetate, alia regione similia, occasio ferret instituere; ne ejus damno, ut fieri plerumque solet, discerent qui ipsam moderantur, sanctiones edere, et

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.

2. Interim unusquisque Nobis elargiatur oportet, certa poni posse principia, ac universalia theoremata, ex quibus corollaria fluunt regimini cujusvis Reipublicae accomodanda. Sic in Physicis, ut de aliis Scientiis taceam, ex gene-

generalibus motus, et adtractionis legibus infinita naturae phaenomena deducuntur, licet de his nulla in generali systhemate mentio fiat. Quae quidem clarius patebunt, postquam Delicti natura expleta fuerit.

(1) Notissimi sunt apud Nos Raynaldus, ac duo Bonfinii *Avus*, et *Nepos*, qui interpretati sunt Leges Edictales [vulgo vocant *Bandi Generali*] latas pro universis Romanae Ecclesiae dominio subjectis Provinciis, et latissime Delicta exposuerunt, quae ab eis peculiariter descendunt. Raynaldus expers est omnis solidae Criminalis Jurisprudentiae, fluitque lutulentus, et incompositus. In Bonfinio Avo praeter brevitatem nil laudes. Copiosior est ejus Nepos, et aliquantulum doctior. Sed omnes agnoscas in ludo Farinaccii eruditos. Eos tamen magni aestimant *Pragmatici* nostri: Credo equidem, quia sunt usui peropportuni; quo ex capite nec a Nobis improbantur.

CA-

CAPUT III.

DE NATURA DELICTI.

I.

Generalis natura Delictorum.

1. Diversa Legum natura a diversis, cuique propriis finibus primario resultat: hinc juxta fines ipsarum, naturam quoque Delictorum variare consequens est. Certe praecipuus, et generalis Legum omnium sive Divinarum, sive Humanarum finis est nostri beatitudo: eo enim omnes tendimus, uti universa corpora gravitatis vi terrae centrum constanter adfectant. Sed aliam Divinae Leges, aliam proponunt Humanae beatitudinem. Legum Divinarum tum naturalium, cum positivarum finis beatitudo est interminata; finis autem Humanarum *Salus Publica*, seu Societatis tranquillitas, et conservatio. (1) A variis ergo Legum finibus varia Delictorum indoles intelligitur.

2. Statim vero atque effectus attenderimus, quos pariunt Leges, generalem Delictorum naturam adsequemur: generatim quippe iidem a Divinis, iidem ab Humanis Legi-

Legibus, quibus omnibus Homines actiones suas conformare obligantur, gignuntur effectus. Omnes itaque Leges id in primis praeseferre, ut *imperent*, *prohibeant*, (a) *permittant* (2) paulo superius animadversum est (Cap. II. §.I.); ac proinde Rerum Criminalium Scriptores generalem Delicti naturam non male perspexisse videntur, quum illud COMMISSIONEM, et OMISSIONEM adversus Leges seu vetantes, seu praecipientes gestam definierint (b) [Cap.I. §.II. III.].

(a) Dig. lib. 1. tit. 3. Leg. 8.

(b) V. *Vrsaya* Instit. Crimin. Lib. 1. Tit. 1. n. 2.

(1) PUFFENDORFIUS ab ejus Interprete BARBEYRACIO, et Cl. GENUENSI gravissime reprehenditur, opinans naturalem Jurisprudentiam non extra ambitum praesentis vitae pertendere, et Theologiae Moralis esse hominem ad sempiternam vitam formare. Humana ratio, cujus lumine Juris naturalis disciplina conficitur, animos corporibus superesse quidem docet, adeoque et vitam sempiternam ea spectat; sed molliori sensu accipiendam PUFFENDORFII opinionem monet prudentissimus BURLAMACHIUS. Nos autem, ut omnem ambiguitatem auferamus, ad primarios heic Legum tum Divinarum, cum Humanarum fines volumus. Ceterum non ignoro: *decere prudentes Magistratus*, ut praeclare inquit ISOCRATES *in Areopag. non tam porticus implere Legibus, quam efficere ut Cives insitum animis habeant pietatis, et justitiae studium*. Quis autem nescit, atque non experitur Leges Divinas ad praesentem aeque, ac aeternam vitam beatissime transigendam conditas esse: sed quid proprie hoc demum est quodcumque degimus aevum? Vanitas Vanitatum!

(2) GROTIUS, eique suffragatus PUFFENDORFIUS *permissionem* sic proprie dictam, et in se ipsa spectatam non esse Legis effectum, seu actionem, sed ex parte Legislatoris merum arbitrantur esse actionis defectum. Quod Lege permittitur (sic ipsi ratiocinantur) illud nec praecipitur, nec prohibetur; et ideo Lex, quoties permittit, nil quidquam operatur. Sed hac de re verius, si quid Ego judico, disputasse videntur BARBEYRACIUS, et BURLAMACHIUS, qui Legis essentiam non solum in *praeceptione*, et *prohibitione* constituunt; sed etiam in PERMISSIONE. Et re quidem vera, ut actiones *praescriptae* a Superiore, atque *prohibitae* per Legem certa ratione ordinantur; ita quoque actiones *permissae* suo modo, suaque natura certo definiuntur a Lege.

II.

1. Si autem Legum Humanarum finis expendatur [ad eas enim solum Leges jam nostra heic limitatur oratio] facile intelligitur non omnes Hominum actiones ab iis curari; sed illas tantum prohiberi, quae securitatem

Delictum juxta Leges Humanas.

tem, et commodum Societatis intervertant: quas inter actiones eae quoque intelligi debent comprehensae, quibus Religio violatur fortius cujuslibet Societatis vinculum [Cap. I I. §.IX.], et solidius monimentum publicae, privataeque securitatis. (1) Praeter igitur eas actiones, quae, ut innuimus, securitatem et commodum Societatis intervertunt nonnullae sunt a Legibus admitti jussae actiones, necessariae in primis servandae Reipublicae, quarum proinde praeteritio ut delictum habenda edicitur. Quapropter actiones, ex quarum commissione, vel omissione (2) nullum Societati detrimentum impendebat, suis Legibus Homines praetermiserunt, et singulorum Civium arbitrio reliquerunt, ac potestati.

2. Verum in Delictis non solum Societatis, sed et Sociorum ratio distincte erat habenda. Nam nonnulla quidem Delicta Societatem directim adficiunt, qualia sunt, quibus ejusdem status labefactatur vel prorsus evertitur; sed longe plura sunt, quibus Cives primario laeduntur, quae ipsa quoque reflexim recidunt in Societatem, in quam, ut securius commodiusque viverent, Cives cojerunt [Cap. I I. §.VI.]. Quare labefactatio et eversio status Reipublicae, laesio et damnum singulorum membrorum, unde illa coalescit, sunt duo veluti limites, quibus universa continentur Delicta. Quaevis proinde actio, quae inter eos non comprehenditur Delictum non est, nec valet ut Delictum traduci, nisi ab iis, quorum fortasse id intersit.

3. Delicta, quibus directim Reipublicae status impetitur, poteris speciatim vocare VIOLATIONES PACTI SOCIALIS; quae vero Civibus primario nocent, proprie dixeris INJURIAS PRIVATAS.

Hoc

(1) Hoc semel initio nunc dictum, ubique opus erit repetitum volumus.

(2) Generatim illud animadvertendum comissionem, et omissionem in *Actionum* censum venire apud Jurisconsultos, et rerum moralium Scriptores. Quidquid enim agitur, vel omittitur agere est: primum cuique pronum est intelligere; alterum, si attendatur omissionem nil aliud revera esse, quam voluntariam nostrarum facultatum suspensionem. Animadversionis utilitas continuo adparet. Ceterum, ne repetitionibus pagina turgescat, omissionum exempla petantur ex Cap.I. §.11I.

III.

Ex interna, et externa actione coalescit.

I. Age vero si Delictorum natura velit penitus cognosci, altius repetenda est humanarum actionum oeconomia, seu potius quae superiori Capite innuimus, heic perspicuitatis gratia necesse est enucleare. Actiones Hominum in *mechanicas*, et *morales* distinguuntur. Mechanicae in vitali, et animali functione versantur, quales sunt motus cordis, et arteriarum, humorum secretiones, et excretiones, etc. Morales, quae Legum objecta sunt, in Internas, et Externas partiti sumus (Cap.1I. §.IV.). Morales itaque actiones internae aeque, ac externae mechanicarum continenter indigent auxilio, nimirum apta, et facilis organorum dispositio requiritur, ut exserantur: at non omnes actiones mechanicae voluntatis imperio famulantur; nemo quippe omni voluntatis efficacia ossa exempli gratia flexerit, humorum motus acceleraverit, etc. Quod igitur adtinet ad actiones voluntati subjectas; eae aut *directim*, aut *oblique* subjiciuntur voluntati: Quae oblique, non ipsae proprie subsunt legi morali; sed eae dumtaxat actiones, quas circa illas agit, vel omittit Voluntas. *(a)* Ita respiratio, quae functio mechanica est, oblique voluntati subest, et si a caussis mere mechanicis impediatur, itaut sequatur mors, nihil in eo est, quod crimini verti possit: sin vero voluntarie spiritum cohibeamus, itaut emoriamur, nostri sumus

(a) V. Cl. *Genuens.* De Jur. et Off. Lib.I. c.xv.

mus homicidae, quemadmodum de servis Angalonensibus a GALENO perhibetur.

2. His positis nemo sane non sentit, atque experitur actionum moralium oeconomiam ita se habere, ut actiones externae ab internis pendeant actionibus, atque ab his semper proveniant. Quaevis igitur actio moralis a duplici caussa producitur alia *morali*, alia *physica*: haec, nempe corpus exsequitur quidquid ab illa, scilicet a voluntate determinatur. Oportet enim, ut facile constat, primo voluntatem praelucente intellectu decernere quod foris exseritur; secundo instrumenta ad exsequendum necessaria proportionate voluntatis nutui respondere. (1) Si paralysi detentus Tibur velim petere, membrorum recuperata agilitate nolim, nunquam Tibur invisero. Quare liberae quaecumque hominum actiones externae non modo factis ipsis extrinsecus admissis, sed etiam ex internis coalescunt actionibus, nec non ab utrisque Delictum consequenter arguendum.

(1) SALUSTIUS *de Bell. Catilinar. in princip.* „Nostra omnis vis in animo, „ et corpore sita est; animi imperio, „ corporis servitio magis utimur.

IV.

Ex actione externa arguitur.

Hominibus a statu naturae in Societatis statum migrantibus, ut securius, commodiusque vitam degerent, ab internis hominum actionibus nil metuendum. Ita enim a natura comparati sumus, ut nullum, nisi ab externis actionibus, proprie Nobis ab Hominibus possit reale damnum obvenire. Si omnes GRAECI, nedum ii, quorum intererat, exscidium TROJAE tantummodo cogitassent, ea nondum eversa fuisset,

Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.(a)

(a) *Virgil.* Aeneid. lib. II.

Sed

Sed licet nocerent Hominibus cogitationes, eorum tamen aciem effugerent; quum nequeant internos aliorum motus introspicere, et alieni animi, non nisi ab externis actionibus conjecturam facere valeant plerumque fallacem. *(b)* Brevibus adeo est circumscripta limitibus acies humani ingenii! *Aliter ergo Leges, aliter Philosophi tollunt astutias. (c) Leges quatenus manu tenere res possant, Philosophi quatenus intelligentia, et ratione.* (1)

(b) V. *LaChambre* Caract. des Passions.

(c) *Cicero* de Off. Lib. III.

(1) Non ergo convenit Jurisprudentiae, neque est ex usu Fori, quod Seneca scribit *de Consol. Sapien. cap. 7. Si quis cum uxore sua, tamquam aliena, concumbat, adulter erit; quamvis illa adultera non sit.* Sic Philosophus, non ita Jurisconsultus.

V.

Modus arguendi.

1. Igitur de actionis externae honestate, seu turpitudine, justitia, ac injustitia arguendum prius est; ut actio jure possit argui pro Delicto. Cujusvis actionis arguitio perfecto semper syllogismo terminatur: In majori propositione Lex, in minori Actio, in conclusione Sententia continetur. *(a)* Lex imperat, prohibet, permittit [§.I.]. Actio vel quod a lege imperatur omittit, vel quod prohibetur committit, vel demum exsequitur, quod permittitur. Actio omissa juxta Legem, et commissa contra Legem Delicto adcensetur; permissa vero a Lege omitti, et commiti in ejus auctoris arbitrio relinquitur. Judae ratiocinatio in exemplar perfecti syllogismi veniat. Sic enim inquit: *qui innocentem prodit sanguinem male agit*, en Legem, quae veluti fax quaedam praecedere semper debet; *id ego feci*, en Actionem, cujus definitio necessaria, ut cum Lege conferri possit; *Ergo male egi*, *(b)* en denique Sententiam.

(a) V. *Heinec.* De J. N. et G. Lib. I. cap. II.

(b) *Matth.* cap. XXVII. v. 4.

2. Ratiocinatio, qua actio vel criminosa, vel permissa sta-

statuitur, quatenus circa proprias actiones versatur, dicitur CONSCIENTIA; quatenus autem circa alienas instituatur ab iis, quibus res humanas seu ratio, seu fors moderandas obtulerit, (1) appellari solet IMPUTATIO. Utraque, ut jam liquet ex dictis, nihil aliud est, quam Legis in actionem applicatio, quae fit unam cum alia comparando, unde actionis MERITA decretentur. (2) Omnis actio, quae pro delicto ventilatur vel à Lege difformis, vel cum ea conformis invenitur; ac proinde in primo casu decernenda POENA, in altero LIBERTAS. (3)

(1) Heic ad Legum Interpretationem volo, cui tamen illa jure exercenda sit, et quibus regulis; nondum ordo postulat ad trutinam revocare.

(2) Alienarum actionum Merita decerni rationi, et singulorum commodo est maxime consentaneum: contra propriarum Philautiae opponi videretur; sed facilius est Judicem nefarium, quam Conscientiam somnolentam invenire. Adeo sui semper similis Natura, adeo sibi saepe repugnans Homo!

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Displicet auctori. Prima haec est ultio, quod se
Judice nemo nocens absolvitur, improba quamvis
Gratia fallaci Praetoris vicerit urna.
JUVENALIS *Sat.* XIII.

(3) Communis heic de actionibus meritoriis gliscit error, actiones justas *praemio*, *poena* injustas afficiens. Verum toto coelo diversa est praemiorum theoria. Praemia aut mera gratia a Legislatore promittuntur, aut debentur actionibus, I. quibus homines a Lege non obligantur, et unde generalem aliquam utilitatem Societas capit, II. quae Reipublicae commodo necessariae reputantur, sed difficilem involvunt executionem. V. *Libellum* Neapoli editum *delle Virtù, e de' Premj*. Deus quidem, qui ipsa summa bonitas est, Leges tum naturales, cum positivas non sui, sed hominum causa praescripsit, eosque perquam felicissimos esse voluit: hoc sensu justae hominum actiones meritoriae sunt, et praemia meritum dici possunt ratione imputationis, non ratione Legislatoris; quoniam ex mera ipsius gratia illa proponuntur.

VI.

De Conscientia.

1. CONSCIENTIA, sive *antecedens*, quae de actionibus nondum editis, sive *consequens*, quae de actionibus jam editis ratiocinatur, est vel RECTA, vel ERRONEA. (1) In ratiocinatione de bonitate, seu malitia actionis si una syllogismi propositio fuerit falsa, conscientia erit erronea; sin omnes verae

verae fuerint, dicetur recta. Ratiocinationem CATILINAE, quae conscientiae consequentis erat, et HORATII ratiocinationem, quae erat antecedentis, exempli loco ponamus. Is, qui in Rempublicam conjuraverat, ut privatam suam sustentaret inopiam, recte ratiocinabatur aut sibi luendas poenas facinoris, aut moriendum in bello, nisi victoriam reportaret. *(a)* Contra hic victoria de CURIATIIS relata, erronee judicabat licere sibi sororem necare, quod magis ipsa doleret Sponsi nece, quam laetaretur Fratris, Patriaeque triumpho. *(b)* Erat ergo Catilinae conscientia recta, erronea Horatio: nimirum alter Legem noverat, noverat actionem, et actionem adamussim cum Lege comparabat: alter, ut falso Legem posuerat, falso et actionem, et sententiam deducebat. (1) Ex quibus patet duo potissimum ad conscientiam rectam requiri: primum ut Leges ipsa calleat, et earum extensionem sciat dimetiri; alterum ut sciat actiones dignoscere, et cum Legibus comparare.

(a) Sallustius de Bell.Catilin.

(b) V. *Livius* lib.I. cap.x.

2. Rursus inde sequitur conscientiam erroneam esse, tum si nulla unquam Legum notitia, ipsi fuerit obversata, cum si falsam, et a natura Legum discrepantem notitiam conceperit. Hinc in adplicatione Legis ad proprias actiones conscientiae luminibus officiunt *Ignorantia, et Error*, de quibus fusius suo loco. Id modo ad Delicti naturam intelligendam necessario praemittendum, IGNORATIONEM, qua ignorantiam, erroremque complectimur, esse *vincibilem*, aut *invincibilem*, ideoque hanc *involuntariam*, illam vero *voluntariam*.

(1) Non unam profecto Conscientiae partitionem fecere Philosophi: Nos modo, ne limites Operis excedamus, generales, et ad nostra principia necessarias solum proponimus, reliquas, ut feret occasio, declaraturi.

turi. Nemo, meo quidem judicio, rem delicatiori acu tetigit, quam Cl. Burlamachius in magno Juris Naturae, Gentium, et Civilis Opere, quod Gallico idiomate post ejus fata editum habemus. Et neminem adeo in Scholis peregrinum puto, quem aeternae lateant hac de re dissensiones inter sacros rerum moralium Interpretes superiori saeculo potissimum ortae, necdum nostro bene conciliatae.

(2) Horatium tamen a Sororicidio absolutum prodit Historia. Duumviri quidem judicarunt Horatium perduellem: contra Populus, ad quem is provocaverat, existimavit, puellam, quae Patriae charitatis immemor romanum hostem luxisset, Reipublicae inimicam habendam esse; adeoque jure caesam videri. Sed quaestio nec rite proposita Duumviris Populoque, nec ab utrisque recte definita. Duumviri Horatium condemnantes nullam ejus erga Patriam meritorum justissimam habuere rationem. Populus eumdem absolvens visus est ab Horatia virtutem exigere, quam a puella, et sponsa, et viri desiderio flagrante nimis severe, frustraque etiam exposcas. Quaeri ergo debuisset an recens Horatii meritum ejus facto obstaret. Hoc sane ab illo summopere vincebatur.

VII.

De Imputatione.

1. Imputatio, quandoquidem in actiones aliorum incidit (§. VI.) generali firmissimoque nititur axiomate: ut actio jure possit imputari duo constanter necessaria sunt, et ut *intelligatur*, et ut *libere agatur*. Intellectum, et voluntatem actionum moralium principia esse tenendum est (Cap. II. §. IV.). Intellectus in actionem influit conscientia actionis, et legis; Voluntas libertate electionis. *(a)* Quo pacto conscientiae vidimus officere ignorantionem (§. anteceden.), eodem officit vis externa libertati. Vis externa, et Ignoratio actiones pariunt invitas, et non secus ac illa, haec quoque Delicti notam arcet. Ovidius, ut magisterio patrocinium Amoris adjungeret, furentem Junonem increpans Calisto formam inique mutantem, ait:

Quid facis? invito pectore passa Jovem est. *(b)*

Actiones itaque, quae ex ignoratione, et vi externa proficiscuntur, nisi ipsi alterutrius rei caussa moralis fuerimus, imputari omnino nequeunt; et idcirco eas criminari absurdum foret, ac iniquum.

(a) *Genuens.* ubi supra.

(b) *Ovidius Fastor.* lib. II.

Dixi

2. Dixi nisi ignorationis, et vis externae *caussa moralis* fuerimus: Quid igitur ea sit, quousque sese extendat, videre par est. Caussa moralis actionum is habetur, qui eas partim, aut omnino ex suae voluntatis determinatione producit, sive ipse *auctor immediate* suis viribus, sive *caussa mediate* aliena opera easdem exsequatur. (c) Hinc si quis seu propria, seu aliena manu ad hominis internecionem utatur, semper homicidii caussa moralis erit. Sic caedis Phyllidis aeque DEMOPHOON, ac PHYLLIS ipsa imputabiles,

„ *Ille necis caussam praebuit, ista manum.* „ (d)

(c) V. *Burlamaq.* Princip. du Droit. Nat. Part. II. Chap. X.

(d) *Ovid.* Heroid. Epistol. 2.

(1) Praeter Libertatem, de qua *Cap.* II. §. IV., habet quoque Voluntas facultatem sibi inhaerentem sponte agendi, quae vulgo dicitur *Spontaneitas*. Quid de ea sentiam, et quam ipsa lucem sit huic loco foeneratura, videbimus Cap. VIII. hujus Libri.

(2) ARISTOTELES *Nicom.* III. c. 1. δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι, τὰ βίᾳ, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν γινόμενα. *Videntur invita ea esse, quae aut vi, aut ignoratione efficiuntur.*

VIII.

Consilium.

1. Non rerum exitus sed hominum consilia (a) puniuntur. (1) Etenim aliquando ab optimo consilio pessimus exitus, interdum optimus exitus a pessimo consilio resultat. Testis MILO, qui CLODIUM interficiens privatae vindictae ergo, Patriam a peste liberavit. Testis VARRO, qui ut periclitanti Reipublicae opitularetur, apud Cannas temere adversus ANNIBALEM proelium commisit, et Romam ad ultimum discrimen redegit. (b) Quapropter ut actio imputetur, duo, ut scribit ANTONIUS GENUENSIS, (c) quemadmodum in conscientia recta, necessario desiderantur, legum peritia, ut earum tota vis atque extensio animo comprehendatur, et actionis cognitio quoad omnes ejus circumstantias, ut constet utrum vere cum Lege congruat, an non. Innumerae prorsus circumstantiae efficere valent, ut actio in genere videatur imputabilis, minime ta-

(a) *Cic.* pro Milon. *Dig.* Lib. 48. tit. 8. Leg. 14.

(b) *Livius* Decad. III. Lib. 2. cap. 26.

(c) Tom. IV. Metaphys. cap. XV. §. 11.

tamen in ſpecie: hae vero omnes reduci commode poſſunt ad quaedam ſumma capita, videlicet ad Legum interpretationem, de qua ubi de Judiciis Criminalibus, ad ignorationem, et vim externam, cauſſaeque moralis differentiam, de quibus ſupra (§. VI., VII.) diſſeruimus, et fuſius infra (Cap. VIII., IX.) iterum diſputabimus. Sed quoniam heic ea ſectamur, quae ad generalem Delicti naturam pertinent, ſive de vi externa, ſive de ignoratione, ſeu de cauſſa actionum morali ſermo ſit, in omnibus animi conſilium praecipue ſpectandum; idcirco quid illud ſit breviter exponamus.

2. Consilium Nobis eſt, non ſolum excogitatum delinquendi propoſitum conſcientiae malignitate ſuffultum; ſed etiam voluntaria negligentia rerum agendarum, vel omittendarum. Si quid ex propoſito agimus, aut omittimus, quod juxta Leges praeteriri, vel agi debeat *Dolus* eſt, eaque actio, et omiſſio maxime imputabilis. Pausanias dolo Spartam, Graeciamque in poteſtatem Xerxis tradere conatus, ab Ephoris in aede *Minervae* merito eſt incluſus, ex qua ſemianimis elatus vita deceſſit. (*d*) Si quid vero voluntaria negligentia facimus, vel praeterimus, ex quo, licet non ex propoſito, Delictum tamen mediate ſequatur, *Culpa* eſt, juſtiſſime item obnoxia imputationi. Cicero, ſi Catilinariam conjurationem neglexiſſet, futura Reipublicae ruina ejus culpae verti jure potuiſſet; quandoquidem ipſi ſuprema Reipublicae gubernacula, Conſulatum detulerint aequi bonique Cives. (2) Quibus ex rebus haec ex doctrina contrariorum conficitur regula generalis, ſcilicet, actiones doli, culpaeve expertes, expertes Legum imputationis pariter, et continenter reputandae, ideoque Delicti. Sic apud Herodotum (*e*) Adrastus

(*d*) V. *Nepos* in ejus vit.

(*e*) Hiſtoriar. lib. I.

STUS, qui dum jaculum in aprum vibraret, ATYM filium CROESI interemit, casu non dolo ductus homicida ab ATYDIS patre sapientissimo Lydorum Rege sua donatur libertate. Sic apud LIVIUM (f) LUCRETIAM consolantur Amici, animadvertendo mentem peccare non corpus, et unde consilium absfuerit culpam abesse.

(f) Histor. lib. 1. cap. 58.

(1) PAULUS *Lib. v. Recept. Senten. Consilium uniuscujusque*, scribit, *non factum puniendum*.

(2) Praeclare idem CICERO, inquit, *Orat. in Pison.* „ An potest „ ulla esse excusatio non dicam ma„ le sentienti, sed sedenti, cun„ ctanti, dormienti in maximo Rei„ publicae motu Consuli? „

IX.

1. Quaesitum ergo fuit an, et quando Delictum solo consilio censendum? Vulgatissimum illud Legum Civilium axioma *cogitationis poenam nemo patitur*, (a) huc nodi vindex referri solet: sed et delinquendi consilium juxta Romanas Leges sceleris instar aliquando fuisse, ad ea, quae de conscientia latronum sancita sunt, compellari potest. (1) Nec desunt exempla, quibus sola facinoris consilia apud diversas Gentes, nec satis barbaras, nec satis humanas a vindicatione immunia non abiisse compertum est. (b) Verum enim vero Leges, sanctissima hominum foedera, a jure, et natura, non a facto, et abusu omnem vim suam nanciscuntur. Nullum factum tam turpe, tam immane, tam efferum excogitari potest, aut fingi, quod Historiae auctoritate firmari non valeat; eaque ratione si cui Tyrannidem in systhema redigere volupe fuerit, satis et abunde imperia Tyrannidis Historia suppeditabit. Quo circa nil mirum si cordatiores Jurisconsulti, recta, et humaniori Philosophia duce, morem sola consilia puniendi tantopere exprobaverint. Quamquam vero eo-

An, et quando Delictum solo consilio censendum.

(a) Dig. lib. 48. tit. 19. Leg. 18.

(b) V. Grotius de J. B. et P. lib. I. cap. xx. §. 18.

eorum nonnulli rem ultra nimis, quam par eſt, ut Ego quidem ſentio, protuliſſe quodammodo videantur.

2: In duas haec quaeſtio partes ſcindatur oportet, ne ſpecie veritatis error imponat. Conſilium patrandi facinoris aut in ſola mente moratur, necdum ullis verbis, vel factis extrinſecus ſeſe manifeſtavit; aut aliquo actu mechanico, vel ſermone foris quidem adparuit, ſed noxae realis effectu caruit. Si primum, conſilium delinquendi extra Legum humanarum imputationem vagatur, (2) ut pote nec hominibus nocere cogitationes, nec ſub hominum aciem has cadere oſtenſum fuerit (§.III.), quod univerſali, et indubia experientia (c) confirmatur. (3) Si alterum, Reipublicae certe intereſt, ut in hujuſmodi conſilium inquiratur; et tunc quaeſtio tam late patet, ut eam ſeparato Capite pertractare conſultum duxerim.

(c) V. *Bodin.* de Republ. lib. I.

(1) Cujacius quem honoris cauſſa nomino, *lib.* VIII. *cap.* 22. *Obſ. Jur. Civil.* axioma *cogitationis poenam neminem pati* reſtringendum eſſe, atque intelligendum volvit dumtaxat de poena Edicti Proetoris: *Quod quiſque Juris in alium ſtatuerit, ut ipſe eodem utatur*: docuitque in aliis cauſſis non tantum effectum puniri, ſed etiam voluntatem: Et hunc eſſe Romanorum ritum addidit Servium Honoratum ſcribere *VI. Aeneidos* in illum locum.

Auſi omnes immane nefas auſoque potiti.

Sed Cujacium haud recte interpretatum fuiſſe Virgilii Commentatorem, acute, docteque animadvertit Cl. Binkerboekius *Obſer. Jur. Rom. Lib.* III. *cap.* 10. Quippe poteſt Servius intelligi, ac ſi dixiſſet ritu romano non puniri ſolum eventum, puta ſi caſu mero nocitum ſit, ſed ſi adfuerit voluntas, animuſque nocendi, ut reſcripſit Imperator Antoninus *in L.* 1. *Cod. ad L. Cornel. de Sicar.* Vel ita fuiſſent Servii verba accipienda, ſcilicet eam demum voluntatem puniri ritu romano, quam exitus ſequutus eſt, cum non de *auſis* ſolum Virgilius meminerit, ſed *de auſis, auſoque potitis.*

(2) *Quis aequum cenſeat* (inquiebat Cato ad Senatum) *quemquam poenas ob eam rem dare, quod arguitur male facere voluiſſe? Nemo opinor ... Quid nunc; et quae Lex eſt tam acerba, quae dicat: Si quis plus quingenta jugera habere voluerit, tantum damni eſto. Atqui Nos omnes plura facere volumus, atque id nobis impune eſt. A. Gell. Noct. Attic. Lib.* VIII. *cap.* 3.

(3) Quid ergo de Dionysio dicemus? hic Marsiam quemdam vita privari juſſit, quod ipſum jugulare ſomniaverit, inquiens, nunquam id ſomniaturum fuiſſe; niſi facere vigilans cogitaſſet. V. Plutarchus *in Vita Dionyſ*: C'etoit „ ſubjungit Montesquieu *Eſprit des Loix Liv.* XII. *chap.* XI. „ une grande tirannie: car, quand „ me-

„ meme il y auroit pensè, il n'avoit „ pas attentè. Les Loix ne se char- „ gent de punir, que les actions ex- „ térieures „.

X.

Qui Delictum differat a peccato?

1. Memores tamen homines imbecillitatis naturae suae actiones numero non paucas Legum coercitione siverunt immunes abire, quae quamvis possent Societati, Civibusque damnosae, ideoque imputabiles videri; nihilominus fere sunt hominibus inevitabiles, quas ideo frustra insectarentur Legumlatores. (1) Quin immo quamplures injustae actiones externae a Divinis Legibus interdictae, praetermissae sunt Humanis Legibus: contra vero multas suis legibus Homines interdixerunt actiones Legibus Divinis licitas, atque permissas. Actiones, quas Humanae Leges minime criminantur, humanitatis officia tantum laedunt, puta ingrati animi vitium, ambitio, misantropia, (a) avarities, etc., (2) quae omnia ab humanae Naturae lapsu repetenda esse, nemo, cui sanum sinciput, inficiabitur.

(a) V. *Guyget* de l'origin. des Loix, et du Gouvern. Liv. 1. Ch. 1. art. 2.

2. Atque ex dictis in apricum profertur PECCATA sic proprie dicta (Cap. I. §.V.) non verbo tantum, sed re quoque differre a Delictis, quae plerique Scriptores turpiter confundunt. Nam licet injustae sint internae aeque, ac externae actiones a Divinis Legibus discrepantes; non omnes tamen inter injustas actiones externas Delicta sunt, sed eae solummodo, quibus publica tranquillitas Societatis [*et consequenter etiam Religio, quae ejus est validissimum fulcrum*] vel privata Civium securitas perturbatur (§. I I.). Semper est, exempli gratia, mentiri peccatum: *Sit* enim divino documento, et praecepto est inculcatum Fidelibus *sermo vester est est, non non*. (b) Attamen non omne mendacium crimen evadit, sed illud solum pro delicto Le-

(b) *Matth.* v. 37.

Legibus interdum habetur, quod nocet publicae, privataeque securitati. (c) Verum enim vero omnia ferme Delicta utique sunt peccata, quum Jus Naturale praescribat, jubeatque diserte Deus, ut Homines pareant Civilibus Legibus, quae vi pacti socialis a Publica Societatis Potestate feruntur; nisi Leges Civiles Sacris, Divinisque Legibus adversentur. (3) Peccata quidem, cujusvis generis demum ea sint, et noscit, et ulciscitur Deus: Delicta vero, siquidem vincula abrumpunt, quae Homines continent in Societate, notantur ab iis, et poenis plectuntur, ac vindicantur.

(c) V. infra Cap. IV. §. 8.

(1) Plutarchus *in Solone*: Δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν. *Oportet Legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire*: Auctor *Dei Delitti, e delle Pene* §. XL. „ Non è possibile „ il ridurre la turbolenta attività de- „ gli uomini ad un ordine geome- „ trico senza irregolarità, e confusio- „ ne. Come le costanti, e sempli- „ cissime leggi della Natura non im- „ pediscono, che i Pianeti non si „ turbino ne i loro movimenti; co- „ sì nelle infinite, ed oppostissime „ attrazioni del piacere, e del do- „ lore non possono impedirsene dal- „ le Leggi umane i turbamenti, e „ la confusione „.

(2) Ad rem Seneca *de Ira lib.* II. *cap.* 27. „ Quanto latius officiorum „ patet, quam juris regula! quam „ multa pietas, humanitas, libera- „ litas, justitia, fides exigunt, quae „ omnia extra Tabulas sunt „! Quadrat heic alterius Senecae Poetae sententia *in Troad. v.* 334.

Quod non vetat Lex, hoc vetat fieri pudor:

„ Nam quae facta laedunt pietatem „ existimationem, verecundiam no- „ stram, et ut generaliter dixerim „ contra bonos mores fiunt, nec fa- „ cere nos posse credendum est „: *Leg.* 15. *Dig. De Condit. Instit.*

(3) Hoc casu quisque Deo magis, quam hominibus obsequi debet, quemadmodum olim Machabaei, dein invictissimi Martyres egerunt: quin imo vel Ethnicorum ea sententia fuit, *summum esse nefas animam praeferre pudori*, ita ut admiratione dignum videatur Christianorum nonnullos Evangelica luce caecutire. Apud veterem Graecum Poetam Antigona, quae fratrem Policicem humari curaverat contra jussum Creontia Regis Thebarum, huic sciscitanti cur suam ausus fuerit legem violare respondit:

Οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
Κηρύγμαθ', ὥστ' ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν
Νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.

Neque valere tantum putabam tua Edicta, ut non scriptas, et firmas Deorum Leges posset Mortalis, qui esset, transgredi. Sophocl. *Antigon v.* 436. *et seq.*

Ex

XI.

1. Ex iis, quae huc usque dicta sunt, absolutissime, ni fallor, Delicti naturam, seu essentiam mihi videor delineasse. Vidimus quam in Delicto partem habeant hominis facultates, quomodo, et quantum in illud Societas influat. Quae, quoniam eo pertractata sunt ordine, ut seorsim considerata distincte cognosci possent; operae praetium erit, opinor, heic vela contrahere, et quae hactenus fuso calamo exaravimus, uno velut ictu repraesentare. Is enim est finis analyseos, ut veritates particulares demum in generalibus, tamquam in centro, coadunentur.

Conclusio.

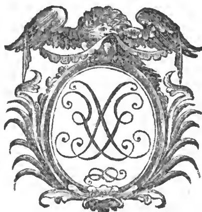
2. *Quaevis* igitur *humana actio externa, ab interna dependens, homini conscia, libera, consilio facta, adeoque imputabilis, sive immediate sive mediate perfecta, Societatis tranquillitatem* [adde et sanctitatem Religionis, a qua, ut praedixi (§. 11.), Societatis tranquillitas vel maxime pendet] *et Sociorum securitatem ac commoda laedens* (a), DELICTUM *est*.

(a) V. *Le Dictionair. Enciclop.* articl. Crime.

3. Ex quibus fit manifestum duplici via a veritate illos aberrare, qui Delicti naturam ab omnibus hisce simul sumptis haud quaquam desumunt. Quippe nonnullos invenies rerum criminalium Scriptores, qui Delictum a solo Societatis, et Sociorum damno aestimant; (1) plurimos vero, qui dumtaxat ab animo delinquendi citra publicam, privatamque noxam Delictum illico arguunt. Verum enim vero utrosque decipi [*excipe in crimine haeresis*] is facile deprehendet, qui et intellexerit quae a Nobis in superiori, et praesenti Capite tradita sunt, atque enucleata, et heic ad ea voluerit sedulo, ut par est, animadvertere. Quisquis legit semper oportet, ut cogitet plura, quam legat.

In

(1) In hunc scopulum incidisse videtur notissimus AUCTOR *dei Delitti, e delle Pene*. Supervacaneum est monere Lectorem destrui omnem humanarum actionum moralitatem, ubi Delictum a solo Societatis, et Sociorum damno aestimetur. Id namque in oculos statim incurrit vel leviter tenenti nostra principia. Sed de toto hoc argumento alte Nos, fuseque disputabimus Cap. XIII. hujus Libri, ubi memorati Scriptoris doctrina ex professo refutabitur, eaque Lector inveniet, quae ad hunc illustrandum locum poterit opportune transferre.

CAPUT IV.

Conatus delinquendi an, et quando Delictum?

I.

1. Quamquam nil sit metuendum Hominibus ab improbis aliorum Hominum consiliis, utpote quae eis nocere non possunt (Cap. III. §. IV.); si tamen ea caepta fuerint extrinsecus prodi, et aliquo actu mechanico, vel sermone exequutioni mandari; profecto ipsorum interest in hujusmodi consilia inquirere, et ad conatum attendere delinquendi. Tunc enim incipiunt hominibus nocere flagitiosa aliorum consilia, et a delinquendi conatu aliqua persaepe realis noxa derivatur in homines, quam avertere, et vindicare finis exigit Civilis Societatis; cujus quoque salutem non raro seditiosa con- Definitio.

 silia

ſilia inique manifeſtata, et auſa facinora in diſcrimen adducunt. Poſtquam igitur Delicti naturam exequuti fuimus, et commodum heic, et neceſſarium Nobis viſum eſt peculiari Capite intactam (1) adhuc, et quae late admodum patet [Cap. III. §. IX.] proponere, et examinare Quaeſtionem *Conatus delinquendi an, et quando Delictum?*

2. Sed ne nominis ambiguitate, et amplitudine decipiamur, praeſtat duplicem diſtinguere ſpeciem Conatus, Conatumque definire, cujus aggredienda tractatio. Conatus, ut recte diſtinguit DYONISIUS GOTHOFREDUS, (a) alter extremis ſuis, ac fini conjungitur; in mediis haeret alter, quae ad extrema tendunt, finemque propoſitum. Ille, ſiquidem crimino ſum continet factum, nullatenus diſtinguitur a delicto, et ambigi nequit, quin delictum ſit perfectum, atque abſolutum. SEXTI TARQUINII flagitio nil defuit, qui conatus blanditiis, terrore expugnare LUCRETIAM; tandem obſtinatam ejus vicit pudicitiam. (b) De poſteriori autem ſpecie Conatus a Nobis ſermo inſtituitur, primumque nunc quaeritur, an ſcilicet ſit delictum voluntatem delinquendi incipere aliquo actu aſſumpto, ut loquitur J. C. TRYPHONINUS, (c) extrinſecus prodere, et niti ad eam pervenire admittendam actionem, quae aliquod praeſefert Delictum. CLODIUS, exempli gratia, ut POMPEJAM CAESARIS adulteraret, muliebri amictus veſte, ſexumque mentitus, irrepſit in operta BONAE Deae: Quaeritur an adulterii reus, quod tentaverit, conatuſque fuerit adulterare?

(a) In not. ad Leg. 18. Dig. de poen. n. 49.

(b) *Livius* lib. I. cap. 22.

(c) *Dig.* lib. 50. tit. 14. Leg. 225.

(1) Ordinatam de conatu delinquendi tractationem, rem Juriconſultis, qui ante Nos ſunt in Jure Criminali verſati, quantum ſcimus, intactam adhuc, ex ſuis principiis heic deducere, et in ſyſthema aliquod redigere adgredimur. Qui ſoli huic rei aliquam impenderunt operam FELINUS SANDAEUS non obſcuri nominis inter veteres Canoniſtas, et MENOCHIUS Auctor non indoctus de caſibus colligendis, quibus Civili, et

Cano.

Canonico Jure conatus perfecti criminis poena vindicatur, magis, ut moris est apud vulgares Interpretes, solliciti, quam de principiis extitere. V. FELIN. *Tom.3. Oper. columm. mihi* 1127. MENOCH. *de arbitr Judic.caf.*360. Tu interea benevole Lector, si haud invenias rem expectationi tuae parem, animadvertas velim veniam mereri aliquam, qui per salebrosam primi viam straverunt. Quod

si quid novisti rectius istis
Candidus imperti: si non, his utere mecum.
HORAT. *lib.*1. *Epist.*VI.

II.

1. Si lubeat igitur initio cognoscere utrum conari delinquere delictum absolute debeat existimari, in antecessum oportet quid sit delictum repetere, et delicti essentiam cum ejusdem conatu aequa lance pensitare. Delictum, ut supra tradidimus, est humana actio externa, ab interna dependens, homini conscia, libera, consilio facta, adeoque imputabilis, sive immediate, sive mediate perfecta, Societatis, et Sociorum securitatem, ac commoda laedens [Cap. I I. §.XI.]. Jam vero quisque intelligit exigere quidem Reipublicae salutem non conari Cives publicam, privatamque securitatem, et commoda laedere: sed nemo non percipit commune bonum omnino requirere, ne Cives Societatis, Sociorumque securitatem, et commoda reapse laedant, atque intercipiant. Sic interfuit dubio procul Reipublicae Nobiles Adolescentes inita conjuratione haud tentasse excussam paulo ante TARQUINIORUM tyrannidem QUIRITIUM cervicibus rursus imponere: (*a*) verum enim vero longe magis ejusdem interfuisset CAESAREM, quam erat conatus opprimere libertatem, temerario, feliciqué ausu non extinxisse. Conatus ergo facinorum, si cum salute Reipublicae contendatur, Civiumque securitate a delictis vel maxime distinguitur. (1) Quî enim poterit dici delictum apparare, vel incipere idem esse, ac illud apparatum, coeptumque absolvere, atque perficere; cum magis intersit publici boni a Civibus delicta non

Conatus Delicti absolute Delictum non est.

(*a*) *Livius* lib. I. cap. 2.

(b) V. Cl. *Rif* Animad. ad Crim. Jur. p. 93.

non patrari, quam haud conari delinquere Cives, (b) plusque laedi communem securitatem, et commodum a delictis, quam a conatubus delictorum?

2. Praeterea, quam agunt actionem, qui conantur delinquere, ea actio non est, quae aliquod praesefert delictum; sed actio dumtaxat illius actionis praeparatoria. Scilicet, quamvis assumpto actu inchoetur delictum; tamen adhuc superest quid agatur, ut vere possit dici delictum patratum fuisse, atque perfectum. Quamobrem patet conatum delicti distingui a delicto, nec ipsum esse crimen, (2) de quo quaeri contigerit.

(1) Tantum profecto quod intercedit discrimen Delictum inter, et Conatum Delicti sapientissimos illos veteres Romanos Juris Consultos latere non poterat. Itaque unus ex eis ULPIANUS delictum a conatu delicti probe distinxit, neque hunc esse delictum patenter indigitavit *Leg. 1. Dig. quod quisque jur.* scribens *Nil obesse conatum, cum injuria nullum habuerit effectum*: Recentiores vero inter Juris Peritos doctissimus ALCIATUS *Comment. ad Leg. 53. num. 39 Dig. de V.S.* distinctionem conatus, et criminis luculentissime extulit sequentibus verbis: *Aliud est crimen, aliud Conatus, hic in itinere, illud in meta est. Sed ubi Jure poena irrogatur, oportet perfectum fuisse crimen: quod et in Legibus Municipalibus observatur, quia interpretationem extra verborum vim non recipiunt.*

(2) His Legis Divinae verbis: *Qui percusserit, et occiderit hominem morte moriatur. Levitic. 21.* differentia innuitur, quae interest delictum inter, conatumque delicti. Nam frustra duo illa verba: *qui percusserit, et occiderit*: DIVINA LEX distinxisset, si conatus caedis, qui satis exseritur percussione, idem reputaretur cum caede, sufficeretque ad caedis vindictam. V. GONZALEZ *in Cap. 1. de praesumpt.*

I I I.

Delicto tamen non vacat omnino.

Verumtamen nemo ibit inficias consilium delinquendi extrinsecus prodere, conarique delinquere sceleris purum non esse, nec omnino vacare delicto; sed criminis nota, maculaque esse aliquantisper infectum. (1) Quandoquidem summopere differunt delinquendi consilium, propositumque continuisse animo inclusum, et istud, licet postea haud undique impletum; nihilominus extra mentem

tem exeruisse, et aliquo actu mechanico exequi coepisse conari. (a) Siquidem quae animo latent flagitiosa consilia, praeter quam quod humanam aciem effugiunt [Cap.II. §.IV.]; nullatenus possunt hominibus nocere [Cap.III. §.IX.]. At quae executioni sunt coepta mandari consilia delinquendi persaepe nocent hominibus [§.I.], et si usque ad exitum perducantur, jam delicta erunt perfecta, atque absoluta. Et quamquam conatu criminum non adeo publica, et privata intervertatur securitas, quemadmodum intervertitur, atque destruitur criminibus ipsis perfectis, atque absolutis; eo tamen communis tranquillitas, Civiumque pax improbe perturbatur. Quae cum ita sint, licet conatus cujuscumque delicti distinguatur a delicto, nec ipsum sit crimen [§.II], sed ejus solum adparatus, vel inchoatio [§.I.]; nihilominus ad illud quam proxime accedit, et delicto non vacat omnino. Quod Poetae indicatum voluerunt fabula ORIONIS venatoris, qui DIANAM stuprare tentavit, cujus meminit HORATIUS (a) canens

(a) V. *Coccej.* Differt. Proem. XII. in *Grot.* lib. 5. cap. 5. §.513., et seq.

(a) Lib. III. Od. 4.

. . . . . . integrae
Tentator Orion Dianae
Virginea domitus sagitta.

(1) Egregie SENECA *lib. in Sapient. non cadere injur. cap.* VII. *Aliquis in*quit *mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dandum scelere se obligavit, etiamsi non nocuit.*

I V.

Quando conatus debeat pro Delicto censeri perfecto, et absoluto.

1. Age nunc videamus quando Conatus debeat pro Delicto censeri perfecto, atque absoluto. Quippe licet generatim Conatus absolute Delictum non sit [§. II.], (saepe enim testandum hoc est) sed ejus solum adparatus, et inchoatio [§.I.] criminosae qualitatis haud penitus expers

pers [§. 111.] ; sunt tamen casus, in quibus Delictorum Conatus habendus est ut crimen perfectum, et consumatum.

2. Principio toties alicujus flagitii conatus aestimabitur tamquam scelus perfectum, et absolutum; quoties si aliter foret, facilis ad crimen ipsum patrandum aditus pateret iniquis. Deinde cum fieri aliquando possit, ut conatu frequentioris alicujus delicti traducto ut delictum, sepis quodammodo aedificetur, et occasio arceatur illud patrandi delictum; tunc debet conatus instar criminis reputari perfecti, et absoluti. Si praeterea criminoso conatu peculiare aliquod jus Civium intervertatur; ipse solus conatus perfectum merito existimabitur esse delictum. Tandem ubi ingens damnum in Rempublicam derivetur a conatu gravium facinorum, conatus erit traducendus pro facinore expleto, et consumato. (1) Unde haud ita multi videntur esse reliqui casus, in quibus delictorum conatus non debeat tamquam delictum censeri perfectum, et absolutum.

(1) In hos casus quadrat quod scripsit DONATUS *in Andr.* „ Non „ perficere, sed conari aliquid velle „ ad scelus, perfectio est.

V.

Dipressio ad Leges Romanas

1. Si *Leges* perlustrentur *Romanae*, adparebit eas non aliis fere, quam in supra expositis casibus delictorum conatus ut perfecta, atque absoluta crimina habendos edixisse. Quod quidem sapienter est factum, et ex usu Reipublicae. Nam in hujusmodi casibus, vel quod de immanioribus res esset criminibus, vel saltem periculi plenis; graviter, prudenterque existimarunt Romani Legumlatores *plus nocere voluisse peccare, quam prodesse nunquam peccasse*. (a)

(a) *Val. Max.* lib. VI. cap. 1.

Id

2. Id vero, ne dignam animadversione rem omittamus, sic persaepe Romanis intenditur Legibus, ut re quidem eae delinquendi conatum memoratis in casibus non distinguant a tentato, et inchoato delicto; sed ipsum conatum alio peculiari, distinctoque criminis nomine efferant.

3. Ceterum operae praetium erit, opinor, speciminis loco heic exempla subnectere singulorum, quos enarravimus casuum [§.IV.], quibus Romanis Legibus delinquendi conatus pro crimine habetur perfecto, et absoluto.

(1) Jure Romano docet cum magno Cujacio vulgus Interpetrum in gravibus quibuscumque flagitiis conatum delicti pro crimine perfecto censeri, et vindicari. *Observ. lib 15. cap.25.* Quod generatim verum non est. Nam Leges Romanae in insectando delicti conatu, et delinquendi voluntate punienda graviorum quidem criminum rationem habuere, et ceterorum fere casuum, quos supra (§.IV.) recensuimus: At minime id induxerunt non solum in gravibus, sed nec in gravioribus quibuscumque Delictis. V. Claris. Bynkersoekius *Observ. Jur. Rom. lib.III. cap.16.* Sollicitare alienam pudicitiam profecto grave admodum est facinus. Qui illud tamen sunt ausi perfecto flagitio capite puniuntur, imperfecto in insulam deportantur. *Leg.2. Dig. de extraord. Crimin.* Qui falsam monetam procuderint, si eam formare nequiverint, et tentatum crimen perficere, absolvuntur. *Leg. Qui falsam Dig. ad Leg. Cornel. de fals.* Poena falsi remittitur ei, qui conatus fuit sibi, vel servo suo legatum adscribere, si res effectu caruerit. *Leg.22. Dig. eod. tit.*

VI.

Conjuratio.

Conjuratio plurium est factio jurejurando (1) inita adversus Rempublicam, vel supremum Principem. Qui namque cogitarunt labefactare statum Reipublicae, aut insurgere in Principem, ubi sua seditiosa consilia sibi invicem communicant, conjurare dicuntur. (2) Quamvis vero Conjuratio caruerit effectu, nec fuerit ad exitum perducta; tamen sola manifesta voluntas, ratihabitumque a Conjuratis consilium Rempublicam, Principemque violandi, atque per-

perdendi, quod desideratum magis, quam tentatum arguit flagitium, Romanis Legibus pro perduellione censetur, et crimine perfecto, atque absoluto. Ut enim inquiunt Imperatores ARCADIUS, et HONORIUS (a) in crimine majestatis *eadem severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri Jura voluerunt*. Summa porro prudentia sancitum est Jure Romano, ut vel sola voluntas, conatus, incoeptio, tractatio insurgendi in Rempublicam, vel supremum Principem, quae initur Conjuratione, haberetur instar criminis perfecti, et absoluti. Si enim aliter foret, facilis ad labefactandum statum Reipublicae aditus pateret iniquis [§.IV.], plurimique sumerent animos ad laedendam Principis majestatem, evertendamque Rempublicam. CATILINA sic suas, nec inepte, potuisset rationes subducere: Aut evulgabitur Conjuratio, antequam suum nanciscatur effectum; et hoc casu, quod solum fuerim conatus Rempublicam perdere, perduellionis crimen, poenasque evadam: Aut tempus dabitur ad exitum perducendae Conjurationis, et tunc ero tam fortis, ut nihil mihi sit metuendum a CICERONIS eloquentia, ac consiliis, atque a vi, et armis ANTONII.

(a) *Cod.* lib. 9. tit. 8. Leg. 5.

(1) Si haud interposito juramento seditiosi Cives Rempublicam, Principemque perdere proposuerint; tunc non Conjurationem, sed *Conspirationem* initam dicunt rerum criminalium Scriptores. V. CARAVITA *Instit. Crim. lib.*1. §.3. *cap.*24. *n.*19.

(2) Antiquis in more fuit, quum Conjurationem inirent, sanguinem ex humano corpore haurire, et lambere in foedus arcanum, quasi mutuo cruore sacratum. V. TACIT. *Annal.*12. *Fuisse* scribit SALLUSTIUS *Bell. Catilin.* = *sua tempestate qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad jusjurandum populares sui sceleris adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse*.

VII.

Arma.

1. Quandoquidem nil ferme frequentius agunt homines, durum apage genus! quam ut laxatis irarum habenis in vitam soeviant alienam; ideo caedis conatu traducto

ducto pro crimine, debet sepis aedificari, et occasio arceri crudele adeo, et immane perficiendi flagitium [§.IV.]. Non fugit hoc Romanos Legumlatores, Viros insignes civili prudentia, quibus visum vel maxime opportunum humanae crudelitati fraenum iniicere, hominesque, quoad licet, avertere a caede. Itaque Lege Cornelia de Sicariis dolus pro ipso facto accipitur, idest solum caedis consilium, atque conatus, quamvis caruerit effectu, venit pro caede, puniturque tamquam Sicarius, qui cum telo ambulaverit hominis occidendi caussa, quae actio intra caedis adparatum, conatumque consistit. (1) Nam juxta Legem Corneliam, ut Imperator Hadrianus rescripsit *voluntas spectatur, non exitus*. (a)

2. Quin immo indiscriminatim vetitus Jure Civili usus (2) armorum: (b) Et jam pridem Lege Julia de vi publica tenebantur, qui arma domi suae, in villa, in agro coegerint, extra quam si in usum venationis, itineris, vel navigationis id fecerint, promerciique caussa habuerint, aut haereditate eis obvenerint. (c) Siquidem ubi inermes sunt homines, solent facile concoquere iram; nec solum non tentant, sed neque possunt conari caedem alienam.

(a) V. *Dig.* lib. 78. tit. 8. Leg. 14.

(b) *Cod.* lib. 11. tit. 48. Leg. un. Novel. *Justinian.* 85.

(c) *Dig.* lib. 48. tit. 6. Leg. 12.

(1) *Neque dolum* (Lex Cornelia) *remittit*: ut scribit Gravina noster *Orig. Jur. lib.* 2. §.103.: *si non processerit, et quamvis nulla caedes intervenerit; caedis tamen consilium punit. Is enim Graecis est homicida, qui caedem animo intendit*.

(2) Jam usque a Servio Tullio Rege interdictum Romae usum armorum constat ex Livii *lib.* 1. et A. Gell. *lib.* 5. *cap.* 17; idemque refert Plinius *lib.* 24. *cap.* 14. a Pompejo cautum in tertio Consulatu. Nam ob Clodianae necis tumultum edixit, ne quis in Urbe telo uteretur.

VIII.

Qui sciens dolo malo falsum crimen intendit, nullam quidem realem noxam proprie alteri infert; sed ten- Calumnia.

tentat ſolum huic creare periculum, conaturque ejus bona, famam, caput in diſcrimen adducere. Quamquam vero detecta falſitate CALUMNIA (1) effectu caruerit; iniquus tamen iſte conatus alteri injuſta accuſatione nocendi pro crimine debet haberi [§.IV.]. Jus enim eſt Civibus non ſolum, ut immunes habeant ab alienis injuriis; ſed etiam ut nemo conetur eorum fortunis, bono nomini, ac vitae ſtruere inſidias. Quum ergo Calumniatores peculiare hujuſmodi Civium jus, quod cunctis ſanctum debet eſſe, atque intemeratum, nefario conatu intervertere tentaverint; eorum audacia, etſi fruſtra ceſſerit, Romanis Legibus juſtiſſime crimini ipſis tribuitur ſevere coercendo, et vindicando. Itaque accuſator, de cujus calumnia abſoluto reo Judex pronuntiaverit ex Edicto Praetoris infamiam incurrit, (a) juxta Conſtitutiones Imperatorias patitur talionem, (b) ideſt ea poena eſt afficiendus, quae accuſatum manſiſſet, ſi crimen objectum probaſſet. (2) Quum BURRHUS, una cum PALLANTE, accuſatus eſset a PAETO quodam exercendis apud aerarium ſectionibus famoſo, conſenſiſse, ut CORNELIUS SYLLA ad imperium vocaretur, detecta calumnia Accuſatori exilium irrogatum, et tabulae exuſtae ſunt, quibus oblitterata aerarii monimenta retrahebat. (c)

(a) *Dig.* lib.3. tit.2. Leg.1.

(b) *Cod.* lib.9. tit.46. Leg.10.

(c) *Tacit.* Annal. lib.XIII.

(1) Calumnia latiſſime accepta fit aliis pluribus modis; venit enim calumnia a *calvo*, quod eſt decipere. V. *Joſeph* NERIUS *Analector: lib.*2. *cap.*21., ut vexandi hominis cauſſa actionem, petitionemque inferendo, ſolutionem indebiti admittendo ad decipiendum, jus callide, ac perverſe interpretando, bis idem exigendo, infamando, etc. V. CALVIN. *Lexicon Jur. verbo Calumnia.*

(2) Olim Lege Remmia, vel quae veriſimilior lectio Memmia, littera K Calumniatorum fronti Romae inurebatur. *V.* CIC. *pro S. Roſc.*

Sco-

IX.

1. Scopelismus nihil aliud est, quam lapidum positio. „ Solent enim, ut scribit Ulpianus *(a)* plerique inimicorum in Provincia Arabiae (1) praedium inimici „ σκοπελισμὸν, idest lapides ponere indicio futuros, quod „ si quis eum agrum coluisset, malo letho periturus „ esset insidiis eorum, qui scopulos posuissent. Quae „ res tantum timorem habet (prosequitur Jurisconsul„ tus) ut nemo ad eum agrum accedere audeat, crude„ litatem timens eorum, qui scopelismum (2) fece„ runt „. Id vero non admodum miror. Quippe scimus homines, qui incolunt Asiam, horrenda pollere vi phantasiae, qua fit, ut tamquam praesentem timeamus mortem, cujus vel remotissimum impendet periculum.

Scopelismus.

(a) Dig. lib. 47. tit. 11. Leg. 9.

2. Jam vero lapides ponere in agro inimici, ut omnes ab eo colendo minarum metu arceantur, jactatam magis profecto dixeris praeseferre, quam conatam cultorum stragem. At quamvis qui scopelismum fecerunt, sese abstinuerint a comminata caede cultorum, nec propositum perfecerint crimen; nihilominus sola patefacta voluntas occidendi cultores, conatusque delicti Jure Romano pro crimine reputatur perfecto, et absoluto: Adeo ut, quemadmodum idem testatur Ulpianus, Scopelismum in Arabia graviter exequi Praesides consueverint usque ad poenam capitis. Nec fieri aliter debuit, cum ab ea re grave admodum damnum in Rempublicam derivaretur; quo in casu conatus est pro delicto habendus perfecto, atque absoluto [§.IV.]. Siquidem non aliud fortasse gravius damnum potest accidere Reipublicae, quam si homines minis territi, mortisque metu perculsi de-

ſi deſerant Agricolturam, artem omnium utiliſſimam, et prae ceteris neceſſariam, qua neglecta vel Cives fame peribunt, vel cogentur magnis incommodis, atque periculis res ſuſtentandae vitae neceſsarias apud Exteros quaeritare.

(1) Non eſt Arabia *Felix*, de qua loquitur Ulpianus loco citato (eam enim Romani nunquam ingreſſi); ſed *Petrea*, cujus Metropolis fuit *Boſtra*, de qua mentionem facit *Imperator* JUSTINIANUS *Novell.*102. *cap.*2. V. DYONIS. GOTHOFR. *in not. ad L.*9. *Dig. de extraord. crimin.*

(2) Scopeliſmus peculiare eſt crimen Arabiae, ut ſunt quaedam maleficia quaſi peculiaria certis provinciis. Sic in Aegypto crimen caepam, porrumque violare, in Judaea edere carnes ſuillas, in Miſia vites incendere etc. *V.* ANTON. MATTH. *ad lib.*37. *Dig. Tit.*5. *cap.*2. *n.*1. Et de Scopeliſmo JOANNES PINEDA intelligit verba illa Jobi *cum lapidibus agri erit foedus tuum*, utiturque hoc argumento, quod ſecundum doctorum Virorum conjecturas habitaverit Jobus in Arabia, aut certe in Arabiae confinio.

X.

Conatus diſtinguitur in proximum, et remotum.

Multa alia exempla heic poſſent ſubjungi, quibus uberius confirmaretur Leges Romanas non aliis fere, quam in caſibus, quos ſupra recenſuimus [§.IV.], delictorum conatus ut perfecta crimina habenda edixiſse. Sed ne videamur nimis deflexiſse a propoſita tractatione, revertamur rurſus in viam, diſseramuſque ulterius de conatu delinquendi. De quo quidem nunc dicere occurrit, apte illum diſtingui in proximum, et remotum. Nam eorum qui conantur delinquere, alii audaciores longius progrediuntur, parumque abeſt, quin tentatum ſcelus perficiant; alii incerti adhuc an propoſitum crimen perficiant, in extrema linea conſiſtunt, et in ſolo adparatu Delicti. Itaque conatum remotum eſse dicimus, cum quis exempli gratia gladium ſtrinxerit, ut inimicum interficeret; proximum vero, ubi etiam inſuper in eum percuſſerit. *(a)*

(a) V. *Dig.* lib. 48. tit. 8. Leg. 1.

Quo-

XI.

Conatus quando, et quomodo puniendus.

Quoniam vero si non securitatem, saltem publicam, privatamque tranquillitatem tentata laedunt, atque inchoata Delicta [§.III.]; proinde communis utilitas videtur exposcere, ut illa haud prorsus abeant impunita, ne

Vaga prosiliat fraenis Natura remotis.

(a) *Horat.* lib. I. Satyr. 6. v. 74.

Meminisse tamen oportet conatum delicti absolute delictum non esse, nec idem damnum in Societatem, Sociosque obvenire a Conatubus delictorum, ac derivatur a Delictis ipsis perfectis, atque absolutis [§.II.]. Quare, ut verbis heic utar Viri (b) Civilium rerum prudentissimi *inchoata flagitia vindicanda non erunt, nisi res sit gravis, et eo processum sit, ut ex tali actu certum malum, etsi nondum illud, quod intendebatur, sequutum jam sit, aut certe ingens periculum; itaut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futurae noxae, aut dignitatem leaesam tueatur, aut periculoso exemplo occurrat.* In his autem circumstantiis ab ausis, conatisque delinquere poenae non reposcentur, quae crimen mansissent perfectum, et absolutum; (1) sed extra ordinem initius animadvertetur in eos; (2) nisi ii casus occurrant, quibus debet conatus pro delicto censeri perfecto, et absoluto (§.IV.), vel res sit de criminibus, in quorum conatum aeque ac in ipsa crimina Leges, quibus Respublica utitur, eamdem poenam expresse decreverint. Tunc enim Leges exequi oportet, et criminis conatus, ut perfectum, absolutumque crimen punietur.

(b) *Hug. Grot.* J. B., et P. lib. 2. cap. 20. §. 34.

Argu-

(1) Argumento esse poterit Lex Divina, quae caedis conatum morte non videtur punire, ut vindicat caedem. *Exod.*21. v.12. 18. 19. *Numer.*35. v.16. *Deuteron.*19. v.4.

(2) Jurisconsulti Criminales inter legitimas caussas temperandi poenas recensent, si Reus fuerit conatus dumtaxat delinquere, sed crimen non perfecerit. V. Tiraquell. *de poenis temperand. caus.*35. De qua late disserendi dabitur occasio sequenti Libro, qui erit de poenis generatim.

XII.

Ordinariis poenis animadvertitur in species voluntatis expressas a Legibus.

1. Sed quaeri heic statim merito posset quantum conari, et quousque progredi oporteat in Delictis, quorum Conatus Legibus pro crimine perfecto habetur, atque punitur; ut ordinariis Delicti poenis pateat adversus Conantem. Si varias attenderis distinctiones adductas ab Interpetribus Juris Romani, qui hanc attigerunt quaestionem; profecto eris multo incertior, quam dudum. Verum is, ut arbitror, non erraverit, qui statuat in eas solum animadvertendum esse species voluntatis, quae a Legibus fuerunt expressae. (a) Exemplum ad hoc illustrandum theorema petamus iterum a Lege Cornelia de Sicariis, quae eminentem obtinet locum inter Leges Romanas. Hac porro Lege ut Sicarius punitur is solum, qui hominis occidendi caussa cum telo ambulaverit, sive, ut loquitur Seneca, (b) qui ad occidendum jam armatus est. Item qui hominis necandi caussa venenum confecerit, dederit, vendiderit, habuerit, paraverit. Praeter has species, quas Lex Cornelia expresse designat, vultque puniri instar homicidii; nequit ejus sanctio ultra porrigi, et ad alios casus non expressos extendi.

2. Ceterum, cavere sedulo oportet, ne species voluntatis expressas a Legibus(1) interpetratione ad alias similes extendamus, quae minime ab eis fuerunt expressae. (c) Neque enim Nobis fas est praescribere, quod Lex proeteriit,

(a) V. *Bynkershoek.* Obs. Jur. Rom. lib. xv. cap.25.

(b) De Benef. lib. v. cap.14.

(c) V. *dei Delitti, e delle pene* §.iv.

teriit, nec quidquam magis decipit homines, quam argumenta voluntatis, quae facile alio poſſunt referri.

(1) De his voluntatis ſpeciebus, quae diſerte exprimuntur a Legibus valet, quod ait Apuleius 3. *Floridor.* *Ad poenam ſufficit punienda conari.*

XIII.

1. Juriſconſulti, qui criminales res pertractarunt, teſtantur univerſali Europae Gentium conſuetudine (1) receptum eſſe; ut non omnium Delictorum conatus, qui ordinariis poenis afficitur Jure Civili, eadem poena puniatur, ac delicta ipſa perfecta, et abſoluta; ſed Juſdicentium arbitrio extra ordinem vindicetur. Sed, ut moris eſt, inter ſe deinde diſſentiunt. *(a)* Nam alii tradunt hujuſmodi conſuetudine non comprehendi delicta, quae graviſſima ſunt, et atrociſſima. Contra volunt alii etiam ad hoc ſupremum genus Delictorum memoratam conſuetudinem eſſe protractam. Sed quomodocumque ſe habeat hujuſmodi res, conſtat profecto principiis, quae ſupra conſtituimus [§. XI.] cohaerere univerſalem hanc conſuetudinem, quam nemo non putabit et laudandam eſſe, et retinendam. *(b)* Siquidem, ut ſcribit Plato ſapienter, *(c)* vel fortunam ejus revereri debemus, qui non potuit exequi, quod inchoavit flagitium, vel miſereri illius, quem poenituit ſcelus tentaſſe, atque incoepiſse. (2) Quare a tentati quidem facinoris poena eum liberabimus; ſed aliqua tamen leviori caſtigatione ejuſdem coercebimus audaciam. Ita enim clementiae laudem ſectari debemus, ut tamen juſtae ſeveritatis gloria non pereat.

Conſuetudo puniendi.

(a) V. *Matth.* ad Lib. 48. Dig. tit. 18. n. 13.

(b) V. Clar. *Riſi* loc. ſup. cit.

(c) Lib. IX. de LL.

2. Verum, quemadmodum apud plurimas Europae Nationes, ſic quoque apud Nos, qui in Regionibus feliciter vivimus Romanae Eccleſiae dominio ſubjectis, ſolum in

in multis gravissimis, sed gravibus etiam Delictis abrogata videtur specialibus Legibus memorata consuetudo, et usus undique inolitus, et in eorundem conatum eae rursus sunt impositae poenae, quae delicta ipsa manent perfecta, atque absoluta, ut suo loco opportune adnotabimus.

(1) Etiam Turcarum moribus esse receptum, ut graviorum criminum conatus non eadem poena, quae illa mansisset perfecta, sed mitius vindicentur innuit Ill. VOLTAIRE *Histoire de Charles XII. Roy de Suede Liv.v. Enfin le parti du Roy de Suede etoit devenu si puissant a Constantinople par l'adresse de Poniatosky, que la faction de l' Envoyè Moscovit crut qu'il n' y avoit d'autre ressource pour elle, que de l'empoissoner. On gagna un de ses Domestiques, qui devoit lui donner le poison dans du Caffè. Le crime fut decovert avant l'execution: on trouva le poisson entre les mains du Domestique dans une petite phiole, que l'on porta meme au Grand Seigneur. L' Empoisonneur fut jugé en plein Divan, et condamne aux Galeres, pareeque la Justiee de Turcs ne punit jamais par la mort les crimes, qui non ont pas ète exécutes.*

(2) Adeo elegans est, plenusque legislatoriae prudentiae citatus locus PLATONIS, ut mereat heic totus exscribi latine: *Si quis*, inquit, *voluerit, cogitaveritque amicum hominem ex iis, quos probibet Lex, interficere; vulneraverit autem, nec interficere potuerit; hunc omni remota misericordia non aliter, quam si vita privasset, dare caedis supplicium cogeremus, nisi fortunam ejus non omnino protervam, Daemonemque coleremus, qui tam vulneratum, quam vulnerantem misericordia prosequutus infelicitati utriusque obstitit, fecitque ne vulnus huic loethiferum, illi fortuna, calamitasque execranda infligeretur. Huic ergo Daemoni habebimus gratiam, atque ejus beneficio minime adversati, ab eo qui vulneravit supplicium mortis auferemus, et in vicina Civitate per totam vitam exulare statuemus nullo rerum suarum fructu carentem; damno tamen prius restituto, si quid obfuit vulnerato. Lib.ix. de LL:*

XIV.

Transitio.

Ceterum sive de Conatu delinquendi res sit, sive de ipsis Delictis; id sane ex horum natura, quam late exposuimus Capite superiori, sequi patet, praecipuam nempe in Delictis partem animum Delinquentium habere, quo liberae geruntur actiones internae externas producentes actiones, quae redarguuntur de crimine [Cap.III. §.III.]. Siquidem in externis omnibus criminosis actionibus

nibus praecipue ſpectandum Agentis Conſilium, (1) quod ſi ex propoſito vergat in crimen *Dolus* eſt: ſin vero ex negligentia delicto det cauſam *Culpa* audit [Cap. III. §.VIII.]. Hinc fit, ut admitti delicta ſine dolo, vel culpa concipi omnino poſſit. *(a)*

(a) V. *Clar. Boehemer.* Inſtit. Crimin. ſect. I. cap. II. §. 40.

(1) Recte SENECA cecinit *Hercul. Oeteo verſ.* 886. „ Haud eſt nocens „ quicumque non ſponte eſt no- „ cens.

CAPUT V.

De Dolo.

I.

Nominis Acceptiones.

1. DOlus, quandoquidem a graeca voce δολὸς derivatur, fraudem latine significat. Ut enim Comicus (a) cecinit *doli non doli sunt, ni astu colas.* Apud Veteres, ut Festus (b) observat, vox doli ancipitis erat significationis. Aliquando enim bonam in partem dolum accipiebant pro fraude ab hostibus praesertim adhibita in hostes, qua in bello uti fas esse censetur. Vulgatum est inter omnes, quod Choroebus hortans socios ad clypeos mutandos, aptandaque sibi Danaum insignia inquit apud Virgilium. (c)

..... *dolus, an virtus quis in hoste requirat?*

Sed saepius ab illis dolus usurpatur in malis. Itaque discriminis caussa dolum hoc sensu acceptum, dolum malum vocabant, (1) quod et bonus quidam dolus diceretur. (2)

2. Jam vero dolus malus, qui etiam absolute dicitur do-

(a) *Plaut.* Capt. 2. 1.

(b) Lib. 1.

(c) Aeneid. lib. 2. v. 389.

dolus, fraudem proprie significat, machinationem, fallaciam ad alterum decipiendum adhibitam, cui opponitur bona fides: quidquid enim non est ex bona fide, id necessario venit ex mala fide: mala autem fides est dolus, et fraus. *(d)* Praeter hanc dolus in malam partem acceptus aliam habet significationem. Siquidem dolus usurpatur quoque ad significandum animum delinquendi, propositumque, quo homines delinquunt. *(e)* Sic Jurisconsulti, Legesque Romanae affirmant, Nosque etiam vulgo nunc dicimus dolo delicta patrari, id est adfectu, proposito, animique destinatione. *(f)*

(d) Cod. lib.4. tit.44. Leg.5.

(e) V. *Deciae.* Tract.Crim. lib. 1. cap.4. n.6.

*(f) Dig.*lib.50. ti.16.Leg.225.

(1) Terent. *in Eunuch. act.v.scen.*3. .... Jam tum erat suspicio dolo malo haec fieri omnia: id est *fraude.*

(2) Ambigua vocis significatio Tribonianum quoque movit, ut in *Pandectis*, et *Codice* Titulos inscriberet de dolo malo.

II.

Quid dolus.

Plerique Jurisprudentium, qui hactenus se in Jure Criminali tradendo exercuerunt, duas illas doli significationes, quas mox retulimus, non adeo videntur, ut oportebat, distinguere. *(a)* Acturi enim de dolo, quo homines delinquunt, de dolo egerunt, qui fraudem praesefert, et machinationem ad alterum decipiendum adhibitam, et cujus plerumque ratio in solis habetur civilibus negociis. (1) Ac de eo definiendo solliciti, expilatis scriniis Interpretum Juris Civilis multa disputant, (2) ut disputarunt olim Romani Jurisconsulti; sed quorum non erat heic locus. Quum ergo scribentibus de delictis sit differendum de dolo, quo Homines delinquunt; videamus, jam quid ille sit, et quae ejus alibi [Cap.III. §.VIII.] opportune semina jecimus, fuse nunc evolvamus.

(a) V. *Farinac.* quaest.19.

1. Dolus, qui vergit in crimen, quove homines delin-

linquunt subiicitur Consilio, quod Nobis indefinite, atque absolute esse tradidimus, excogitatum delinquendi propositum conscientiae malignitate suffultum [Cap.III. §.VIII.]. Est namque dolus interna animi injusta actio, quam admittit quicumque tacitus animo consilium init delinquendi. (*b*) Sed quoniam delinquitur cum faciendo, quae praetermittenda, tum omittendo, quae agenda sunt juxta Leges [Cap.III. §.I.]; ideo nequam homines modo speciatim consilium ineunt alicujus patrandae actionis prohibitae a Legibus, modo alterius actionis praetereundae ab illis imperatae. Si quid ergo ex proposito agant, vel omittant homines, quod secundum Leges praetereundum est, vel agendum, Dolus erit [Cap.III. §.VIII.].

(*b*) V. *Donell.* Com. Jur. Civ. lib.xv. cap.80.

(1) Gallus Aquilius, qui primus de dolo malo formulas protulit, eum esse definiit, cum aliud simulatum esset, aliud actum. Quae definitio adeo placuit Ciceroni, ut scriberet, *hoc quidem ab Aquilio Collega suo sane luculenter dictum esse, et ab homine perito definiendi*. *De Off. lib.*2. Aquilii definitionem amplexi sunt Servius, Pedius, Paulus. Sed ea tamen a Labeone, et Ulpiano reprobata est. Labeo enim posse, et sine simulatione id agi contendit, ut quis circumveniatur, et sine dolo malo aliud simulari, aliud agi. *Dig. lib.*4. *tit.*3. *Leg.*1.

(2) De definitione doli mali integrum edidit librum Petrus Vellejus Graverra.

III.

Delicta dolo contrahuntur.

Jam vero constat in omnibus externis actionibus, ut valeant agenti imputari, et pro delicto censeri, praecipue spectandum consilium, quo eae admissae fuerunt [Cap.III. §.VIII.]. Mens enim peccat non corpus, nec exitus rerum, ut sapienter Cicero advertit, (*a*) sed hominum consilia puniuntur. Quum ergo improbo delinquendi consilio constet dolus [§.II.]; eo vere, et proprie crimina contrahuntur. Hinc inepte mihi facere videntur ii rerum criminalium Scriptores, qui disputant, utrum dolus sit crimen. Siqui-

(*a*) Orat. pro Milon.

Siquidem dolus fons est omnium plane criminum, et sine quo crimina censeri non solent. (b)

(b) Cod. lib.9. tit.16. Leg.1.

IV.

Divisiones doli reprobatae.

1. Si consulamus Auctores, qui Jus Criminale tractarunt, plures ii nobis obtrudent suo ingenio procusas doli divisiones, quae nec pertinent ad dolum, de quo nunc disserimus, et ab eis obscure efferuntur. (a) Molestus esset, et vacuus utilitate labor illas singulatim heic recensere, atque reprobare. Satis ergo erit in ea solum examinanda divisione aliquantisper immorari, quae celebrior est apud ipsos, quaeque prima fronte fortasse videretur dolo etiam posse convenire, quo contrahuntur delicta [§.III.]. Itaque Auctores, a quibus exculta est Criminalis Jurisprudentia vel in primis dividunt dolum in verum, et praesumptum. Illum, quantum coniicere possumus, esse volunt, cujus manifesta sunt indicia, nullique obnoxia dubitationi: hunc, inquiunt, ex indiciis, et argumentis colligi probabilibus solum, haud vero necessariis. Profecto quicumque paulo attentius hanc perpenderit divisionem, intelliget, eam non ipsum, ut necesse esset, dolum afficere, sed illa varias secerni species argumentorum, quibus potest Dolus probari. (1) Incuriosis ergo Auctores hi belle tentant imponere, quum profitentes doli divisionem exhibere, exequuntur divisionem conjecturarum, et argumentorum, queis dolus probatur.

(a) V. Ursaya Institut.Crimin. lib.1. tit.3.

2. Ceterum dolus, quo quis delinquit, verus est dolus, deque eo certissime, et vere soli potest constare Delinquenti. Dolus enim, quum interna sit actio [§.II.], latet occultus in animo Delinquentis, aliorumque hominum aciem effugit. Unde non aliter a Nobis argui potest, quam ab

ab internis actionibus, quae indicia sunt, et argumenta internarum actionum, a quibus istae proveniunt [Cap.III. §.III.]. Itaque quod ad Nos pertinet, semper dolus praesumptus est; praesumimus scilicet, concludimusque vere quemquam ad delinquendum dolo accessisse ex externis ab eo gestis criminosis actionibus.

(1) Sed haec quoque divisio probationum doli a doctissimo MATTHAEO, qui eam exegit ad trutinam Romanae Jurisprudentiae, merito reiicitur. *Nam si probatio*, inquit, *doli diversas ejusdem species facit, quid est in Jure, quod non vel verum, vel praesumptum dici possit? Vera servitus, verae nuptiae, tutelae, dominium, possessio etc., quae necessariis argumentis probantur; praesumpta, quae contingentibus. Itaque sic existimo, dolum unius generis esse, qui si probetur, crimen quoque probatum videri; sin minus proximum esse, ut culpa, aut casu admissum censeatur: ad Lib.*48. *tit.*18. *Dig. cap.*4. *n.*10.

V.

Duplex doli species.

Sed si, ut docet Philosophia, a rei, de qua quaeritur, natura educendae sunt ejus divisiones, in duas mihi videtur, dolum posse dividi species. Quippe delinquendi consilium, quo constat dolus [§.II.] vel considerate, et plena, quemadmodum loquuntur, voluntate homines ineunt, vel animo adfectuum impetu commoto, et agitato. In utroque casu adest quidem in hominibus delinquendi consilium, et propterea dolus intercedit; sed in primo casu consilium delinquendi considerate, et plena voluntate initum est; in altero autem casu animo vi adfectuum commoto, atque impulso id consilii est susceptum. ABSALON monito obsequutus improbi ARCHITOPHELIS considerate, plenaque voluntate consilium iniit paternum polluendi thorum, Patris sui Concubinis coram Populo inverecundissime constupratis. AMNON autem ejus frater amoris impetu ductus fuit ad ineundum consilium violandi THAMAR sororem suam, quam nefario complexu incestavit. *(a)* Deliquit

(a) Reg.lib.II. cap.13.v.16.

Deliquit uterque dolo, sed ille considerate, hic impetu amoris ausi fuerunt tam turpia, atque scelerata flagitia patrare. Doli ergo duae sunt distinguendae species, quarum altera *Impetus* est *Adfectaum*, alteram vocamus *Nequitiam*.

VI.

NEQUITIA (*petulantiam* quoque dicere possis, *luxuriem*, *improbitatem*, nam sunt hae voces fere synonimae) malitiam heic significat, (1) qua considerate, et plena voluntate delinquitur. Profecto fuerunt olim, eruntque semper vitio corruptae naturae innumeri homines, qui consilium continuô versant in pectore, jugeque in animo habent propositum delinquendi. Hi adfectibus non excitantur ad delinquendum, sed nequitia feruntur ad quaerendas peccandi occasiones. Quis, amabo, nequitia non dixerit laborasse L. illum VERATIUM, vel ut alii legunt NERATIUM, hominem egregie improbum, atque immani vecordia. Is, ut refert A. GELLIUS, (a) pro oblectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum sequebatur servus crumenam ferens plenam assium, et quemcumque depalmaverat, ei statim numerari viginti et quinque asses jubebat, quos pro poena fracti liberi oris Leges XII. Tabularum pendi edixerant. Meditatio igitur semper inest nequitiae; plerumque vero etiam insidiae ei solent adjungi. Nonne OTTHONIS nequitia insidias habebat adjunctas, qui, ut scribit SVETONIUS, (b) delectabatur noctu saepe vagare, et obviorum invalidum quemque, aut temulentum corripere, et distento sago in sublime jactare? Si porro nequitiae adjungantur insidiae; tunc vero quo consideratius quis insidiabitur, eo etiam nequior erit.

1. Nequitia.

(a) Noct. Att. lib. 22. cap. 1.

(b) In ejus vita.

Ele-

(1) Eleganter *Ovidius* de *Sileno lib.1. Fastor.*
„ Te quoque inextinctae Silene
„ libidines urunt,
„ *Nequitia* est, quae Te non sinit esse
„ senem.

VII.

1. Impetus Adfectuum.

1. Nemo est, qui dubitet, quin IMPETUS ADFECTUUM, quo saepe correpti delinquunt homines, ad dolum pertineat, dolique sit species [§.V.]. Quamvis enim actiones impetu adfectuum admissas ab hominibus mixti generis, (1) partim nempe voluntarias, partim involunrarias esse Philosophi tradant; tamen eas constat ad voluntarias propius accedere. (a) Quippe voluntariis propius accedunt non solum actiones, in quibus, et vis, et voluntas conspicitur, ut cum quis ad aliquid faciendum spe impellitur majoris boni, aut metu majoris mali; sed eae etiam actiones, quas ignoranter quidem admittunt homines, sed non tamen per ignorantiam. Hujus postremi generis sunt actiones, quae adfectuum impetu fiunt ab hominibus. Siquidem tunc principium actionis in Agente adest, nec is penitus ignorat actionis suae circumstantias: unde consilium quodammodo habet delinquendi, ac proinde dolo agit [§.II.]. Quod si circumstantias illas ignorat, ignorantia haec adfectata plerumque, vel adcersita dignoscirur. Neque enim adfectuum impetu abreptus facile delinquit, nisi qui eis nimium indulget. Jure autem ac merito vertitur vitio, et animo non moderari, et non fugisse parentem, nutritorumque adfectuum otium. Egregie AUCTOR *Rhetoricorum ad* HERENNIUM: *Qui se*, inquit, *propter vinum, iracundiam, amorem rationem fugisse dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. Quare ncn imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur.* (b)

(a) *Puffendorf.* J. N. et G. lib. 1. c. p. 4. §. 9.

(b) Lib. 1. c. 4.

2. Et quoniam generatim adfectuum meminimus, occa-

occaſionem teneamus, Nobiſque fas ſit breviter heic vehementiores percurrere, et quibus ſolent homines, tamquam ventis aequora, frequentius agitari, atque in crimina rapi. Nam praeter quam quod non eſt injucundum delineatos conſpicere adfectus, quibus agitare; certe eorum naturam, vimque cognoſcere Juriſconſulto Criminali vel in primis utile, ac neceſſarium. Sunt quidem, nec hercle pauci numero, vilis improbique animi homines, qui nequitia, et frigidi delinquunt: at etiam exculti humanitate viri frugi, atque honeſti interdum adfectuum impetu abrepti in tranſverſum aguntur; (2) eſtque Delinquentibus familiaris excuſatio ſe ſe adfectuum impetu deliquiſſe, ut Judices ad miſericordiam alliciant, legitimaſque poenas evadant.

(1) ARISTOTEL. Nic, III. c. 1. Ἁπλῶς οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών. ἐπὶ σωτηρίᾳ δ' αὐτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις.

(2) Nil magis experientia probat, et ut res exemplo illuſtretur; nequam, et inhoneſtum hominem quis non fatetur CARACALLAM, qui GETAM fratrem non tulit in Imperio ſocium, eumque in Matris ſinu interfecit: nemo tamen bonum, ſtrenuumque civem non agnoſcit HORATIUM, etſi ira percitus ſororem transfoderit hoſtem interemptum lugentem. Optime SINDAMUS. Ode 7. Αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαγξεν καὶ σοφόν: *Animi vero perturbationes in errorem impellunt etiam Sapientem.*

VIII.

A. Ira.

Jam vero inter adfectus, quibus commoventur Mortales, nullus fortaſſe ſaepius ſuſcitatur, eſtque IRA vehementior, quam inſani leonis vi comparare non dubitat FLACCUS. (a) Si quid ſit Ira quaeratur, ea nil aliud eſſe videtur, quam perturbatio, inquietudo animi nata ex ſenſu acceptae injuriae, in ultionem continuo tendens. Et tam inordinatas in temperamentis ſanguineis praeſertim, et cholericis, tamque violentas humorum, ſpirituumque motiones concitat; ut in tanta perturbatione nihil prius

(a) Lib. 1. od. 16.

animo obverſetur, quam deſiderium ultionis, ad quam parandam, et exequendam voluntas veluti abripitur. Sane de Ira proprie pronunciari poteſt illud ARISTOTELIS μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος *non uti ratione motum animi*. Hinc irae

Qui coeco ſtimulatur igne
Nec regi curat, patiturque fraenos,
Haud timet mortem, ruitque in ipſos
Obvius enſes. (*b*)

(*b*) *Senec.* in Medea v. 590. et ſeq.

2. At quaecumque vis ſit, atque impetus Irae, *nulli ſunt*, ut SENECA ſcribit (*c*) *tam feri, ac ſui juris adfectus, ut non diſciplina perdomentur*. Immo, quia Ira concitatiſſimus eſt omnium adfectuum; plures Natura ſuppeditavit eam temperandi, et comprimendi modos, quos niſi homines ſupine negligant, vehementiam remittet, effervеſcet, extinguetur. Occaſionem namque iraſcendi vitandam non tantum ratio ſuadet, ſed et irrumpenti Irae, ac furenti remedia miniſtrat, I. Nos monendo, ut parumper ſiſtamus, et quietem quaerendo corpori, ſinamus ſpiritus, humoreſque, qui celeriori motu feruntur, ad priſtinam redire harmoniam: II. Ne injurias renuncianti fidem ſtatim adhibeamus, et ea exequi properemus, quae ſuggerit Ira: *Da ſpatium, tenuemque moram*: (*d*) III. Ut noſmetipſos veluti metuamus, nec nobis penitus permittamus: IV. Ut cogitationem avertamus ab injuriis, animumque aliis ideis diſtrahamus, atque oblectemus. Denique heic locum habent ſeria de continendis adfectubus monita, atque praecepta. Tunc conſiderari debemus, iraſci haud unquam utile, aut neceſſarium. Res enim famam, et quae alia nobis obvenerunt damna, tutius, meliuſque reparari per nos poſſe tranquillo, ſedatoque animo; plura con-

(*c*) Epiſt. 116.

(*d*) *Stat.* Thebaid. lib. x.

contra ex ea luctuosa, ac poenitenda deinde nasci. *Irae ... altis Urbibus stetere caussae, cur perirent funditus*. Et ad ea animadvertentes, quae Ratio nobis in animo insonat,

Qui non moderabitur Irae
Infectum volet esse dolor quod suaserit, et mens
Dum poenas odio per vim festinat inulto.
Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat, hunc fraenis, hunc tu compesce catena. (e)

(e) *Horat.*lib. 1. epist.2.

3. Quamquam vero, ut plurimum in potestate nostra non sit irasci, tamen nascentem debemus opprimere Iram, natam temperare. Nam ideo rationis munere homines auxit Natura, ut ejus imperio adfectus regerent, ac moderarentur. Si excusso fraeno equis rapiatur auriga, ea in re plerumque ipsius culpa arguitur, qui fumantia equum colla non repressit. Ita homines, si cum deberent rationi auscultare, iramque compescere, maluerunt ei obsequi, quam remedia adhibere, quibus Irae impetus refraenatur; caussa eorum, quae forte admissa sunt, ipsi fuerunt: unde dolo videntur egisse, et quae ira victi gessere, eisdem jure, ac merito adscribuntur.

(1) Hominem ira percitum, atque inflammatum veluti pingit Seneca *de Ira lib.*1. *cap.*1. *Flagrant, et micant oculi, multus ore toto rubor exaestuante ab imis praecordiis sanguine. Labia quatiuntur, dentes comprimuntur; horrent ac subriguntur capilli; spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum exploratis vocibus sermo praeruptus, et complosae saepius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque minas agens. Foeda visu et horrenda facies depravantium se, atque intumescentium. Nesciat utrum magis detestabile vitium sit, an deforme.*

(2) Sunt qui iram duce Aristotele, dummodo modica sit, et ratione gubernetur, laudent tamquam propugnaculum, atque arma virtutis.

Sdegno Guerrier della Ragion feroce. Sed perbelle opinionem hujusmodi ridet Montaigne *Ess. de Moral.* singularem hanc armorum cum ira comparationem miratus: *Nous remuons*, scribit, *les autres armes, et celle ci nous remue; notre main ne la guide pas, c'est elle, qui guide notre main.*

IX.

B. Amor.

1. Nec Ira minus frequens, aut violens est Amor, adfectus homini cognatus, qui his in rebus ei par, cetera tamen vel maxime differt; sed praecipue quod Ira rapimur ad delendos, Amore incitamur ad procreandos homines. Debilis, levisque initio oritur, sed vires adquirit eundo, et paullatim sic vertitur in naturam, ut non male Philosophi amorem id esse dicant in animo, quod animus ipse in corpore est hominis. Nam in eo quod amatur, cor alte defigit Amantis. Torquet deinde crudelis,

et intimas saevus vorat
Penitus medullas, atque per venas meat,
Ut agilis altas flamma percurrit trabes. (a)

(a) *Senec.* Hyppol.v.637.et seq.

Postremo, ut Graeci ajunt φρενας αμφικαλυπτει *mentem undequaque cooperit*. Jam nil sperat, nil vult, nil cupit Amator, nisi quod misere deperit objectum. Ut eo potiatur, nulla magni habet pericula, omnia audet: quod non male Antiquorum Sophi in Medeae fabula demonstrarunt. Sed quid plura loquor? Quis enim tam immitis ingenii, aut melanchonici temperamenti, qui jucundam vim, trucem saevitiam, suavem insaniam quandoque non expertus Amoris? Pauci, quos aequus amavit Juppiter.

2. Ceterum, si vicerit pudorem libido, timorem audacia, et per amorem aliquid sit admissum, caussa rei in Amantibus quaerenda est, qui principiis non obstitere. Quod agnovit *Amator Comicus*, (b) qui apposite Juvenem aedibus novis, ignaviam tempestati, amorem imbri comparat. Quemadmodum, inquit, Inquilinus nequam, indiligens, immundus, cum tempestas venit, lavit parietes,

(b) In Mostell. act.2. sc.4.

tes, perpluunt tigna, putrefacit aer operam Fabri; ita cum Juvenis immigrat in ingenium suum, venit ignavia; ea tempestas est, ea verecundiam ei deturbat, et virtutis modum, quem si obtegere nequeat pro imbre amor advenit; is usque in pectus permanat, corque permadefacit; ut res, fides, fama, decusque simul deserant, atque suopte ingenio amator nequior fiat. Igitur merito subiicitur dolo impetus amoris, et hominibus jure imputatur quidquid eo impellente peccaverint. Facile namque poterant nascentem comprimere amorem: et vero extinxissent, ut poterant, et debebant, si mens non laeva fuisset, si gustu dare dulce Amorem considerassent, fel usque ad satietatem oggerere, si denique animadvertissent levibus curis magna bona perire, easque cum utilioribus, saevërioribusque commutassent. Nam

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus,
Contemptaeque jacent, et sine luce faces. (c)

(c) *Ovid.* de rem. amor.

(1) Rem quoque exornat elegans Tassi Dialogismus in *Amyntha att.* 2. *sc.* 3.
Dafne. Sarà forza l'amar se non sia voglia.
Tirsi. Ma non si può sforzar chi stà lontano
Daf. Ma chi lunge è d'Amor?
Tirsi. Chi teme, e fugge.
Daf. E che giova fuggir da lui ch'ha l'ali?
Tirsi. Amor nascente ha corte l'ali, appena
Può sù tenerle, e non le spiega a volo.

(2) Ita Medea a Virgilio non excusatur, quod Jasonis amore capta tot patrarit facinora. *Eclog. VIII.*
Saevus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus; crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.

X.

C. Zelotypia.

Amoris importuna comes solet esse Zelotypia, suspiciosa animi dispositio umbris dare corpus idonea, et omnia sua veneno gaudia inficere Amantium. Gelida, tri-

stis-

ſtiſque cura, in extrema deſperationis, atque furoris adigere potens quicumque inconſulti facilem ei animum praeſtant. (1) Teſtis RADAMISTUS, qui prae ſuſpicione, ne ZENOBIA uxor praegnans, et fugae impar, quam perdite deperibat, in hoſtium poteſtatem veniret, tametſi vehementer amaret; transfodit, et in Araxem provolutavit. (a) Quondam Zelotypia Aſianorum dumtaxat hominum mentes incredibili vi percellebat. Sed poſtea noſtrarum quoque regionum homines pervaſit; eſtque nunc etiam illis infeſta, quibus nullo finita limite Philautia dominatur, qui nondum didicerunt ſuo pondere res aeſtimare, quorum denique mens praejudicatis non eſt exuta opinionibus, queis fuerat recens imbuta. (b)

(a) *Tacit.* lib. 12. Annal.

(b) V. *Monteſq.* Eſpr. des Loix Liv. XVI. chap. 14.

2. Quaecumque autem Zelotypiae ſint vires, quicumque impetus; eam tamen avertere, atque etiam reſtinguere prudenti non impoſſibile, vel maleſano, ac impotenti amori, unde plerumque ortum habet, ſedulam curam adhibendo, vel animadvertendo Zelotypiam, mala, quae in tantum timet, accelerare. Immo fere omnia Irae remedia et ad Zelotypiae effectus impediendos comparata ſunt: quae, ſi qui ejus morbo laborant, adhibere neglexerint, hujuſmodi ipſorum deſidia, atque oſcitantia in ſedanda tam periculoſa animi perturbatione vitio eiſdem tribuetur, et dolo egiſſe putabuntur, ſi quid criminoſum impetu Zelotypiae commiſerint.

(1) Nemo melius Zelotypiam pinxit, quam JOANNES CASA carmine thuſco his verbis.

Cura, che di timor ti nudri, e creſci,
E più temendo maggior forza acquiſti,
E mentre colla fiamma il gelo meſci,
Tutto 'l regno d'Amor turbi, e contriſti.

1. De-

XI.

1. Denique et EBRIETAS, mentem sua sede quodammodo pellit, et eumdem, quem Adfectus, impetum in hominibus gignit. Vinum, quo solent quandoque homines solvere curas, aliaeque species factitiarum potionum ebrietatem inducunt, quam praeterea ex fumis lignorum, herbarum, nec non ex opio sibi quaerunt, qui orientalem incolunt Orbis plagam. Lyei autem vis sic sanguinem agitat, spiritusque velociter in cerebrum impellit, ut non amplius ideis sua consistat firmitas, sed continuo fluitantes mutentur: tum etiam indecori motus corpore suscitantur, et animus ad arrogantiam, libidinem, (1) loquacitatem vel maxime fit proclivis.

D. Ebrietas.

2. Quamquam ebrii nec compotes sui, neque eorum plerumque sint conscii, quae agunt; attamen si non fortuito, ac praeter expectationem, ut puta, quoties, suas, vinique vires ignorarent, in ebrietatem, inciderint, quae ejus impetu forte patraverint, ipsis aequo jure adscribuntur. (a) Nam rei principium in eis fuit, qui ut debebant, et poterant, sibi non caverunt a vino. Quod si quis se excusatum a delinquendo contenderet propter meri vim, et vehementem, et inexcogitatam, ei cum Poeta reponerem: (b)

Non places: in mutum culpam confers, quod nequit loqui.
Nam vinum, si fabulari posset, se defenderet:
Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent
Qui quidem probi sunt: verum qui improbus est, sive subibit,
Sive adeo caret temeto, tamen ab ingenio est improbus.

(a) V. *Matth.* Proleg. de crimin. c.2.n.13.

(b) *Plaut.* in Trucul.

Po-

(1) *Potae:* canit PROPERTIUS *Eleg. lib.* IV. fortaſſe expertus : *non ſatis unus erit*.

(2) Effectus ebrietatis elegantiſſime HORATIUS exponit *lib.* I. *Od.* 18.

At ne quis modici tranſiliat munera Liberi
Centaurea monet cum Lapithis rixa ſuper mero
Debellata: monet Sithoniis non levis Evius:
Quum fas, atque nefas exiguo fine libidinum
Diſcernunt avidi. Non ego te, candide Baſſareu
Invitum quatiam ....
....ſaeva tene cum Berecynthio
Cornu tympana, quae ſubſequitur coecus amor ſui,
Et tollens vacuum plus nimio gloria verticem,
Arcanique fides prodiga, perlucidior vitro.

(3) ARISTOTELES *Nicomàch. III.* 7. Legis cujuſdam meminit latae a *Pittaco* prudentiſſimo Mithylinenſium Legislatore, unoque ex VII Graeciae Sapientibus, qua poena duplex in eos conſtituta erat, qui ebrii delinquerent; ut ita et propter crimen impetu ebrietatis commiſſum, et propter ebrietatem mulctarentur. Statim vero ſubiicit: *In ebrios duplex poena conſtituta eſt: in ipſis enim principium eſt; nam ſitum in ipſis erat ne ebrii fierent. Ebrietas enim cauſſa inſcientiae eſt.*

XII.

Levius adfectuum impetu, quam nequitia delinquitur.

Sed quamquam impetus adfectuum ad dolum pertineat, doliqne ſit ſpecies [§.VII.]; levius tamen eſt impetu, quam nequitia delinquere. Qui enim nequitia peccant, ii conſiderate, et plena voluntate eligunt peccare [§.VI.]. At eorum actiones, qui impetu adfectuum rapiuntur ad delinquendum, proprie non ſunt voluntariae, etſi voluntariis proxime accedant [§.VII.]. Egregie TULLIUS *In omni*, inquit, *injuſtitia permultum intereſt utrum perturbatione aliqua animi, quae plerumque brevis eſt, et ad tempus; an conſulto, et cogitato fiat injuria. Leviora enim ſunt ea, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quae praeparata, et meditata inferuntur.* (a) Quis non magis matricidium imputandum putet NERONI, quem nullus vehementior, triſtiorque adfectus ad tantum ſcelus impulit, ſed ſola nequitia, animique vecordia, quam ORESTAE, qui cauſſam dicens cur CLYTAEMNESTRAM occiderit νῦν μὲν γάρ, inquit, ἡ προδοῦσα λέχη ἐμοῦ πατρός, τέθνηκεν. (b) *Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris eſt interfecta*. Itaque licet, qui

(a) Lib. I. de offic. cap. 8.

(b) *Euripid. Orest.* v. 937.

qui impetu deliquerunt, debeant existimari contraxisse delicta, ex quo impetus dolo subiiciatur; nihilominus ratio est habenda infirmitaiis humanae, et eorum, qui impetu deliquerunt, solent aequi, et humani Judices plerumque misereri, et poenas adversus ipsos lenire, ut suo loco trademus.

(1) PHILO *Judaeus special. Leg. 1. pag. 791. edit. Parisiensis: Dimidiatum esse facinus, ubi non antecessit longa animi deliberatio.*

CAPUT VI.

De Culpa.

I.

Culpae acceptio, et definitio.

1. SI Culpa, de qua jam dicere aggredimur, generatim et proprio sensu sumatur, ea significat αἰτία, peccatum. Hinc frequentes apud Latinos Scriptores formulae *in culpa esse*, *culpa teneri*, (a) nempe peccato. Sed Jurisconsultis alia peculiaris erat culpae significatio, qua culpam pro negligentia accipiebant. Quo sensu Nos etiam heic culpam sumimus, atque consideramus.

2. Solet autem culpa a plerisque Juris Romani Interpretibus definiri factum inconsultum, quo alter injuria laeditur: (b) quae definitio Nobis nec satis ampla, neque satis concinna videtur. Primum enim culpa hac definitione cohibetur ad inconsulta solum facta; quibus alii injuria laeduntur. At debent sub culpa generatim venire non solum facta inconsulra, unde laesio derivatur in alios; sed etiam illa, queis Respublica directim adficitur [Cap.III. §.II.]. Deinde factum inconsulrum, quod in ea definitione effertur pro culpa, culpae effectus est, non ipsamet culpa. Rem proprius attigere illi Interpretes, qui absolute

(a) *Cic.*1.Offic. ad Attic.lib.15.

(b) V. *Vinn.* Com. ad Instit. lib.3.tit.15.§.2. n.7.

lute culpam definierunt praetermissionem diligentiae. (c) Nam culpa proprie in negligentia consistit, seu diligentiae defectu. Attamen aliquid amplius desideratur in altera hac definitione, ut quid culpa sit penitus possit intelligi. Si itaque adtendamus, constat profecto negligere, sive debitam in agendo non adhibere diligentiam rem esse, quae a voluntate proficiscitur. Quippe voluntatis est satagere, ut intellectus quid sit agendum adtendat, et quomodo agendum. Culpam igitur fusius aliquanto, sed, ut arbitror, clarius, et rectius poteris definire voluntariam diligentiae praetermissionem, seu negligentiam ab oscitanti profectam voluntate, unde sequuntur delicta, et alii injuria laeduntur [Cap.III. §.VIII.].

(c) V. *Caravit.* Inst. Crim. lib. 4. §.1. cap. 74. n. 92.

(1) Culpa etiam dicebatur nota censoria, quam appingebant Critici Libris, quos damnabant. *V.* Scalig. *in not. ad* Varron. *R.R. lib. 1. cap.* 59.

(2) Hottomani Interpretis eruditi quidem, sed liberioris ingenii subtilior, quam oportet, est Philosophia, qui negligentiam a culpa distinguit, ut antecedens a consequente. *V.* Hottom. *in L. si servum* 91. *Dig. de V.O.* §. *praeterea Inst. ad L. Aquil.*

II.

Quot culpae gradus.

1. Quoniam vero culpa in negligentia consistit, seu quod idem est in voluntaria diligentiae praetermissione [§.I.], tot erunt e contrario ejus gradus, quot gradus sunt diligentiae. Tres autem gradus diligentiae, veluti ejus species, possunt opportune distingui. Est enim diligentia minima, seu infima, est media *μίση ἐπιμέλεια*, est demum maxima, quam Graeci *μεγάλην*, item *ἄκραν*, et *ἀκριβεστάτην* appellant. (a) Ac diligentia quidem maxima est, quam homines prudentissimi, et solertissimi iis in rebus, quae sua intersunt, solent adhibere; media, quae communis, qualem habent homines frugi, et satis prudentes; minima demum, quae communissima, cujusmodi est hominum

(a) V. *Scholiast.* Harmenop. lib. 6. tit. 2.

minum alioquin imprudentium. (b) Ut igitur in maximam, mediam, et infimam distinguitur diligentia; ita in tot similiter gradus distinguenda culpa, seu negligentia. (1) Romani Jurisconsulti culpae divisionem in maximam, mediam, et infimam re quidem amplexati sunt; sed ex usu Stoicae Philosophiae, cui litabant, singulos hosce culpae gradus aliis extulerunt nominibus. Quippe latam dixerunt culpam, quae maxima, levem, quae media, infimam demum culpam adpellarunt levissimam. Verum dum re consentias, parum refert, quibus utare vocabulis. Itaque illis morem gerentes, consuetudine receptam nomenclaturam Nos etiam haud aegre adhibebimus.

(b) V. Clar. *Genevens.* lib. 1. cap. 4. §. 17. de Jur. et Offic.

2. Levissima igitur est culpa maximam negligere diligentiam, quae vix ulli hominum delicto tribui potest: nam prudentissimi rari sunt, et constat vel prudentissimos interdum dormitare, ut bonus quandoqne dormitavit Homerus. Hujus culpae exempli gratia redarguitur Paterfamilias, qui ignem diligentissime non custodit. Nocte intempesta non adeo caute compressus excitatur ignis, larem exurit, serpit foris, jam proximae ardent aedes, fit magnum incendium.

3. Communem vero prudentium hominum diligentiam, curamque praetermittere levis est culpa, cum scilicet non providetur, quod solet navus quilibet, et frugi providere, aut non ea adhibetur peritia, quam adhibent, qui ejusdem sunt professionis. Talis est culpa Domini, qui incuria servorum orto incendio neglexit eam adhibere diligentiam, quam quilibet adhibuisset adtentus homo, ut flammae extinguerentur. Talis quoque est Medici culpa, (c) qui ideo aegrotum occiderit, quia ma-

(c) *Instit.* lib. 4. tit. 4. §. 7.

le

le eum fecuerit, aut perperam ei medicementum dederit. (2)

4. Lata denique culpa eſt communiſſimam non adhibere diligentiam, quam humana Natura deſiderat, ſolentque etiam diſcincti praeſtare Nepotes. Putatoris culpa lata eſt, ſi non proclamans ramum ab arbore evulſum in viam publicam deiicit, cujus ictu viator opprimitur. (3)

(1) BARTOLUS *in L. Quod Nerva Dig. Depoſit.* quinque tractat culpae ſpecies latiſſimam, latiorem, latam, levem, et leviſſimam. Contra ZASIUS *lib. 2. Reſponſ. ſingular. cap.* 2. duas ſolum diſtinguit culpae ſpecies latam, et levem. Sed nil ſubeſt cauſae cur ille ſpecies ampliet culpae, hic vero reſtringat. Profecto commode Romani Juriſconſulti culpam in tres gradus dividunt, cum ſic facilius quam ſi plures, aut pauciores admitterentur, momentum illud ſignificari poſſit, quo unuſquiſque gradus incipit, et finitur. Ponitur enim una media, a qua altera defectu, altera exceſſu ejus diſtat, etſi utraque ei appropinquet. *V.* MASCOV. *not. ad* PUFFEND. *J. N.*, *et G. lib.* 1. *cap.* VII. §. 16. *litt. a*,

(2) Sed culpa Medici nunc raro vel nunquam in Judicium vocatur. Eventus mortalitatis imputari quidem Medico non debet. Sed cur, ut PLINIUS quaerebatur, ſoli Medico, ſi imperitia erraverit, impune erit occidere homines?

(3) Hinc arborem putantes, aut tale quid facientes apud Athenienſes olim proclamare ſolitos ΦΥΛΑΞΑΙ, apud Romanos CAVE oſtendit THEODOR. MARCIL. *ad* §. 5. *Inſtit. de Leg. Aquil.*

III.

Culpa differt a dolo.

Poſteriores ambae ſpecies culpae ſuperius expoſitae [§.II.] jure crimini imputantur, vixque differunt a dolo malo, ut praeclare ait Juriſconſultus ULPIANUS. (*a*) Sed differunt tamen; adeo ut nulla ſit culpa tam gravis, et lata, quae valeat dolo comparari. Quippe ineſt in dolo improbum delinquendi propoſitum, culpa autem eſt ex ſegnitie, vel ex ſimplicitate, quae comitem ſemper habet imprudentiam. Itaque quamvis non ſolum conſilio ſubiecerimus dolum, ſed etiam culpam [Cap.III. §.VIII.]; tamen qui dolo agit, ex propoſito init delinquendi conſilium [Cap.V. §.III.] qui vero culpa incidit in delictum, in eo *negative* duntaxat coſinlium adeſt delinquendi. Culpa quidem, ut do-

(*a*) *Dig.* lib. 48. tit. 8. Leg. 7.

dolus provenit generatim a voluntate: nam qui culpa irretitur in ſe habet agendi principium, Sed quoniam culpa (utimur verbis Cl. HUGONIS GROTII) actio neque mere ſcientis eſt, et volentis, qualis eſt, qui dolo agit, neque mere ignorantis, atque inviti: *(b)* proinde „ dolus ſceleri tri„ buitur, culpa vero imprudentiae „. *(c)*

(b) De J.B. et P. lib.III.cap.II. §.4. n.I.

(c) *Donat.* in Hecyr. *Terent.*

(1) ARISTOTELES *Moral.* lib.v. c.10, „ Si ita praeter id, quod expectari „ potuit damnum detur, erit infor„ tunium. At ſi ita ut expectari, ac „ praevideri aliquo modo potuerit, „ ſed non improbo animo, culpa erit „ aliqua: nam culpae affinis eſt, qui „ in ſe habet delinquendi principium, „ qui vero extra infelix.

IV.

Ea non vere, ſed quaſi contrahuntur Delicta.

1. Itaque dolo proprie, et vere contrahuntur delicta [Cap.V. §.III.], culpa autem quodammodo, et quaſi. Aequitas enim imperat, ut rurſus nos docet Philoſophus Stagyrita, *(a)* ne pari loco habeamus injurias, et culpas; ſiquidem illas ex propoſito improbi inferunt homines, his qui irretiuntur *negative* ſolum cenſeantur conſilium iniiſſe delinquendi, nec ex malitia, ſed ex imprudentia peccaſſe [§.III.]. Quare quae culpa ſunt contracta delicta non veri, dolo nempe patrati criminis poena vindicantur; (1) ſed vel nihil, vel leniſſime, mitiuſque coercentur. (2)

(a) Lib. de art. Orat.

2. Sed utrum pecuniaria ſolum poena, an etiam corpus affligens poſſit decerni pro delictis culpa contractis, acriter inter ſe diſſentiunt rerum criminalium Scriptores. *(b)* Ego vero arbitror in eos, qui lata culpa deliquerunt levem poenam, quae corpus affligat, poſſe dictari. Nam parum abeſt, quin dolo videatur deliquiſſe is, qui lata culpa delictum patravit: unde *ſaepe*, ut cecinit SENECA, *(c)* *error ingens ſceleris obtinuit locum*. Commentarien-

(b) V. *Ant. Matth.* ad lib.48. Dig. tit.18. c.4. n.11.

(c) Hercul. Fur. v.1238.

riensis incuria custodiam evasit reus, Judex per summam juris imperitiam innocentem condemnavit: Quis amabo non intelligit utrosque tam gravi culpa crimen contraxisse, ut metuat aliqua corporis castigatione eorum punire maximam negligentiam, atque imperitiam. *(d)* Atque his exemplis, quae ex Romanis Legibus hausimus in apricum profertur error illorum Interpretum, qui minime, ut par erat, latam culpam ab aliis levioribus ejusdem speciebus distinguentes, generatim tradiderunt Jure Civili ob culpam corporis poenam haud quaquam infligi. *(e)*

(d) Gomes. 3. resol. 3. n. 16.

(e) Ferrar. in prax. titul: 52. Glos. 7.

(1) SENECA *de Ira I. 16. Delictum in duobus non eodem modo* (Sapiens) *afficiet, si alter per negligentiam admisit; alter curavit, ut noceret esset.*

(2) Culpa in primis recensetur inter legitimas caussas leniendi, et indulgendi criminum poenas, ut sequenti Libro docebimus.

(3) Lege Divina is capite punitur, (quae summa poena est) cujus culpa homo periit, quod bovem cornupetam, per quem periit, sciens aluisset. *Exod.* 22. 29.

V.

Quod si nec dolo, neque culpa fuerint commissa delicta; tunc ea Casu patrata dicuntur. Est autem casus, ut dixit FESTUS, *(a)* quod fortuito hominibus accidit. Propterea casum definimus, quem nullum potest praevidere humanum consilium, aut cui praeviso resisti non potest. Casus tamen, si placeat de eo aliquantisper philosophari, valet duplici sub adspectu intueri. Nam casus alter producitur a rebus physicis, ex viribus, quae ipsis inhaerent secundum ordinem, connexionemque causarum naturalium: Alter vero est casus ipse quoque a rebus physicis productus, sed quae hominum imperio subsunt, et quas possunt homines sua industria dirigere, atque adtemperare. Stultum prorsus foret quaerere, an queat casus priori sub adspectu consideratus referri ad culpam, de qua hactenus disse-

Quid Casus.

(a) Lib. I.

disseruimus. Quis potest ventis, marique praesse, aut vim frigoris, aestusque temporum, aut vices dirigere tempestatum, impetumque fraenare ignis, et fulminum, aliarumque similium calamitatum promanantium a caussis naturalibus, coelitusque immissarum, quas Latini *vim divinam* dixerunt, Graeci θεῦ βίαν? Quod si quis sciscitetur, an culpae quodammodo accedat casus sub altero adspectu consideratus, inquio, secundum generalem, quam initio tradidimus casus definitionem, censendum tantum a culpa casum abesse, quantum ab eo praevidendo longe homines absunt. Hujus generis sunt naufragia, inundationes aquarum, aedium ruinae, mortes animalium, impetus latronum, pyratarum, hostium insidiae, seditiones, tumultus, qui *casus majores* a Jurisconsultis Romanis vocantur, et damna fatalia. *(b)*

(b) *Dig.*lib.50. tit.17.Leg.23.

(1) Casus frequenter accipitur etiam pro calamitate, infortunio. Cui non notum VIRGILII illud *Aeneid.*II. *Quod si tantus amor casus cognoscere nostros.*

VI.

Nequit absolute hominibus imputari.

Quaecumque autem casu evenere delicta, ea nequeunt hominibus imputari, sed adscribuntur fortunae, ut inquit *Poeta*, in homines peccanti. Abest enim ab agente delinquendi consilium, quod praecipue in omnibus est spectandum actionibus [Cap.III. §.VIII.]; nec ex proposito is, aut voluntaria negligentia incidit in calamitatem, sed fortuito, ac praeter expectationem [§.V.]. *(1)* Unde monet TULLIUS *(a) culpam nullam esse, cum id quod ab homine praestari non potuit, evenit.* ANICETUS libertus apud TACITUM *(b)* in pessima caussa non male ajebat: *Quem adeo iniquum* (fore), *ut*

(a) Tuscul.III. 16.
(b) Annal.XIV. 3.

ut sceleri assignet, ,quod venti, et fluctus deliquerunt? Et erat inter Graecos vetus, et celebre Oraculum

> Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων. οὐ σ᾽ἐμίανεν
> Αἷμα. πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος ἦσθα.
> *Carum occidisti, dum vis succurrere, nullum*
> *Crimen habes; manus est tibi purior, ac fuit ante.*

Quare delicta casu commissa, existimantur, quasi non evenissent, eorumque infelices quidem, sed tamen innocentes auctores ab omni poenarum metu liberantur. (1) Quandoquidem verissime scripsit PLATO (c) nullis infortunatos poenis esse afficiendos, quod fortunae nullus imperare possit Legumlator; sed malos solum, ignavosque debere semper puniri, ut meliores demum, fortesque evadant. (3)

(c) Lib.XII. de LL.

(1) Duo illa fortunam, et injuriam MENANDER optime distinxit.

> Ἀτύχημα, καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει
> Τὸ γὰρ διὰ τύχην γίνεται τὸ δ᾽ αἱρέσει:
> *Injuria illud distat infortunio,*
> *Hoc casus, illam quod voluntas efficit.*

(2) NICOLAUS SYRACUSANUS *in orat. pro captivis apud Diodor. lib.* XIII. Εἰ τοὺς ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, τοὺς ἀκουσίως ἁμαρτάνοντας προσήκει ἂν εἴη συγγνώμης ἀξιοῦν. „ Sicut par est eos „ punire, qui data opera injuriam in„ ferunt, ita aequum est ignosci iis, qui „ praeter voluntatem suam peccant. „

(3) Caedes tamen, quamquam fortuito casu admissam, haud prorsus olim videtur abiisse impunitam. SAMUEL PETIT. *ad Jus Atticum lib.7.tit.1.* hanc ex PLATONE, et PAUSANIA legem excerpsit: *Qui alium casu fortuito necasset extra fines Patriae annum exul esto.* De Romanis V. QUINTIL. *lib.7. Instit. cap.4.* Sed poenae hujusmodi non propter delictum irrogabantur, sed praescriptae potius videntur, ut homines ad animadvertendum in agendo excitarentur. Etiam antiquis sacris Canonibus, quos collegit doctissimus ANTONIUS AUGUSTINUS *Epit. lib.35. tit.6.* habentur in fortuitum homicidium impositae poenitentiae, quae exempli caussa injungebantur, ut scilicet, qui suo facto, licet involuntario, alios movit ad peccandum, poenitentiae, et emendationis testimonio eos revocaret ad bonam frugem. V. GONZALEZ *in Cap.11. de homicid.n.13.*

VII.

Sed saepe, qui evenit casus vel fuit culpae conjunctus, vel culpa ei caussam praebuit. Atletha in stadio forte colluctatorem occidit. Casus hic cum culpa est conjunctus.

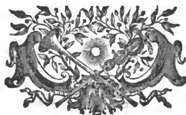
Quando fit imputabilis.

(a) *Dig.* lib. 7. tit. 2. Leg. 4.

ctus. (*a*) Non enim id agere debebat, ut interficeret, sed ut vivum humi prosterneret, vinceretque. Sua culpa autem casui praebet caussam quisquis operam dat illicitis rebus, vel licitis, sed nec tempore, neque in loco opportuno. Vicini armentum in campo fugasti: Pecudes metu actae limites campi egrediuntur, incidunt in foveam, pereunt. Huic casui tua culpa praebuit caussam; qui operam navasti illicitae rei. Miles alieno tempore puta vigiliarum, aut alio in loco, quam qui ad exercitandum datus est, dum jaculis ludit, praetereuntem trajecit. (*b*) Ei, qui evenit casui Militis culpa praebuit occasionem, qui licitae alioquin rei dedit operam alieno tempore, et inopportuno loco. Jam vero quoties casus fuit cum culpa conjunctus, vel culpa ei caussam praebuit; toties non tam fortunae tribui debet, quam illi adscribendus, qui satis, ut par erat, non cavit, aut in illicita re, qaod nefas, aut in licita, sed inopportune, versatus est. Itaque criminis, quod sequutum est, haud penitus expertem habebimus, sed illud quodammodo culpa contraxisse jure existimabimus. Atque his in circumstantiis verum est, quod tradit Jurisconsultus MARCIANUS casu etiam delinqui. (*c*)

(b) Instit. lib. IV. tit. 3. §. 4.

(c) *Dig.* lib. 48. tit. 19. Leg. 11.

CA-

CAPUT VII.

Doli, culpaeve incapaces, Incapaces delinquendi.

I.

Divisio.

QUoniam ergo sine dolo, et culpa, de quibus huc usque disseruimus [Cap.V., et VI.], nequeunt delicta patrari; necessario inde sequitur, eos omnes delicta admittere posse, qui sunt utriusque capaces, et utroque ad delinquendum accessere. Quod de Universitatibus etiam, Collegiis, Corporibus quibuscumque statuendum venit. (a) Quum enim haec moralem constituant personam, dolo culpave membrorum, quibus coalescunt, existimantur delinquere. (1) Contra vero pronum est intelligere I. qui doli culpaeve natura sua sunt expertes, et II. qui utriusque quidem capaces, sed utroque tamen caruere dum deliquerunt; (2) eos omnes delicta nequaquam contrahere. De his altero Capite acturi, de illis in praesenti sermonem instituamus.

(a) V. *Reyger.* in thes. voc. Civitas n. 4. *Besold.* delibat. Jur. ex L. 111. Dig. quaest. 26.

(1) Quandoquidem qui in quamlibet coeunt Civilem Societatem idem volunt, idemque velle censendi sunt; ideo singularum Societatum concipi debet una voluntas, unusque intellectus. Hinc est, quod singulae Societates unam veluti personam constituunt, quae ad differentiam suppositorum physicorum moralis vocatur. V. Heinecc. *J. N. et G. lib.* II. §. 20. Itaque eas perinde, ac singulos Cives obligant Leges, quas si violaverint, merito deliquisse censentur.

(2) Non ergo absolute veritati consentanea videtur pervulgata illa Mimi sententia v. 656. = *Quod vitiosum*

sum est, quo animo facias, nihil interest = Adeo verum est scientiae progressui nil magis opponi, quam vulgi axiomata sine praevio examine recipere; et nihil infestius in Judiciis Criminalibus, quam principia practica sententiis, adagiisque suffulta. Exulent tandem praelucente Philosophia hujusmodi praejudicia, et omnes, quibus obruimur, praeconceptae opiniones.

II.

Infantes.

Jam vero inter eos, qui natura sua dolo, culpaque vacant in primis occurrunt *Infantes*. Sunt porro Infantes quicumque nondum excesserunt septimum aetatis suae annum, sic dicti quod fari non possunt. (1) Quorum quidem imbecille corpus, organa nondum evoluta, ususque confirmata in caussa esse constat, ut nequeant adhuc animi facultates exserere, quarum exercitium a corporis compage, et robore vel maxime pendet: (a) Unde brutorum instar natura sensitiva dumtaxat ducuntur, et Instinctus ope vix confusas rerum ideas adquirere valent (Cap. II. §.III.): ex quo fit, ut rationis lumine eorum mentibus nondum affulgente, quae faciunt, quemadmodum scribit Aristoteles (b) nescientes faciant, (2) et malitia careant, consiliique inopia penitus laborent. Adposite, sapienterque *Poeta Philosophus* cecinit: (c)

> *Nam veluti infirmo pueri, teneroque vagantur*
> *Corpore; sic animi sequitur sententia tenuis.*

Itaque nec dolus in Infantes cadit, nec culpa; ac proinde, ut eleganter inquit Jurisconsultus Modestinus, consilii innocentia eos a delinquendo tuetur. (d)

(a) V. *Senec.* epist. 121.

(b) Magnor. Moral. 1. 34.

(c) Lib. III. de rer. nat.

(d) *Dig.* lib. 48. tit. 8. Leg. 12.

(1) Varro *lib. 5. de L. L.* = *Fatur is, qui primum homo significabilem ore emittit vocem: ab eo, antequam ita faciant pueri dicuntur Infantes, cum id faciunt, jam fari.*

(2) S. Augustinus relatus a Gratiano *in Can. aliquis* 15. quaest. 1. „ Quomodo [Infans] reus constituetur, qui nescit, quid facit? „

1. Qui

III.

1. Qui pereundi pericula, queis Infantia premitur debilis, atque fluxa, fauste evaserunt, sed nondum si Foeminae duodecimum, si Mares decimumquartum aetatis suae annum excesserunt, in pueritia versari dicuntur, et *Impuberes* appellantur. *(a)* Solent ut Infantes [§.II.], ita quoque Impuberes [peccandi alioquì capaces], generatim doli culpaeve extorres censeri, et propterea delinquendi; idque in Romanis Legibus scriptum invenimus. *(b)* Quod tamen absolute, et indistincte verum non est; sed solum accipi debet de admodum impuberibus, qui proximiores sunt infantiae, vel qui difficile, tardeque adolescunt. Reliqui vero, qui non longe absunt a pubertate, vel qui citius adolescunt, doli saepenumero capaces dignoscuntur. Nam augescente in pueritia corpore, evolutisque ejus organis, et corroboratis; ingenitam sibi incipiunt pueri exserere rationalem naturam [Cap.II. §.IV.], atque, ut homines decet, animi facultatibus uti. Opportune, sciteque sequitur Lucretius: *(c)*

Inde, ubi robustis adolevit viribus aetas,
Consilium quoque majus, et auctior est animi vis.

Quum ergo tam Foeminae, quae duodecimum, quam Mares, qui decimumquartum annum preetergressi non sunt, doli queant esse capaces, delicta quoque contrahere possunt; *(d)* si ea excipias, in quae rapit homines coeca libido, ut stupra, adulteria. Siquidem hujusmodi delicta, ut respondit Jurisconsultus Papinianus, post pubertatem incipiunt: *(e)* unde Impuberes alioquin doli capaces ea contrahere nequeunt, sed illi solum contrahent, qui praecoces, etiam ante duodecimum si foeminae, decimum-

Impuberes.

(a) V. *Narbon.* de aetat.

(b) *Dig.* lib. 21. tit. 1. Leg. 23. lib. 48. tit. 10. L. 22.

(c) Loc. sup. cit.

(d) *Donell.* Comment. in JusCiv. lib. 21. cap. 10.

(e) *Dig.* lib. 48. tit. 10. Leg. 36.

cimumquartum ſi Mares aetatis ſuae annum vim procreandi nacti ſunt.

2. Sed an dum deliquerunt re ipſa fuerint doli capaces, foemina duodecim, mas quatuordecim non excedentes annos; id ſagax, prudenſque Judex praeter corporis habitum, a quo vis animi maxime pendet (§.II.), a moribus colligere poterit, et reliqua eorum vita: Scilicet ſi quae alia ſunt impuberum aut dicta maligne, aut improbe facta, ſedulo perpendentur a Judice, et cum acie ingenii comparabuntur, vique ratiocinandi, qua eum praeditum eſſe noverit. Neque enim fas erit Judici uni, aut alteri fidere conjecturae, vel probabili argumento niti. Quandoquidem nil magis eſt lubricum, quam ex ambiguis ut plurimum, fallacibuſque indiciis de alieno animo, puerili praeſertim, quidquam ſtatuere. Puer quidam Athenis adductus eſt in Judicium, quod laminam auream ſuſtuliſſet, quae a Dianae corona deciderat. Judices, ut doli facerent experimentum, talos, crepundia, et eamdem laminam puero obtulerunt. Qui cum laminam ſibi ſumpſiſſet, punitus eſt tamquam ſacrilegus. (f) Profecto quis non intelligit, hoc caſu temeritati eſſe objectum, quod erat dirimendum ratione?

(f) *Aelianus* lib.v. var.hiſtor. cap.16.

(1) Non eſt natura univerſim conſtitutum tempus pubertatis. Nam foeminae, quarum molle corpus, et imbecille, citius pubeſcunt, quam Mares, qui corpore utuntur forti, validoque. V BUFFON *Hiſtor. de L:Hom: Tom.II.* Atque Mares inter, ac Foeminas alii citius, ſerius alii adoleſcunt. Pendet id, ut docent filii Medicorum, a corporis temperamento, qualitate alimentorum, etc. Praeſertim vero clima in cauſſa eſt celerioris, aut tardioris pubertatis inter homines. In Meridionalibus plagis Foeminae octavo, nono, ac decimo anno jam puberes ſunt. In Europa decimoquarto anno Mares, Foeminae duodecimo ut plurimum pubeſcunt. V. MONTESQ. *Eſpr. des Loix liv.*XVI. Hinc merito ibi communiter eſt recepta Imperatoris JUSTINIANI Conſtitutio, qua, licet alia ex cauſſa, dirempta veteri notiſſima Romanorum Juriſconſultorum controverſia, his annis pubertas definita eſt. V. *Leg. ult. Cod. quando tut. eſſe des.*

(2) Refert GLOSSA *in ſumm.*10 *quaeſt.* I., puerum novem annos natum nutricem

tricem suam gravidasse, idemque ex D.GREGORIO narrat ANANIA *in Cap.1. de delic.puer. n.6.*, alia multa exempla his similia collegit FARINACCIUS *in prax.part.3.q.93.n.8.*, ad quem ablegamus Lectorem harum rerum curiosum. Vix haec scriptis commiseram, quum rumor Urbe increbuit, puerum decennem Virginem puberem gravidasse.

IV.

Pueritiam excipit Adolescentia, ver Naturae: hac aetate organis vim omnem suam nanciscentibus corpus perficitur: animus suas liberius exserere incipit, et exercere facultates: calor sanguinis, corporis robur alacrem efficiunt juventam: jam evolvuntur adfectus, augentur cupiditatas, saeviunt, dominantur. Interea cereus in vitium flecti Adolescens, monitoribus asper, rapitur custodes remoto aestu passionum, quarum in adolescentia vehementissimus impetus. Et quoniam doli, culpaeve capacissimus, non ambigitur, quin consequenter capax sit delinquendi. Nihilominus Interpretes (b) quidam Juris Romani *Minores* tradunt non obligari ex delictis, quae omittendo contrahuntur [Cap.I. §.III.]. Quod si, ut limitat GONZALEZ, (c) cohibeatur ad eas solum criminosas omissiones, quae ex culpa proveniunt, haud vero ex dolo; (1) non admodum dissentirem. Nam Juvenis iram colligit, ac ponit temere, sublimis est, cupidusque, et amata relinquere pernix: (d) uno verbo, mutatur in horas; quod nondum vitae usu, atque experimento assueverit, serio, ac diligenter, ut par est, animadvertere. Sed quî poterit criminis expers haberi, si dolo omiserit agere, quae poterat, debebatque? Profecto aeque delictum est dolo omcmittere, quae geri non debent, ac omitterea genda, et Leges juxta utrumque aestimare videntur[Cap.I.§.II.].

Minores.

(a) V. *Buffon.* Hist. de l'Homme tom.II.

(b) *Gomez.* I. Resolut.2. n.34.

(c) In Cap.2. de delict. puer.

(d) *Horat.* in art. poet.

(1) Jure Romano ne impubes quidem servus doli capax, flagitii expers censetur, si omiserit auxilium Domino ferre, aut reticuerit necis auctorem. *V. Leg.1. Dig. ad S. C. Silanian.*

1. Sed

V.

Surdi, et Muti.

1. Sed cito flos juventae evanescit. Virilitas conversis studiis succedit, aetas doli, et nequitiae, in qua cum versantur Homines sedato aliquantisper aestu passionum, et vitae usu edocti rarius imeptu, plerumque proposito agunt: unde capacissimi sunt deliquendi; nisi *Surdi*, *et Muti* in lucem prodierint, aut tales evaserint ante adeptum usum rationis. De his enim, utrum ejus doli, qui requiritur ad contrahenda delicta [Cap. III. §. VIII.], sint natura capaces, ac proinde delinquendi *(a)*, delicatior, quam vulgo existimatur quaestio est, obscurior, ac difficilior. Atque hujusmodi quaestionem, quod pertinet ad merita, ut inquiunt, et demerita pro assequenda aeterna salute, atque ad peccata Theologis examinandam, et definiendam permittentes, heic solum quod spectat ad crimina attingimus, de quibus in Foro Civili res est. Qui praelucente Philosophia analysim instituere operationum mentis humanae, ostenderunt I. aliorum Hominum societatem, cujus sermo est instrumentum [Cap.II. §.V.] uberiorem, generalioremque penum esse, unde homines ideas derivantur; II. exercitium plerarumque mentis operationum penitus quodammodo pendere ab usu vocabulorum, quae tamquam signa ideas repraesentant, atque significant. Quae si ita sint, ut esse illi tradunt, jam surdi a nativitate, quod nequiverint discere sermonem, et ideis numero paucis ex aliis sensubus profectis auctam mentem habebunt, et nescii adquisitas ideas vocibus tamquam earum signis adnectere, impares erunt ad plerasque exercendas mentis suae operationes. Certe surdus perceptione, conscientia, adtentione

(a) V. Lettre sur les Sourds, et Muets.

tione praeditus, ſignorum tamen expers, quibus ideas adfigat, pene reminiſcentia carebit, adeo ut ſaepe in eodem ſtatu conſtitutus haud recordabitur ſe alias in ipſo ſitum fuiſſe: memoria carens nullum ſignum habebit, quo valeat abſentes res ſibi repraeſentare: imaginatione pollens, ſed qua ſuo lubitu uti nequit, ideae in eo haud excitabuntur; niſi forte ipſi occurrant objecta, quibus illas jampridem conjunxerat: demum vacuus reflexione, impulſiones recipiet ab externis objectis in ſenſibus productas, eiſque inſtinctu obſequetur. (*b*)

(*b*) V. *Condilliac*. Eſſai ſur l'origin. des connois. humain. ſect. IV. liv. 2.

2. *A Chartres un jeune homme de vingt trois a vingt quatre ans, fils d' un artiſan, ſourd et muet de naiſſance commença tout-à-coup a parler au grand étonnement de toute la Ville. On ſçut de lui, que trois au quatre mois auparavant, il avoit entendu le ſon des cloches, et avoit ètè extremement ſurpris de cette ſenſation nouvelle, et inconnue. Enſuite il lui étoit ſorti une eſpece d'eau de l'oreille gauche, et il avoit entendu parfaitement des deux oreilles. Il fut trois ou quamois a ècouter ſans rien dire, s'acoutumant a rèpèter tout bas le paroles, qu' il entendoit, et s' affermiſſant dans la prononciation, et dans les idèes attachèes aux mots. Enfin il ſe crut en ètat de rompre le ſilence, et il dèclara qu' il parloit, quoique ce ne fut encore qu' imparfaitement. Auſſitôt des Thèologiens habiles l' interrogèrent ſur ſon ètat paſſè, et leurs principales queſtions roulèrent ſur Dieu, ſur l' ame, ſur la bontè, ou la malice morale des actions. Il ne parut pas avoir pouſſè ſes pensèes juſques-là. Quoiqu' il fût nè des parens catholiques, qu' il aſſiſtât a la Meſſe, qu' il fut inſtruit a faire le ſigne de la Croix, et à ſe mettre a genoux dans la contenance d' un homme, qui prie; il n' avoit jamais joint a tout cela aucune intention, ni compris celle, que les autres y joignent. Il ne ſçavoit pas bien diſtinctement ce*

que c' ètoit que la mort, et il n' y pensoit jamais. Il menoit une vie purement animale, tout occupè des objets sensibl.s et prèsens, et de peu d' idèes, qu' il recevoit par les yeux. Il ne tiroit pas mème de la comparaison de ses idees, tout ce qu' il semble, qu' il il en auroit pu tirer. Ce n' est pas, qu' il n' eût naturellement de l' esprit; mais l' esprit d' un homme privè du commerce des autres est si peu exercè, et si peu cultivè, qu' il ne pense qu' autant, qu' il y est indispensablement forcè par les objets exterieurs. Le plus grand fonds des idèes des hommes est dans leur commerce rèciproque. (c)

(c) V. Les Memoires de l'Acadèmie des sciences an. 1703. pag.18.

3. Si nostrum esset inquirere, quantum sit deferendum adolescentis responsioni, de qua in superiori exemplo res est, dicere possemus crassam adeo ignorantiam non ad facultatis, sed ad attentionis, et memoriae defectum esse referendam. Hinc patet ad ideas evolvendas, et explicandas plurimum prodesse quidem exercitationem, aliorumque hominum societatem; at in hebeti, rudique minerva praedito ea tantum non valet, nisi attentione etiam, et reflexione ad ea is attendat, quae vel intus gerit, vel exterius fieri videt. Sed Nobis non vacat dilabi in quaestiones, extraneas praesertim a nostro proposito, ad quod solum confert modo adnotare Interpretes Juris Romani duo illorum, qui naturae vitio Surdi, et Muti in lucem prodierunt species consuevisse distinguere:(d) Alios enim inquiunt ***nullum habere intellectum***, alios vero ***intellectum habere***. Illos amentibus, et furiosis assimilantur, atque asentiuntur doli, ac delicti immunes esse censendos. De secundis contra sentiunt; adeo ut libere affirmare non vereantur eos, et capaces esse delinquendi, et pro delictis, quae commiserint, posse puniri.

(d) V. *Michaler.* de coeco, surdo, et muto. cap.35.

4. At natura quidam muti esse possunt, non surdi. Memoriae prodidit HERODOTUS (e) de CROESI filio, qui cum mu-

(e) Lib.1. Histor.

mutus a puero fuisset, articulate ad hostis impetum exclamavit ὦ ἄνθρωπε μὴ κτεῖνε Κροῖσον, et quispiam Samius Athleta, nomen illi fuit Αἴγλης, cum loquens antea non fuisset ob similem caussam, ut narrat A. GELLIUS, *(f)* loqui coepit: qui numquam id potuissent, nisi auditu prius sermonem accepissent, didicissentque. De his nemo ambiget, quin doli, culpaeque capaces sint, et propterea delinquendi, qui animadverterit eos si non activa, ut ita dicam, passiva tamen frui usura sermonis, et ab aliis hominibus, qui libere, perfecteque mentis operationes exserunt, atque exercent, hoc solum distare, quod nempe ipsi sunt aphoni, illi expedito utuntur organo loquelae. Idque multo magis statuere oportet de iis, qui surdi, et muti evaserunt post jam adeptum usum rationis; quemadmodum adsequi facile poterit quicumque parumper velit attentionis, et reflexionis vim hac super re exercere. Difficile tamen est definire, utrum hi omnes, quamquam sint doli capaces, dolo reipsa deliquerint, quum fari nequeant. Unde prudenter scribit Clariss. BOEHEMERUS *(g) quod confessio delicti ab hujusmodi subjectis per Interpretem facta, numquam ita comparata est, ut ad poenam capitatem descendere liceat.*

(f) Noct. Attic. lib. V. cap. 9.

(g) Instit. Crim. sect. 2. cap. 1. §. 22. not. 2.

(1) Non una est causa physica surditici; plerumque originem habet ab obstructione, seu compressione nervi acustici, vel a dura aliqua carnis proeminentia, qua intercluditur tubus auricularis. V. BOISS. de SAUVAGES *Nosolog. Med. class.* 6. Qui autem surdi nascuntur, ii muti necessario sunt, quia tyrocinio carent loquelae, non vero quia aphoni.

(2) Ne concinnitas, claritasque, peculiares Gallicae Linguae charactères decederent, satius duximus propositum exemplum describere iisdem doctissimi AUCTORIS *Memoriarum Parisiensis Accademiae* verbis. Qui tamen gallice nesciunt, poterunt idem latine redditum legere apud Clariss. P. JACQUIER Collegam emeritum *Instit. Philosoph. part.* 1. *qu.* 1. §. 1. Aliud exemplum refert CONNOR. *in Evan. medic. art.* 15. *pag.* 133. *et sequ.*

(3) *Il seroit* [scribit Clariss. BUFFON. *Histoir. Naturel. de l'hom: du sens de l'Ovie tom.* III.] *cependant tres-possible de communiquer aux sourds ces idées,*

qui leur manquent, et meme de leur donner des notions exactes, et precises des choses abstraites, et generales par des signes, et par l'ecriture. Un sourd de naissance pouroit avec le temps, et des secours assidus lire, et comprendre tout ce qui seroit ecrit, et pur consequent ecrire lui-meme, et se faire entendre sur les choses meme plus compliquees. Il y en a, dit-on, dont on a suivi l'education avec assez de soin pour les amener a un point plus difficile encore, qui est de comprendre les sens des paroles par le mouvement des levres de ceux, qui les prononcent: rien ne prouveroit mieux combien les sens se ressemblent au bout, et jusqu'a quel point ils peuvent se suppleer; cependant il me paroit, que comme la plus grande partie des sons se forment, et se articulent au-dedans de la bouche par des mouvemens de la langue, qu'on n'apercoit pas dans un homme, qui parle a la maniere ordinaire, un sourd, et muet, ne purroit connoitre de cette façon, que le petit nombre des syllabes, qui sont en effet articulées par le mouvemens des levres. Artem surdos a nativitate loqui edocendi primus invenit CONRADUS AMMANUS, exposuitque editis libris *Surdus loquens Amstelod.* 1692. et *de loquela ibidem* 1700. hodie Parisiis hanc exercet PEREYRA. V. BUFFON, BOISSIER de SAUVAGES *loc. cit.*

V I.

Amentes, Furiosi.

1. De iis autem, qui vel tenera et florescunte, vel matura et confirmata jam aetate in furorem inciderint, dubitari nequit, quin sicut doli culpaeve natura sunt incapaces; ita extorres fiant delictorum, quae furentes commiserint. Idque etiam de illis statuere oportet, qui insania laborant, et sunt mentecapti. Quamvis enim si spectes proprietatem verborum furor sit mentis ad omnia coecitas, insania vero, ut scribit TULLIUS, [a] inconstantia sanitate vacans, quae tamen potest officium tueri, et communem vitae cultum, atque usitatum; nihilominus apud Jurisconsultos promiscue usurpantur haec nomina ad eam significandam mentis abalienationem, qua quis bruto in agendo similior videtur, quam homini. [1] Profecto in his, qui hujusmodi morbo laborant, idearum ortus non respondent caussis externis; sed ab interna cerebri dispositione pendent, nata praeter voluntatis imperium: [b] unde dolo non agunt, neque consequenter delinquunt, nisi intervallis sapiant. Etenim quo tempore furor subsedit, mensque suo recte officio fungitur, si de-

(a) Lib. 3. Tusc. quaest.

(b) V. *Boerhav.* aphor. 700. et *Wansuieten* in not. ad eumd.

si delinquant, quum potuerint dolo agere, tunc palam est eos crimine irretiri.

2. Sed prudenter heic aliquis sciscitabitur, quemadmodum valeat cognosci, fuerit ne crimen saeviente insania commissum, an remisso furore? Et haec quidem quaestio de eo non solum potest moveri, qui furit ex intervallo; sed etiam de illo, qui aliquando dicitur insanus fuisse, atque furiosus, vel in amentiam, furoremque circa tempus illud incidisse, quo flagitium patravit. Scriptores rerum criminalium distinguendo quaestioni respondent, [c] quae distinctio non displicuit MATTHAEO. Volunt enim, ut si is, qui hactenus sanae mentis fuit, tempore admissi delicti insanisse dicatur, praesumamus potius nequaquam laborasse dementia, quum facinus perpatravit. Semper enim quis talis praesumitur, qualis debet esse natura. At natura quisque compos est mentis: aliquem vero arguit naturae defectum mentis impotentia. Sin quandoque furiosus fuerit delinquens, aut furit per intervalla; eum potius deliquisse saeviente insania, ac furore putant Doctores: idque satis prudenter ab eis traditum est. Quippe difficile convalescunt, qui hoc morbo laborant, et numquam fortasse, ut est in proverbio. Ceterum quaevis praesumptio veritati cedat oportet, [d] cujus sedulo inquirendae in Judices onus incumbit. Quamvis ergo exposita Scriptorum distinctio arguta sit, et non illaudabilis; tamen evadit inutilis, quod praesumptionibus non oporteat judicari quempiam dolo commisisse delicta. Itaque consultius suggerit JOANNES BRUNEMANNUS Medicos a Judicibus esse adhibendos, ut inquiratur, an reus semotae sit mentis, vel potius insaniam simulet, quod non raro evenire testatur. [e]

(c) *Gomez* var. resol. 1. n. 71.

(d) V. *Thomas.* Differtat. de praesumpt. furor: et demen. edit: 1719.

(e) In Process. Crim. Inquis. cap. 7. membr. 1. n. 86.

Juris.

(1) Jurisconsulti furiosum a mentecapto ita secernunt. Furiosus rabie quadam animi agitatur: Mentecaptus magis in quiete est, nullaque extrinsecus edit signa furoris. V. Menoch. VI. *praesumpt*. 45.

(2) Clariss. Wansuieten *loc. sup. cit. Mutatione*, scribit, *superficiei nervi in cerebri medulla, quaecumque fuerit, oritur in intellectu percipiente cogitationis mutatio, quod nihil repraesentat, quod est in actione organi, vel passione objecti. Nexus autem ideae cum illa mutatione medullae cerebri non concipitur ullo modo, et a nemine explicatus fuit: experimentis tamen certissimis constat, eidem mutationi necti eamdem cogitationis mutationem*.

(3) Stultitia ergo, idest valde modica insania, quae vitae officia tuetur, sentitque quod agit, non excusat a delictis. Quis enim reus renunciabitur, quando nemo tam sapit, ut simul etiam non desipiat. Perbelle Despreaux *satyr*. 4.

Tous les hommes sont fous, et malgre tous leurs soines
Ne different entr'eux, que du plus, ou du moins.

VII.

Prodigi.

Solent plerumque adolescentes, aliquando etiam viri utilium tardos esse provisores, et prodigos aeris: nam senes quaerunt, et inventis misere abstinent, ac uti timent. Eos autem nonnulli Interpretes Juris Romani, qui res criminales tractarunt, excusant a delictis, in quae post interdictam bonorum administrationem non committendo inciderint, sed omittendo. (*a*) Cujus doctrinae, ac distinctionis eam adducunt rationem, quod *Prodigi* in Romanis Legibus comparantur furiosis, quos vidimus immunes abire a contrahendis delictis (§. VI.). Equidem fateor, Leges Romanas, illos, quibus ob luxuriem interdictum est bonis, passim comparare furiosis, et dicere, sicut Amentium, ita Prodigorum nullam esse voluntatem. (*b*) Sed maxime admiror, bonos illos Viros non intellexisse, vel non intelligere simulasse, Prodigos non comparari Furiosis abalienatae mentis caussa, dolique defectus, sed propter vesanam rei familiaris abliguritionem. (1) Quis luxu perditam Romanam Juventutem, quae duce Catilina privatam inopiam publica ruina tegere

(*a*) *Clar*. qu. 60. n. 10. *Farinacc*. qu. 94. n. 47.

(*b*) *Dig*. lib. 45. tit. 1. Leg. 6. lib. 56. tit. 17. Leg. 4.

gere conabatur, doli flagitiique expertem habebit, an potius iniquissimae proditionis sontem non redarguerit?

(1) Quid quod? Nonne ipsa prodigalitas crimen esse videtur, et quidem digna supplicio? V. *Leg.* 1. *Dig. de cur. fur.* Eratque Graecis lege cautum, refert ALEXANDER AB ALEXAND. X. *genial. dier.* 14. ut qui patrimonium prodigerat, sepulchro patrio non humaretur, sed extraneo.

VIII.

Senes.

1. Quod si homines sana semper usi mente in corpore sano, quae duo summa inter humana bona putantur, aut victores morborum, queis medio in cursu saepe solvitur vita, feliciter pervenerint ad *senectutem*, jam rursus in eum statum relabuntur, in quo pueri sunt versati, et tandem moriuntur. Nil enim non est natura obnoxium variationi; omnia postquam suae perfectionis apicem attigere, sensim imminuuntur, deteriora fiunt, pereunt; sic quoque Homo. *(a)* Ejus organa magno, longoque usu attrita, ac corrupta, pristinaeque expertia elasticitatis, obtusa, atque obdurata imparem reddunt animum, quemadmodum evenit in pueritia propter illorum parvitatem, atque mollitiem [§.II.], ad facultates suas, ut consueverat, exserendas *(b)* In sene, vere scribit eleganterque SALLUSTIUS, nec umbra nomenque hominis relictum est, vires corporis effetae, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus; denique senio confectus parum animo valet. Plerumque tales evadunt homines, ubi ad octogesimum pervenerint annum, quae decrepita dicitur, et ultima hominis aetas *(c)*. Si igitur effaeti hi senes criminosa facta gerant, non magis videri debent capaces esse delinquendi, quam infantes sunt, puerique, qui cum dolo careant, delicta contrahere nequeunt (§.II.). Nam

(a) V. *Buffon.* loc. cit.

(b) *Ludov. Vives* de anim. lib. 2.

(c) *Narbon.* de aetat. an. 80. quaest. 1. n. 2.

Se-

Senex quum extemplo eſt, jam nec ſentit, nec ſapit,
Ajunt ſolere eum repueraſcere. (d)

(d) *Plaut.* in Mercat.

2. Verumtamen quemadmodum puerorum citius alii, alii tardius adoleſcunt (§. III.); ſic inter homines quidam ſeneſcunt ocijſſime, atque repueraſcunt, quidam aliquanto ſerius deficiunt, vireſque corporis perdunt, et mentis vigorem. Pendet id, ut Medici docent, ex corporis temperamento, necnon ex vivendi ratione in adoleſcentia paaeſertim adhibita, quae, ſi, ut plurimum evenit, per voluptates tranſigatur, aeffetum corpus celerrime tradit immaturae ſenectae. Quae cum ita ſint, quando de ſenibus delinquentibus quaeri contingat, non tam aetatis provectae Judicantes oportebit habere rationem, quam habitus corporis, morumque ſenis, qui forte deliquit. Si enim qui plenus eſt annis, adhuc integrum ſervet mentis vigorem, et firmo corpore utatur; tantum abeſt, ut is exiſtimandus ſit malitia non deliquiſſe, ut potius graviori dolo ad delinquendum acceſſiſſe videatur. Quippe ſunt iſti diuturno uſu rerum humanarum ut plurimum effecti nequiores. At ubi Judices annoſum hominem viribus corporis deficientibus jam conſenuiſſe, et animo deſipiente relapſum jam eſſe in pueritiam deprehenderint; a crimine immunem habebunt, quod expers ſit doli.

(1) Hujuſmodi effaetos ſenes Antiqui *bis pueros* dixere, et pueris in toto Civili, et Canonico Jure aequiparantur.

(2) Sport. Oddus *de reſtit. in integr. par.* 29. 80. *n.* 116. vult ſenes perſpicaces atque robuſtos veniam non ſolum non mereri, ſed magis eſſe puniendos, quo magis, addit, deliquerunt.

IX.

Dormientes.

1. Ceterum cujuſcumque aetatis ſint homines, ſemper indigent ſomno, atque oportet, ut dormiant. Cor-

Corpus namque humanum vigilia laboreque fessum reficit, levat, roborat somnus, dulce solamen miserorum Mortalium. Et quoniam somnus est intermissio functionum sensuum externorum, atque cessatio motuum a voluntate prodeuntium; (a) jam patet homines eo obrutos doli culpaeve incapaces esse, atque ideo delinquendi. Si qui ergo eo morbo laborantes, qui *Somnambulismus* audit, (1) quidpiam egerint criminosum, id eis nequaquam imputabitur. Quidquid enim gerunt, non agunt ex voluntate, sed vividissima vi perciti imaginationis, quam oppressi sopore nec advertunt, neque corrigere valent, ac moderari.

(a) V. *Le Diction. Encyclop.* articl. sommei.

2. Sed potest quandoque aliqua somno culpa conjungi, ut si sopore vincta Mulier infantem opprimat secum in lecto cubantem, aut qui solitus surgere noctu, et alios invadere, solus dormivit, nec ancipiti claustro suum cubile firmavit. Illa enim scire poterat a dormientibus pueros facile opprimi; hic vero sui sibi morbi conscius necessarias debebat adhibere cauthelas. Utrique merito culpae redarguuntur; cujus ergo si quid per somnum deliquerint, id prorsus non evadet impune. [2)

(1) Latent adhuc caussae hujus morbi. Nam Medici, quos onus premebat easdem quaerendi, satis duxerunt, ut vulgus, communes Somnambulorum historiolas audire, atque admirari. Si quis eis forte delectetur, adeat KORMAN. *de miracul. vivor. fol.* 220., *et* SANDLER *disquisit. physic. medic. fol.*152.

(2) Culpae illud quoque adjiciendum subjungit MATTHAEUS *Proleg. de Crim. cap.* 2. *n.* 13., si quis aluerit inimicitias, in primis capitales, quibus per somnum instigantibus surrexerit, et adversarium occiderit: *arg. Leg. si merces* 25. §. *Culpae Dig. locat.* Idque fieri posse historia testatur. Refert enim Interpres quidam HIPPOCRATIS Lutetiae Parisiorum contigisse, ut Noctambulus gladio cinctus Sequanam transierit, interfectoque eo, quem cedere vigilans constituerat, domum redierit.

X.

De brutis Animantibus.

1. Universi rerum criminalium Scriptores multi sunt in *brutis Animantibus* a delinquendo vindicandis. Sed haud satis intelligo, cur illorum censuerint habendam esse rationem unâ cum illis hominibus, qui quoniam natura dolo culpaque vacant; proinde incapaces sunt delinquendi. Siquidem bruta animantia longe natura hominibus sunt inferiora, et ab eis valde differunt. Nam soli naturae sensitivae limitata rationali carent natura, qua prae illis homines aucti fuerunt (Cap. II. §.III.). Propterea ratiocinandi, volendi, libere eligendi facultatum expertia bruta animantia, ac solo instinctu ducta ad agendum, in eis dolus non cadit, aut culpa; (a) nec consequenter delictum. (1) Quare jus omne, ad quod ubi exiguntur actiones, deprehenditur, an delicta sint aestimandae, hominum caussa constitutum est, ut recte observavit J. C. HERMOGENIANUS, non bestiarum. (b)

(a) *Aristotel.* V. Eth. 10.

(b) *Dig.* lib. 1. tit. 5. Leg. 2.

2. Quod si quandoque caedem hominis, et inhonestiora quaedam facta etiam in brutis puniri voluisse Legumlatores, et reapse vindicata fuisse legimus; (2) id non propter delictum, cujus sunt incapacia factum est; sed ne vel contaminata nefario flagitio animantia hujus memoriam adspectu suo renovarent, vel ut illorum supplicio territi homines, quantopere sibi a delictis abstinendum sit, intelligerent. (3) Quin his de caussis* in bipennes etiam, resque alias inanimes, quae forte hominibus nocuisent, Legibus DRACONIS animadversum apud Athenienses notavit BUDAEUS, (c) et PLATO ipse solum fulmen coelitus immissum sivit immune a poenis abire.

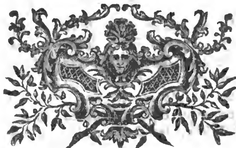
(c) In Leg. aut fact. §. eventus Dig. de poen.

Vete.

(1) Veteres tamen Romani Jurisconsulti ad haec animadvertentes, quod ab animalibus forte contingerit damnum hominibus inferri, non vocarunt delictum, sed ea pauperiem fecisse dicebant. *V. Leg.* 1. §. 1. *Dig. si quadr. paup. fec. dicat.*

(2) Saxones jumentum quoque olim puniisse, cui rapta Mulier imposita fuerat, narrat DANIEL. MOLLER. III. *Semestr. VII. n.* 9. Plura animantium cum correis hominibus Magistratuum sententia caesorum exempla habentur apud GUID. PAP. *qu.* 238. JUL. CLAR. *V. Sent.* §. *fin. q.* 99. *n.* 8.

(3) Lapida sane Saeculo XV. in multa Europae fora irrepserat Jurispsudentia. Quasi enim insecta agros depopulantia delinquerent, quamplures leguntur ea aetate serio in illa latae a Judicibus condemnatoriae sententiae. Quin immo plerumque antequam promulgaretur sententia, Advocati seligebantur, qui in Judicio insecta defenderent adversus alios perorantes pro Incolis. *V. l' Histoir. Critiq. des pratiqu. superstit. par le* P. LE BRUN.

CAPUT VIII.

Doli, culpaeque capaces, interdum Incapaces delinquendi.

I.

Expositio principiorum.

1. POST eos, qui quoniam doli, culpaeque natura incapaces sunt, delinquendi quoque incapaces habentur, illi veniunt, qui utriusque quidem suopte ingenio capaces, interdum incapaces sunt delinqnendi. Quaestio heic continuo fortasse movebitur, qui fieri possit, ut homo doli culpaeque capax; aliquando tamen incapax sit contrahendi delicta. Sed statim de hac re desinet quaerere, quicumque animadvertat non aliter, quam dolo, et culpa contrahi posse delicta [Cap.IX. §.ult.]. Si igitur homines dolo, culpaque caruerint, cum forte inciderunt in crimen; quamquam utriusque capaces, nihilominus erunt illud contrahendi incapaces. Id autem toties evenit, quoties aliquid obstat, ne aut quid faciunt intelligant, aut libere agant. Tunc enim ab eis consilium abest delinquendi, quo dolus constat, et culpa [Cap.III. §.VIII.], eoque ipso criminis erunt expertes, quod contrahi sine dolo, culpaque non potest [Cap.IV. §.ult.].

Quum

Quum vero debeat actio quaecumque, ut valeat imputari, ab agente, et intelligi, et libere agi [Cap.III.§.VII.]; hinc insuper patet quidquid aut non intelligentes, aut non libere faciunt homines, id eis non esse imputabile. (1) Itaque etsi vel maxime sint doli, culpaeque capaces, quoniam tamen dum inciderunt in crimen nec sua eorum voluntati libertas, nec intellectui necessaria cognitio constitit; proinde delinquendi incapaces habendi, immunesque tunc abibunt a contrahendis delictis.

2. Sed his principiis expositis, quae fundamenta sunt totius futurae tractationis, age singulatim videamus in praesenti Capite, ut supra proposuimus [Cap.VII. §.I.]; Quinam doli, culpaeque capaces, interdum incapaces sunt delinquendi.

(1) Homo ens est natura sua finitum, seu limitatum, et quod ad intellectus, et quod ad corporis vires adtinet. Ob intellectus limitationem ignorantiae, et errori, ob limitationem virium corporis vi externae subiicitur. Quum vero ex natura sit hominem per semetipsum agere, non autem per alios ad agendum adigi; inde sequitur saepius ignorantia, vel errore, quam vi externa impediri, quin ei actiones suae possint imputari. Recte PINDARUS *Olimpion. Od.7.*

Αμφὶ δ' ἀνθρώπων φρασὶν ἀμπλακίαι
Αναρίθμητοι κρέμανται.

Circa hominum mentes aberrationes
Suspenduntur innumerabiles.

II.

1. Principio qui ceteroquin doli, culpaeque capaces sunt, interdum delinquendi incapaces evadunt, cum scilicet ignorantia obruti, vel errore decepti in crimina incurrunt. Sunt autem Ignorantes, qui nullam, Errantes, qui falsam (1) rei ideam, atque notionam habent. (2) Ambo eadem tractatione complectimur, quod utrorumque par est ratio in delictis habenda. Immo, si accurate loqui velimus, nulli pene agunt Ignorantes, sed omnes ferme, qui tales vulgo dicuntur, errore impliciti veniunt ad agendum

Ignorantes, et Errantes.

dum. Nam ignorantia, quae in privatione consistit, nullius forsan actionis principium potest existere. Sed ignorantia erroris, error actionis persaepe initium. Sane nullum arbitror posse exemplum adduci actionis ab Ignorante patratae, ut non et errorem quoque in eo deprehenderim. Ita ABIMELECHUS (a) SARAM ABRAHAMI adfectabat non tantum, quia eam Abrahami uxorem nesciebat, quod est ignorantia; sed potius quia haud esse existimabat uxorem Abrahami, quod error est. Jamvero, ut proposito insistamus, nesciunt Ignorantes quid faciunt, aliudque agere reentur Errantes, quam quod reapse agunt. Itaque primo cum intellectui non constiterit necessaria cognitio, quae forte admisere, eis imputari non possunt. Deinde dolo culpaque caruerunt. Siquidem ei certe deest delinquendi consilium, qui vel nescit quid facit, vel aliud agit, aliudque agere arbitratur [§. I.]. Quî ergo Ignorantes possunt, atque Errantes delinquendi esse capaces?

(a) Genes. xx. 4. 5.

2. Quod quamquam gneratim, atque absolute verum sit; speciatim nihilominus multifariam restringitur, ac limitatur. Quare operae pretium erit accurate quaerere, ac definire quando Ignorantes, atque Errantes sint nec ne delinquendi incapaces, ac proinde immunes abeant a contrahendis delictis.

(1) Si addas, vel qui non sufficientem ad ferendum de re judicium notionem mente gerunt, habebis completam, et metaphysicam WOLFII definitionem.

(2) Triplex Metaphysicis errorum fons, atque origo. I. a consuetudine ex ideis incompletis, atque inadaequatis ratiocinandi. II. ex facta a teneris unguiculis, et diuturno usu confirmata idearum inter se discrepantium conjunctione. III. ex quodam studio nosmetipsos decipiendi, ut Philautiae obsequamur. V. MALEBRANCH. recerch. de la verité liv. I. et 5.

1. Ut

III.

1. Ut autem cognoscamus, recteque definiamus quandonam Ignorantes, atque Errantes capaces sint, vel incapaces delinquendi, varias ignorantiae, errorisque divisiones explicemus oportet. Triplex adspectus, sub quo possumus Ignorantiam, Erroremque intueri, tres utriusque divisiones ministrat. (a) Ignorantiam enim, atque Errorem vel in suo objecto, vel in sua origine, et qualitate, vel demum quoad relationem, quam uterque habet ad actionem, possumus considerare. Priori casu ignorantia atque error in Juris, ac Facti distinguitur; altero casu in voluntariam, et invincibilem, involuntariam, et invincibilem [Cap. III. §. VI.]; postremo tandem in accidentalem, atque essentialem dividitur. (1)

Ignorantia, et Error quotuplex.

(a) V. Burlamaq. Dr. Nat. cap. 1. §. 12.

2. Ignoranria juris est cum quis legem ignorat, cujusmodi fuit ignorantia Jonathae, qui non audito Patris edicto, nesciusque execrationis ab eo comminatae adversus comedentes antequam funderentur Inimici Isdraelis paululum mellis gustavit, Legemque fregit. (b) Est ignorantia facti, cum quis nullam facti alicujus, quod aliquommodo refertur ad actionem, quae initur, notitiam habet. Patrem interfecit Oedipus, matrem duxit uxorem: ceterum ignorantia facti utrumque egit. Lajum namque sibi patrem esse nesciebat, Jocastam vero matrem.

(b) Reg. lib. 1. cap. 10.

3. Rursus ignorantia voluntaria ea est, quam quis evitare, ac depellere poterat adhibita diligentia, veluti cum neglexit scire, quae poterat scire, scireque eum oportebat; involuntaria vero, quae citra alicujus culpam, vel negligentiam obrepit, ut si scire non erat officii, vel sciri non potuit; qualis fuit Noachi ignorantia, qui

(c) Genes. 10. 3.

qui vini, quod recenter ab vuis expresserat, virium ignarus, incidit in ebrietatem. (c) Si autem cura, ac diligentia valuerit se quis ab ignorantia expedire, ac liberare; ea vincibilis est, ut Paganorum Polytheismus: sin autem nullo modo potuerit ignorantiam a se removere, invincibilis; ut Americanorum de Religionis verae mysteriis ignorantia, in qua versabantur, antequam reliquae humanae nationi innotescerent. (2)

4. Denique ignorantia essentialis est, quae circa circumstantias versatur actioni, quam inficit, necessarias. Talis Trojanorum ignorantia, qui ea nocte, qua eversum est PRIAMI Regnum AENEAE socios Grajorum armis indutos, pro hostibus caedebant. (d) Accidentalis ignorantia circumstantias spectat, afficitque, quae rei essentiam non mutant; qualis Amici nostri, qui auri fame nuper pauperem foeminam provectae aetatis, foedique oris, quam divitem putabat, duxit uxorem. Nec locuples, et potiore metallis libertate carens, incassum nunc suae queritur ignorantiae. (3)

(d) *Virgil.* Aeneid. lib. II.

5. Quae huc usque de ignorantia dicta sunt, eadem et de errore dicta volo: ideo utramque rem unico vocabulo ignorationis complexi jam fuimus [Cap. III. §. VI.].

(1) Diversam *Philosophi* tradunt ignorantiae divisionem. Aliam namque ignorantiam agnoscunt, quae in homines derivatur ex defectu idearum, quas nullo modo possunt adquirere: aliam, quae ex quarumdam idearum connexione, quam haud valent percipere, nascitur; ut vis qua corpora, et spiritus in se mutuo agunt: aliam demum, quae originem trahit ex reflexionis in ideas, quas habemus, vel habere possumus, earumque connexiones, defectu: haec sola hominibus imputabilis.

(2) Voluntariae, et involuntariae ignorantiae distinctionem eamdem Juris Publici Scriptores habent, ac vincibilis, et invincibilis. Sed male: nam ignorantia ebrii, puta, invincibilis est, quamdiu scilicet durat illa suavis insania: et tamen est voluntaria quia, ut inquit ARISTOTELES e *Nicom. III. 7. situm in homine erat, ne ebrius fieret*. Ut hinc prodeuntem confusionem evitent novam coguntur divisionem facere, quam Nos ut superfluam rejicimus, ignorantiae invincibilis, et involuntariae in se et in sua caussa, atque in se, sed non in sua caussa. V. HEINEC. *Jur. Nat. et Gent. lib.* 1. §. 50.

Pur-

(3) Puffendorfius aliam hujus loco tradit ignorantiae divisionem in efficacem nempe, et concomitantem, quarum illa sit quae si abesset actio omitteretur; haec quae nihil ad agendam vel omittendam actionem confert. Inutilis porro hujusmodi est divisio quod ad effectus, de quibus heic quaerimus, ut notavit Barbeyraccius *in Op. de Off. Hom. et Civ. lib.* 1. *cap.* 1. §. 2. *not.* 2. qui nostram in essentialem et accidentalem partitionem substituit. Nam ut sequenti §. videbimus essentialis ignorantia semper liberat a delicto sive efficax ea sit, vel concomitans. Sic incestus Oedipo, cujus supra meminimus, imputari non poterat; etsi tanto in Jocastam amore flagrasset, ut etiam sciens eam sibi matrem, ab ejusdem tamen amplexibus abstenturus non fuisset.

IV.

Quaenam ignorantia, errorque liberet a delinquendo.

1. Si modo expositas in consilium adhibeamus ignorantiae, et erroris divisiones, commode intelligemus quaenam ignorantia, errorque a delinquendo liberet eos, qui natura sunt doli culpaeque capaces. Ac primo quidem essentiali ignorantia, ac errore laborantes fiunt delinquendi incapaces. Quum enim hujusmodi error, atque ignorantia versentur circa circumstantias actioni, reique necessarias, et essentiales [§. III.], qualis criminosa qualitas; illorum intellectui necessaria non minus deficit cognitio [§. II.], quam voluntati excogitatum delinquendi propositum. Equidem nihil eorum, quae ignoramus, vel adpetere possumus, vel adversari: unde nullam esse ignoti cupidinem tralatitium est. Contra patet de illis, qui ignorantia accidentali irretiuntur, dici non posse eos delinquere ignorantes. Non ergo liberantur a delinquendo. (1)

2. Sed non solum essentialis, verum etiam involuntaria, et invincibilis debet esse ignorantia, ut valeat, qui ea peccavit, delinquendi incapax haberi, et criminis exsors. Nam si potuerit is a se ignorantiam depellere, noluitque facere, vel neglexit; in ipso quaerenda est caussa ignorantiae, isque caussam praebuit sua culpa. Quare crimi-

criminis tenebitur. Culpa autem semper adest in illis, qui rei illicitae operam dantes ignoranter delinquunt. Itaque non excusantur a delictis, quae forte patrarunt. Praesertim cum eorum ignorantia semper habeatur accidentalis; quum satis sit in rem criminosam in genere consensisse. Non ergo JUDAE THAMAREM nurum suam ineunti praesidio esse potuit ignorantia, (a) quia in re illicita versabatur; et quisquis Adversarium interfecturus amicum interemit, reus procul dubio erit homicidii.

(a) Genes. 38. 15.

3. Denique animadvertendum est ignorantiam, errorem que juris semper pro voluntario, et vincibili haberi. Leges enim naturales Dei O. M. providentia satis per rectam rationem sano homini, vel leviter adtendenti innotescunt. [b] Leges vero humanae sufficienter promulgatae censentur, officiumque est boni Civis in Legum studium incumbere. (2) Generatim propterea ignorantia, errorque juris non liberant homines a contrahendis delictis. [2] Secus autem se res habet in iis, qui ignorantia, vel errore facti delinquunt. Siquidem facta propter multiplicem accidentium, et ut vocant circumstantiarum varietatem, loci, temporis, personae, caussarum incitantium, tum ob fascinum sensuum, vel ignorantiam, aut pravitatem testium, ex quibus interdum necesse est accipere, facile, ac pluribus modis nos circumducere possunt, et in errorem protrahere. Ad hanc speciem erroris SENECA signanter allusit [c] quum cecinit:

> *Quis unquam sceleris nomen errori dedit?*
> *Multis remissa est vita,*
> *Quorum error nocens,*
> *Non dextra fuerat.*

(b) V. *Domat.* les Loix Civil. dans leur ord. natur.

(c) Hercul. Oete. v. 900., et seq.

Qui

(1) Qui caedens erravit, tamen occidendi consilium iniit, et exequutioni mandavit. Contraxit ergo delictum. Nec obstat quod in contractibus error personae habeatur pro essentiali. Nam ut quis ex contractu obligetur necesse est non solum, ut suum ad contrahendum in genere consensum accommodaverit; sed etiam ut cum aliquo vere contraxerit: quod inerrante circa personam persaepe nequit intelligi. Ut vero quis delicto obligetur, sufficit dolo culpaque crimen commisisse, quamvis illud non fuisset commissurus, si personam novisset, in quam deliquit. *Vid. infra Cap.* X. §. 11. Ex contractu enim obligatio personae adquiritur, cum qua contrahitur; ex delicto obligatio nascitur ad poenam ex Legis violatione nullo habito respectu personae, quae crimine laesa est. *V. Cap. XI.* §. I., *et* II.

(2) Id vero non ita stricte intelligendum est. Aetas namque, stupiditas, jurisque naturalis ratio aliquanto subtilior mitiorem quandoque sententiam valent suadere. Quid autem dicendum de hoc aliarum super alias acervatarum Legum Civilium cumulo? Cum paucae hae essent, atque in Templis, et Foris publice expositae, morumque disciplina traderentur; vix ulli ignorare licebat: hodie studia sunt, et robutissimorum ingeniorum: In tanta ergo, qua jampridem obruimum civilium sanctionum copia, quid mirum si plerasque possis impune ignorare? Nam saepe vel doctos, accuratosque praetereunt.

V.

1. Sed quod de ignorantia, erroreque Juris modo docuimus, aliquam in *Extraneis* patitur exceptionem. Quamvis enim et isti saltem tacite se se Legibus Civitatis, ad quam veniunt, praesumantur obligare, [1] statim ac norant, ut scribit PUFFENDORFIUS, *(a) hanc legem in universum dictam omnibus, qui intra territorium ejus Civitatis cupiunt versari*; ideoque scire eos oporteat Civitatis Leges, et ad eas adtendere; tamen cum plures soleant esse, nec adeo cognitu faciles, peculiares cujusque Civitatis, vel Reipublicae Leges Criminales, fieri potest, ut aliquae Extraneo, licet in eis cognoscendis diligenti, nondum innotescant. Et tunc quidem, si Legum ignarus quidpiam forte adversus eas admiserit; quum nec doli, neque culpae possit redargui; utique ipsi proderit Juris ignorantia, qua a delicto, poenaque tuebitur. Eleganti doctrinam hanc omnem exemplo TULLIUS confirmat. [b] *Apud quosdam Lex erat, ne quis* DIANAE *vitulum immolaret.*

Extranei.

(a) Jur. N., et G. lib. III. cap. 2.

(b) De Invent. lib. 2. cap. 31.

Q 2

ret. Nautae quidam quum adversa tempestate in altum jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent ei Deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum DIANAE *ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes Legis cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur.* Ignorantia, qua, tamquam Extranei, tenebantur Legis, quae in loco vigebat, ad quem appulerunt, eos a crimine liberavit.

2. Duo autem heic sedulo debent animadverti: primum scilicet, ab iis quae contra naturae leges extranei commiserint ignorantia non excusari, ut pote vincibili, atque voluntaria [§.IV.]. Eos enim nosse facile intelligitur fieri nequaquam posse, ut cujuscumque Civitatis, quae exculta sit humanitate, Legibus ea non sint interdicta, quae naturâ nefas admittere cunctis hominibus Ratio suadet, quibusque non prohibitis nulla ferme potest vigere humana Societas: alterum erat Civitatis Leges, quae actiones jure naturae, ut ajunt, indifferentes propter publicam privataque utilitatem interdicunt, ignorasse eum non praesumi, qui non adeo brevi temporis spatio moratus est in Civitate. Quod si adhuc ignoravit, id ei merito imputabitur; quia cum potuerit scire, atque debuerit, scire tamen neglexerit. Solet autem legibus sufficiens definiri temporis spatium, quo elapso, si extranei ipsas violaverint; eaedem Leges declarant illos ignorantia non excusari, sed fieri reos. [1]

(1) Extranei censentur in Constitutiones, Legesque Reipublicae illius, atque Civitatis, in cujus territorium ingrediuntur, consensisse. Alias non admitterentur. Nam *les Loix Politiques demandent*, ut scribit MONTESQUIEU *Espr. des Loix liv.* XXVI. *cap.* 21. *que tout homme soit soumis aux tribunaux du pays, où il est, et a l'animadversion du Souverain.* = Quum ad hanc doctrinam non animadvertisset LOCKIUS mirum quantum a ratione aberrarit, dum *Chap. I. du Governament. Civil.* monstrum quoddam effingit juris puniendi Legibus, et Civilibus Societatibus anterioris, quo omnes polle-

pollere in omnes contendit ad naturae leges vindicandas; quod fuse oppugnabimus ubi de poenis.

(2) Tempus hoc Romae, duorum, in Provinciis Romanae Ecclesiae dominio subjectis trium mensium spatio est circumscriptum a Legibus Edictalibus, vulgo *Bandi Generali* §.137.157.

VI.

1. Sed non solum quando ignorantia, erroreque obruuntur, qui natura capaces sunt doli, culpaeqe; sed etiam cum agunt inviti, delinquendi incapaces evadunt. Invitos heic accipimus, quorum actiones spontaneae non sunt, [1] id est a voluntate non proficiscuntur se ipsam determinante ad certum, et ante cognitum finem. [2] Quod, ut facilius intelligatur, iterum meminisse oportet voluntatem aliam praeter libertatem sibi inhaerentem facultatem habere, quae dicitur spontaneitas (Cap. III. §. VII. not. 1.). Est autem spontaneitas facultas se ipsum dirigendi ad certum, et ante cognitum finem. Ex duabus hisce voluntatis facultatibus hae aliae sequentes manant humanarum actionum divisiones. *(a)* Actiones spontaneae sunt, ad quas se ipsam voluntas determinat; liberae quas agere, vel omittere in nostra est potestate: illis actiones invitae: his necessariae opponuntur. Spontanearum porro actionum aliae ultroneae sunt, ad quas patrandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, aliae coactae, quas tali urgente necessitate quis patravit. [3] Harum divisionum mox patebit utilitas, atque necessitas.

Inviti.

(a) *Heinec.* Elem. J.N., et G. lib. 1. c. 2. §. 59.

2. Jamvero constat Invitos delinquendi esse incapaces. Siquidem eorum actiones spontaneae non sunt, id est non proveniunt a voluntate se ipsam determinante ad agendum, veluti si quis mea manu alterum feriat, vel si me urgeat quo alterum impellat: unde et nullum in eis intercedit improbum consilium necessarium ad delinquen-

quendum, nec ſua eorum voluntati conſtitit agendi libertas. Non ſunt ergo imputabiles eorumdem actiones [Cap.III. §.VII.]. Profecto vix accipiendae pro actionibus hominis, quae ab eo fiunt, altero ipſius organis abutente. Itaque non eſt ORIGENES idololatria pollutus, quum eum in Templum SERAPIDIS SEVERI ſatellites rapuerunt. Manibus enim pedibuſque tractus, liber haud fuit eo non venire.

3. Quod ſi quis ſua culpa in eas inciderit circumſtantias, in quibus Inviti verſantur; eum non adeo facile immunem prorſus renunciarem criminoſae labis. Cujus rei rationes ſtatim occurrent intelligenti, et meditanti ſuperiores doctrinas. Ceteros DINAE docebit exemplum. Quum JACOB diſcendens a fratre ESAU veniſſet cum univerſa familia Salem urbem Sichimitorum, ibique tentoria fixiſſet, DINAM ejus filiam inceſſit curioſitas, vitium ſexvi peculiare, indigenas viſendi mulieres. Itaque egreſsa tentoriis libere coepit Civitate vagari. Filius Principis Sichimitorum forte et ipſe curioſus conſpiciendi formoſam peregrinam (erat namque adoleſcens) ei obviam iverat. Vix ac aſpexit, ſtatim ejus amore inflammatus eſt; cui, ut cito mederetur, DINAM rapuit, raptamque in conſtupravit. (b)

(b) Geneſ. XXXIV. 2.

(1) Inviti latiori ſenſu dicuntur etiam, qui ignorantes peccant. *Vid.* locum ARISTOTELIS, quem retulimus *Cap.III.* §.*VII. not.* 2.

(2) Scriptores in evoluendis, tradendiſque Invitorum, et Coactorum notionibus ſummopere variant. Aliqui Coactos vocant, quos Nos heic Invitos dicimus, et Coactorum diverſam habent acceptionem ab ea, quam ſequenti §. exhibebimus: alii aliter. Nos ſignificationes ſelegimus, quae opportuniores, atque clariores.

(3) Conſulto actiones omiſimus, quas vocant mixtas. Siquidem, ut bene advertit laudatus HEINECCIUS *loco citato*; quum eae itidem neceſſitate extrinſecus urgente fiant, coactis quam commodiſſime accenſentur.

1. Ve-

VII.

Coacti.

1. Verum enim vero aliter, ac de Invitis statuimus [§. VI.], sentiendum est de Coactis. Eos heic dico Coactos, qui metu ad illa agenda feruntur, quae metu non impendente, aut remoto nequaquam essent gessuri. Actiones enim coactae, quas admittunt, spontaneae sunt [§.VI.]. Siquidem voluntas, etsi metu adacta; tamen se ad agendum ipsa determinat: unde in Coactis intercedit consilium peccandi; et consequenter ipsi delicto irretiuntur. Nec sua veluntati eorum, qui coguntur libertas non constitit, etsi tali necessitate egerint. Ut enim docte disputat Theologorum facile princeps D. THOMAS, (a) voluntas coactionem pati non potest. (1) Si quis mihi mortem minetur, nisi me, aut alterum inique perimam; metu commovebor, trepidabo: nam homo; sed semper incolumis mihi erit libertas unum prae alio eligendi. Constat ex intimo sensu, unde libertatis humanae eruitur validissima probatio (Cap. II. §. IV. not. 2.). Et quoniam non licet trucidare, alieno ferro cadam quam meo, jus alienum non tangam. Sic demum habe nullam posse homini tantam imponi necessitatem, ut ab eo, quod semel animo concepit, absterreatur, virumque probum, ac frugi (b) *non Civium ardor prava jubentium, non vultus instantis Tyranni mente quatiet solida*. (c) Ita tres viri Judaei iram Regis, mortemque spernentes, potius elegerunt conjici in ardentem fornacem, quam mutae statuae cultum reddere soli vero Numini debitum. *Cogi potest, qui nescit mori*. LUCRETIAM, cujus adeo celebre facinus, hoc adspectu considera, atque intuere: haud poteris certe declarare innocentem. Metu namque infamiae Tar-

(a) 1-2. quaest. 6. art. 4.

(b) V. *Wolf.* Metaphys. §. DXXI.

(c) *Horat.* lib. III. Od. 3.

Tarquinio est adsensa minanti cum mortua jugulatum servum nudum in lecto positurum, ut in sordido adulterio necata diceretur. Libera mori, maluit foedari. Vere ne igitur animum insontem, corpus violatum dixit ipsa Parentibus, Posteri Posteris praedicarunt? (2)

2. Si autem metus, quo quis coactus deliquit non levis sit, vanusque, sed justus, probabilis, gravis, uno verbo, qualis cadit etiam in constantem virum; aequum erit humanae misereri imbecillitatis, poenarumque rigorem adversus eum temperare, atque remittere. [3] Idque maxime observabitur, si Leges, quas Coactus violavit sint positivae, quae plerumque non censentur hoc casu (d) Martial. Epigr. XI. 59. voluisse obligare. *Res* enim *est*, ut cecinit ille, *(d) imperiosa timor*. (3)

(1) Id quoque observavit EPICTETUS apud ARRIAN. *T.* 17. Postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit, statim subiicit: Ἄν μοι φησὶ, προσάγῃ θανάτου φόβον, ἀναγκάζει με ὁ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ σοι, κρεῖττον εἶναι ποιῆσαί τι τούτων, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν οὖν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασε, τουτέστι προαίρεσιν προαίρεσις. *At inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non quod imminet in causa est, sed quia tibi satius videtur aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare te tua opinio, id est voluntas fecit volentem.*

(2) Elegantissimis vernaculis versibus LUCRETIAM redarguit celeberrimus ZAPPI, cui sua non imputavit elegantior aetas *Themidi* in Romano Foro litasse, et virgines *Musas* coluisse, literasque humaniores. Sic autem cecinit.

Rendersi al fallo, e poi morir non basta,
Pria morir che peccar; incauta, e stolta
Ebbe in pregio il parer, non l'esser casta.

(3) Lectorem monitum volumus Nos metum non excepisse ab eo incussum, qui nos cogendi jus habet. Nemo enim ad delicta nos cogere potest, et efficere, ut animam praefetamus pudori. Haec, vulgata alioquì distinctio, in contractibus dumtaxat locum habet.

CA-

CAPUT IX.

Qui caussa sunt alienorum delictorum.

I.

1. Nunc age quemadmodum, qui doli, culpaeve capaces sunt, licet externas criminosas actiones ipsi nequaquam committant; delicta tamen contrahere possint, expediam. Doctrina fundamentalis.

2. Constat actiones morales a duplici caussa proficisci alia morali, (1) alia physica (Cap. III. §.III.): haec non solum intellectu, et voluntate agit, verum etiam corpore, ut si quid mea manu fecerim, aut scienter omiserim, quod agere oportebat: illa influit tantum in alienas actiones, seu omissiones mandato, jussu, etc. (a) Utrique porro caussae facta, vel omissa imputantur, quia sunt ab utraque (Cap. III. §.VII). Ciceronis caedes Antonio aeque, ac Popilio imputanda. Nam Antonius roganti Popilio curam committens interficiendi Patriae Parentem, ejus mortis caussa moralis fuit; caussa vero physica Popilius, qui crudele munus est exequutus eloquentissimum suum occi-

(a) *Genuen.* de Jur., et Offic. lib. 1. Cap. V. §. 22.

dendi Patronum. Ceterum facta, vel omissa nunc morali, nunc physicae caussae magis adscribuntur. (b) Si enim caussae moralis voluntas fuit efficax, velut in hero, parente, ei magis, quam causae physicae actio, vel omissio imputatur; si minus fuit efficax, ut si adhuc alter egisset, vel omisisset, plus physicae caussae, quod sequutum est, tribuitur, quam morali. (c) Qui igitur dolo, culpave caussa (moralis nempe) fuerunt alienorum criminum, delicta contrahunt aeque, ac illi, qui ea exequuti sunt, (1) scilicet ipsorum physica caussa extiterunt. Quod cum probe intelligerent Romani Jurisconsulti saepius tradiderunt non solum teneri eum, qui fecerit; sed etiam, qui dolo malo curaverit, ut quid fieret: nihil interesse utrum ipse, quid facias, an per alium fieri cures, caussamque crimini praebeas. (d)

(b) *Heinec.* J.N. et G. lib. 1. Cap. IV. §. 112.

(c) *Henr. Koebler.* Exercit. jur. nat. § 508.

(d) *Dig.* lib. 48. tit. 8. Leg. 15.

(1) Valtuysen. *de princip. honest., et decor.* duo recte distinguit genera caussarum moralium, quarum aliae tales sunt in se ipsis, et hae proprie vocantur caussae morales, de quibus in praesenti Capite agimus; aliae vero tales non sunt nisi per accidens, quibus proinde nequeunt caussarum physicarum actiones imputari. Elegans caussae moralis per accidens exemplum effingitur a Quintiliano *Instit. Orator. lib. 7. cap. 3.* = *Juvenes quidam, qui convivari solebant, constituerunt, ut in litore coenarent. Unius, qui coenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus a transmarina peregrinatione rediens cum ad litus idem appulisset lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi caussa mortis fuisse,* = nempe per accidens. =

(2) Sed considerandum est, quod scribit Jurisconsultus Ulpianus *in Leg. 7. §. 4. Dig. de jurisd.* = *Potest* inquit, *quis efficere sine dolo, quod alter mandat ex dolo,* = ut de Praeto Argivorum Rege, et Bellarofonte narrant. Quo casu mandanti tantum crimen imputatur, si illud sine dolo, sit etiam sine culpa. Genuensis *de Offic. loc. cit.*

II.

Mandatores Mandatarii.

Mandatores itaque cum caussa sint, ut Mandatarii criminosa sibi mandata facta committant rei sicut illi evadunt, eodemque crimine irretiuntur. (a) Uriae caedes non solum Joabo, qui eam procuravit; sed etiam Davi-

(a) *Anton. Matth.* Proleg. de crim. Cap. II. n. 12.

DAVIDI fuit divino oraculo crimini adſcripta, quod eam illi procurandam mandaſſet. (b) Re enim vera par ſcelus eſt, nec inter ſe differunt improbum factum, vel ſua admittere manu, vel aliena fieri curare. [1) Quin major Mandatoris culpa arguitur, quam Mandatarii: neque enim hic peccaturus fuiſset abſque mandato, et ille efficax fuit Mandatario cauſſa delinquendi. [§. 1:] Mandator quidem ſceleris caput eſt, Mandatararius manus, atque inſtrumentum Mandantis non ejus generis, quod mere paſſive ſe habet, ut ſecuris in manu lictoris, malleus in manu Artificis; ſed quod cooperativum in Scholis vocatur, quia in producendo effectu inſita quadam vi ſimul movetur, ut milites Imperatoris juſſu pugnam capeſsentes. Quemadmodum enim in bello Militum virtus, Centurionum induſtria, Fortuna denique ipſa plurimum ſibi vindicant; laus tamen omnis feliciter confecti belli adſcribitur Imperatori; ſic in delictis Mandator aeque, ac Mandatarius rei evadunt; ſed ſceleris infamia ad Mandatorem potiſſimum pertinet, qui efficaci voluntate illius cauſſa moralis fuit [§.I.].

(b) Reg. lib. 2. cap. 12.

(1) VALERIUS MAX. *lib.* 9. *cap.* 12. „Ne VITIUS quidem SALASSUS proſcriptus parum amari exitus, quem latentem uxor interficiendum, quid dicam? tradidit, an ipſa jugulavit? Quanto enim levius eſt ſcelus, cui tantummodo manus abeſt.„

III.

1. Quamvis vero Mandator contrahat crimen, quod Mandatarius eſt exequutus; quaeri tamen poſset an teneatur quoque gravioris flagitii, quod ille commiſerit praeter ſuam voluntatem, atque expectationem, ut ſi Mandatarius fines excedens mandati occiderit, quem Mandator ſolum vulnerari mandaverat. Ac nemo dubitabit,

Nonnullae Quaeſtiones.

R 2 opi-

opinor, quin caedes, etsi sequuta praeter voluntatem Mandatoris; huic tamen, tamquam ejus caussae, sit omnino adscribenda. Quippe scire Mandator debebat facile posse Mandatarium mandati fines exscedere, nec in ejus esse potestate strictum ensem sic moderare, ut vulneretur solum, non etiam interficiatur adgressus. [1] Si enim animadvertit, vel animadvertens neglexit, caedis caussa fuit, cujus procul dubio tenebitur.

2. Quod si revocato mandato, nihilominus illud Mandatarius impleverit, poterit ne sequutum crimen Mandatori imputari? Certe statim ac Mandator tempore habili revocavit mandatum, eo ipso desiit esse Mandatario caussam delinquendi. Unde videtur expers delicti, quod sua libidine Mandatarius commisit. Nihilominus scribunt Doctores *(a)* hoc etiam casu revocantem mandatum puniri extra ordinem, forte propter periculum, quod futurum imminet ex sola datione mandati. Quae ratio eosdem sapienter movit, ut traderent nudum mandatum, mandatique acceptationem, ubi res sit de gravioribus flagitiis, ut criminosam in Foro debere traduci, poenisque vindicari. Sic namque deterrentur Cives a corrumpendis animis aliorum Civium, improbisque vindicatis mandatis sepis quodammodo struitur sceleratis hominibus, ne tam facile eorum opera noxii evadant, qui alioquin futuri essent innocui (Cap. IV. §. IV.).

(a) BAJARD. ad CLAR. §. fin. qu. 89. GRAMM. decis. 38. n. 3. GOMEZ. var. 3. n. 41.

(1) Eleganter LYCUS apud *Tragicum Hercul. Fur. v. 403., et seq.*
Arma, inquit, *non servant modum*,
Nec temperari, nec regrimi facile potest
Stricti ensis ira.

I V.

Ratihabentes.

Si fidem adhibeamus Jurisconsulto ULPIANO solet *Ratihabitio* [1] non solum in contractibus, sed etiam in

in maleficiis mandato comparari, atque ad rei gestae tempus retrotrahi *(a)*. Hinc ut scribit idem Ulpianus si quis alium meo nomine dejecerit, idque Ego ratum habuero, mandisse videor. *(b)* Num ergo qui ratihabent aliena delicta, sicuti qui mandant, crimen contraxisse dicentur? Non desunt inter rerum criminalium Scriptores, qui tradunt adstringi me Legi Corneliae de Sicariis si ratum habuero homicidium meo nomine gestum. Sed quî poterit gestum ante delictum ratihabenti imputari, si quo tempore est patratum nesciebat illud ab alio admissum iri? Alieno sane laetatur flagitio, qui illud postea ratihabet, eoque ipso animum foedabit, improbique notam incurret: et hoc sensu verum est, quod ait QUINTILIANUS *(d)* *simile nimirum esse natura scelus facere, et probare*. At cum is nullatenus influxerit tamquam caussa in alienum flagitium, eo nequaquam tenebitur. [2] Recte TIBERIUS caussam PISONIS remittens Senatui: *Si Legatus*, inquit, (PISO) *officii terminos, obsequiam erga Imperatorem exuit, ejusdemque morte, et luctu meo laetatus est, odero, seponamque a domo mea, et privatas inimicitias non Principis ulciscar. Sin facinus in cujuscumque mortalium nece vindicandum detegitur; vos vero et liberos Germanici, et nos justis solatiis adficite.* *(e)*

(a) *Dig.* lib. 50. tit. 16. Leg. 152.

(b) *Dig.* lib. 45. tit. 16.

(c) *Decian.* IX. Tract. crimin. 38. *Clarus* §. fin. quaest. 87. n. 5.

(d) Declam. 225.

(e) *Tacit.* Annal. III.

(1) Ratihabitio expressa est, vel tacita. Expressa fit aut re, aut verbis, aut actu. *V. Digest. lib. 46. tit. 8. Leg. 5.* Tacita concurrit pluribus in casibus, quos exequutus est PETRUS PEKIUS *in cap. Ratihabitionem* 10. *de R. J. in 6.*

(2) Ipsemet ULPIANUS id intellexisse videtur in interpretatione Edicti Praetoris de infamibus, negans infamem esse, qui nuptias contra Edictum Praetoris contractas postea ratas habuit. *V. Dig. lib. 3. tit. 2. Leg. 13.*

V.

Jubentes, Obsequentes. [redacted]

Sed qui imperant delinquere instar Mandatorum procul dubio delicta contrahunt, quae eorumdem jussu fiunt.

fiunt. Eſt juſsus Domini, Patris, Magiſtratus, ceterorumque, qui ſupra alios legitimam exercent poteſtatem, et imperio potiuntur. Quibus quidem ſi quidpiam imperetur criminoſum admitti, id Jubentibus magis imputatur, quam illis, qui ſunt obſequuti; quod Jubentes efficaci voluntate Obſequentibus cauſsa moralis fuerint delinquendi. (§. I.) Nam juſsus eorum, qui imperandi poteſtate potiuntur, vim quamdam habent admixtam, et parendi neceſſitatem quodammodo adferunt. Itaque imperati ſceleris culpa redit fere tota in Jubentes, [1] qui cauſsam iis praebuere delinquendi, quibus, ut inquit TACITUS in ſolo obſequio gloria relicta eſt. Nec tamen qui paruerunt immunes abeunt a crimine contrahendo, cujus ipſi phyſica cauſsa fuerunt (§. I.). Nulla ſiquidem tanta viro bono imponi valet neceſſitas, ut facinoris alicujus labe ſe maculet, et

Nunquam non poteſt eſſe virtuti locus. (2)

(a) 3. Ethic. 1. Hinc recte ARISTOTELES (a) ridiculam fuiſſe ſcripſit ALCMAEONIS excuſationem apud EURIPIDEM, quod patris juſſu matris delicta puniſset. Sed propter vim, quae juſſui ineſt poenae ſemper leniuntur in eos, qui deliquerunt, aliquando etiam penitus indulgentur. Ita Rex MITHRIDATES (b) ATILIUM ſibi inſidiatum merito adfecit ſupplicio, ejus ſervos impunitos dimiſit, quod heri ſui imperio parere coacti eſſent.

(b) *Appian.* de Bell. Mithrid.

(1) *Ad auctores redit Sceleris coacti culpa.* SENEC. *Troad.* 870. 871.

(2) Quare merito eſt improbata veteris illius *Poetae* ſententia = *Pro Domini peccare etiam virtutis loco eſt.* = PUBL. SYR. *verſ.* 567

VI.

Conſiliarii, Conſultores.

1. illi etiam, quorum iniqvis conſiliis alii deliquere cauſſa moralis eſſe videntur delictorum, quae Conſulto-

ſultores commiſerunt. Scite PLAUTUS: *Qui monet*, inquit, *adjuvat*. Pravis namque ſuaſionibus animum corrumpit maleficii inſolentem, et ad peccandum efficit alacriorem. Sed cum in Conſiliariis minus efficax deprehendatur voluntas; proinde crimen magis Conſultori adſcribendum, quam Conſiliario (§.I.).

(a) in Curcul. act.1.ſcen.3.

2. Ceterum inter eos, qui conſilium dant delinquendi, alii monent ſolum, hortantur, inſtigant; alii praeterea inſtruunt, et perficiendi ſceleris viam oſtendunt, veluti ſi quis furem doceat, qua parte aedium paterfamilias pateat injuriae, quibus ferramentis horrea effringi poſſint, (*a*) ſi quis adultero locum, tempus, occaſionem explicet ſtupri inferendi, etc. Illos PUFFENDORFIUS generale ſcribit conſilium dare delinquendi, hos vero ſpeciale. (*b*) Sed quamvis generatim utrique cauſſa ſaltem inefficax ſint reputandi alienorum criminum; primos tamen vix dici poſſunt influere in Conſultorum facinora. Unde ſubjungit laudatus Puffendorfius eos ſaltem in Foro humano pro Delinquentibus haberi non poſſe. Interpretes quoque, qui res criminales tractarunt, (*c*) dubitaſſe videntur, num hortari, monere inſtigare quempiam ad delinquendum, generale nimirum praebere delinquendi conſilium, ſatis ſit, ut Conſiliarius tamquam reus traducatur in Foro propter plurimos inter ſe pugnantes locos Juris Romani. (1) Quare ſatius duxerunt diſtinguere utrum ſua ſponte alioquin peccaturus fuiſſet, qui petiit conſilium; an ſi alter male non conſuluiſſet fore, ut is a peccando ſeſe abſtinuiſſet, ut priori caſu Conſiliarius traducatur ut reus, ſecus autem altero caſu. At de illis, qui ſpeciale dederint delinquendi conſilium fas non eſt dubitare, quin ut rei ſint traducendi. Hi enim longe magis, quam illi influunt in

(*a*) *Matth.* Proleg. de crimin. Cap.I.n.8.

(*b*) J. N. et G. lib.1.cap.5.§.14

(*c*) *Farinacc.* qu. 129. par. 3. *Clarus* §.fin. qu. 88. *Menoch.* 2. de arb. caſ.357. n.17.

in aliena delicta, cum rationes aperiendo delinquendi tantum non Architecti dici possint totius flagitii.

(1) Non aliter poterunt discrepantes inter se loci Juris Romani, quos prolixe refert MATTHAEUS *loco supra citato*, conciliari, quam si dicamus ambiguitatem nominis *consilii*, quod habetur in veteri illa formula *Ope Consilio* ansam praebuisse Jurisconsultis quaerendi utrum ex sole praebito furandi, puta, consilio, quod nulla sequuta est praestita furto opis, consiliarius commissi furti complex fieret. SABINUS novae sectae in Jurisprudentia fundator sententiam amplexus est adfirmantem. At LABEO, qui jampridem principatum supra Jurisconsultos adfectaverat, quamquam pronus in novas opiniones, constans tamen fuit in tuenda veteri regula Juris Civilis secundum quam ex suprascripta formula *Ope Consilio* hoc impunitum abibat, nisi illa insuper accessisset. Quam regulam sequutus est quoque JUSTINIANUS §. 2. *Instit. de Oblig. quae ex delic. nasc.* His fontibus derivatae antinomiae Legum excerptarum a TRIBONIANO ex sequentium Jurisconsultorum fragmentis, qui ut erant Labeonis, vel Sabini disciplina imbuti, diversas eorum tulerunt sententias.

VII.

Ferentes opem.

1. Quod si qui non solum dederint delinquendi consilium, sed opem praeterea tulerint Delinquentibus; ii profecto potius, una simul cum primariis flagitii auctoribus delinquere, quam alienorum delictorum caussa esse videntur. Quippe non moraliter tantum, sed etiam physice quodammodo influunt in aliena delicta. Itaque eodem fere crimine tenentur, quo primarii flagitii auctores irretiuntur praesertim in illis admissis, in quibus Leges reum expresse habent auctorem delicti, ac opem isti ferentem, et utrosque pari poena persequuntur. (a)

(a) *Dig.* lib. 47. tit. 2. leg. 54. lib. 48. tit. 9. leg. 7.

2. Opem vero tulisse non solum is intelligitur, qui in ipso delicto auxiliaris affuit exempli gratia caesum ne fugeret, aut injuriam propulsaret attinuit; sed etiam is, qui licet crimini committendo non interfuerit; ferramenta tamen, tela, venena commodavit, sciens cujus rei caussa commodaret. Illum his recte adjiciunt rerum criminalium Scriptores. [b] qui tametsi manus non moverit; delinquenti nihilominus adstitit terrendi caussa; ut si quis armatus praesto

(b) *Clar.* §. fin. qu. 90. *Ferrar.* tit. 52. gloss. 6. n. 2.

sto fuerit caedenti, aut stupranti, vel excubitoris officio functus est delinquenti. Tandem ille quoque opem tulisse existimatur, qui post commissum crimen rei fugam juverit, instruxerit, quique latitantem receperit, atque celaverit. (1)

(1) Notissima est sententia PHOCILIDIS v. 128.
Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος καὶ ὁ κρύψας.
Et qui furatur, et qui celat furem,
Ambo veri sunt fures. =

VIII.

Qui possunt delicta impedire, et non impediunt.

1. Postremo inter caussas morales ii quoque recensentur, qui possunt impedire delicta, et non impediunt, ac prohibent. (a) Non prohibuisse dicimus non modo eum, qui cum praesto esset quievit, aut cum posset non succurrit, sed et qui cum conscius esset, non praemonuit, vel indicavit, (1) ut instans periculum praecaveretur. Atque hi, quod moraliter aliquatenus videantur influere in aliena delicta, ab eis prorsus non abeunt exsortes. (2) Nam, ut inquit Jurisconsultus PAULUS, qui non facit, quod facere debet, videtur facere adversus ea, quae non facit. (b)

(a) V. *Genuens.* loc. cit.

(b) *Dig. lib.* 50. tit. 17. Leg. 121.

2. Sed an omnes generatim personae, quae cum possent non prohibuerunt delicta, quaecumque ea sint, ut Rei valeant in Foro traduci heic non immerito quaeras. Plerumque enim homines aut pavore, aut socordia, aut quod putent se ad id non adstringi, negligunt subvenire laboranti; adeo ut omnium fere nomina ad Judicem deberent deferri, si in Foro Rei habeantur quicumque cum possent crimina non impedierunt. Quod profecto non esset ex usu Reibublicae, neque communibus hominum moribus conveniret. Praesertim cum inopportune nimis eum vexes Judiciis, qui quiescere, quam periculo se obiicere maluit.

(1) .... *animumque nefas scelerare silendo.*

Silius Italicus *lib.16.v.610.*

(2) Sapienter Cicero: *Injustitiae,* inquit, *duo genera sunt: unum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, si possint non propulsant injuriam ..... Qui autem non defendit, nec obsistit, si potest injuriae, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deseras.* = *de Offic.lib.1.cap.7.*

I X.

Distinguuntur personae, et crimina.

1. Verum enim vero rem hanc omnem facile componas, atque expedies si crimina distinguantur, atque personae. Quod namque spectat ad crimina, si quodcumque delictum cum posses non impedieris, haud statim nomen tuum referam in censum Reorum, sed reus solum in Foro eorum criminum postulaberis, quorum Leges, quibus Respublica utitur, expresse teneri edicunt non solum qui fecit, sed etiam, qui neglexit prohibere, atque impedire. Sic Romanis Legibus in delictis raptus, parricidii, majestatis, aliisque nonnullis cavetur aeque flagitio irretiri horum scelerum auctores, ac eadem non indicantes, neque prohibentes. *(a)*Hi proinde tamquam Rei traducuntur in Foro legitimiss poenis coercendi.

(a) V. Cod. lib. 9. tit. 13. Leg. un.

2. Praeter crimina oportet etiam personas distinguere, quae cum possent, illa non impedierunt. Nam aliae persouae ad impedienda aliena delicta nullo peculiari jure obligantur, sed dumtaxat, aut communi Civitatis pacto [sic enim in Civitates coivimus, ut alii aliis praesidio essemus) aut ex officio generico humanitatis. Ad hanc personarum classem primum omnes Cives pertinent vinculo Civitatis obligati : deinde universi omnino homines propter illam naturae societatem, quae est inter mortales. Si hujusmodi personae neglexerint impedire delicta cum possent, crimen contrahent

hent aliquantisper, quod inter morales caussas recenseantur, quae influunt quodammodo saltem in alienas actiones (§. VIII.). Sed quod non sit ex usu Reipublicae, neque conveniat communibus hominum moribus, eos immunes sinemus abire a criminali quaestione, nec poterunt ut Rei in Foro traduci. (1) Aliae vero personae obligantur ex peculiari officio, aut facere, aut impedire, veluti parentes adversus filios, pastores Populorum adversus Populos, Educatores, seu Civiles, suu Ecclesiastici, Magistratus, Legum custodes, et administri, excubiae, ii quibus negotium mandatum est, ceteri. (b) Igitur si praetermiserunt, quoniam caussa fuere alienorum delictorum (§. VIII.), dubium non est, quin ut Correi redarguantur de crimine, (2) et tamquam delinquentes traducantur in Foro. Ut enim sapienter cecinit SENECA Tragicus, (c)

(b) V. *Marc. Antonin.* lib. IX. §. 5. cum not. *Gataker.*

(c) Troad. v 291.

Qui non vetat peccare cum possit, jubet.

(1) Aliquando tamen Civilibus Legibus contrarium exprese sancitum est, ut olim in Egypto quicumque crimina non impedivissent cum poterant, eadem poena puniebantur, qua illorum auctores. Idem obtinuisse apud Lacaedemonios meminit PLUTARCH. *Instit. Laconic.*

(2) Quare TULLIUS se crimini VERRI daturum profitebatur, etiam quae CAECILIUS sine Verre commisit, quod eum non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem. *Divin. in Verr. n.* 35.

X.

De Maritis.

Utrum *Maritus* has inter personas sit collocandus, quae peculiari jure obligantur aliena impedire delicta, jam olim disputavit MATTHAEUS (a) doctissimus omnium Interpretum, qui ex professo res criminales tractarunt. Quae quidem quaestio semper gravis, nec injucunda, certe non inutilis videtur hoc seculo, quod haud inepte vocayeris mulierosum. Nunc enim tam mol-

(a) Proleg. de crimin. cap. 1. n. 16.

libus homines imbuuntur moribus, veluti perpetuò foeminis servituri. Et siquidem recta ratio suadet debilem viribus, animique impotentem regi a forti, et sagace, estque Divina Lege sancitum foeminas viris subjectas esse debere, idque secumfert ipsa praesens conditio connubiorum; jam patet viros peculiari officio obligari animis moderandi muliebribus. Si dotis compendio illecti, aut seducti sexus illecebris Mariti patiantur domesticum sibi imperium extorqueri ab uxoribus, quî poterunt ab earum flagitiis immunes censeri? (b) Sapienter VALERIUS MESSALINA olim Majores nostros monebat, differens in Senatu *frustra nostram ignaviam ad alia vocabula transferri: nam viri in eo culpa si foemina modum excedat*. (c) Sed vincant segnes numero mariti, novae vitam ducendi rationis liberi sectatores, qui gliscente mollitie, veterumque morum corruptione prope nunc sunt innumeri, donec apud nos Lege aliqua nominatim caveatur, ut crimen sit uxori non paruisse marito, et huic imputetur neglexisse impedire foemineam licentiam, vimque maritalis imperii ab uxoris, vel superbae, vel blandae insidiis non defendisse. (1)

(b) V *Juvenal.* Satyr. VI.

(c) *Tacit.* III. Annal.

(1) Eo solum casu cautum id invenimus Jure Romano, ut nempe, qui Provincias regunt, si cum uxoribus proficiscantur, ex delictis teneantur, quae eae in Provincia forte commiserint. *V. Leg. 4. Dig. de offic. Proconsul.* Adi TACITUM *Annal. IV.* 20. Sed Legibus Angliae maritus respondere, et satisfactionem praestare tenetur si quid uxor lingua, aut opere adversus alium egerit; eo quod non sit usus potestate qua pollet ejusdem errata corrigendi. Quin immo si maritus, et uxor simul feloniam committant, a Legibus uxor neque ut principalis habetur in delicto, nec tamquam accedens; quod ratione obsequii, quo tenetur erga maritum, vis ei ab hoc illata putetur. *V.* EDUVARD CHAMBERLAINE *notit. Angliae par.* 1. *c.* 26.

CA-

CAPUT X.

Adversus quos Delicta committuntur.

I.

1. SED non solum a quibus contrahuntur Delicta; sed etiam adversus quos ea possunt commit, par est cognoscere, atque enarrare. Certum est delicta omnia in Societatem generatim admitti (inter quae et illa comprehendenda, quibus Religio violatur, praediximus Cap.III. §.II.); siquidem eam labefactant, ejusque fini opponuntur. Praestat tamen heic rursus animadvertere, nonnulla inter delicta directim adficere Societatem, quae speciatim appellavimus *Violationes Pacti Socialis*; alia vero delicta, et haec numero longe plura, singulos Cives primario laedere, quae ipsa quoque reflexim demum recidunt in Societatem (Cap.III. §.II.). Nam *si nefas nocere Patriae*, ut graviter Seneca ratiocinatur, *ergo Civi quoque; nam hic pars Patriae est. Sanctae partes sunt, si totum venerabile est.* (a)

Explicatio.

(a) De Ira lib. 2. cap. 31.

2. Civium instar hac in re *Extraneos* etiam habebimus

bimus (Cap. III. §. V.). Quippe ſtatim ac Extraneis licuit per Magiſtratus in ſuum ingredi Territorium, in Civitate morari; eo ipſo intelligitur eis conceſſum fuiſſe publicum patrocinium, Legumque indultum praeſidium, ut tuti ſecurique inſtar Civium degerent in Civitate: Unde in eos quoque delicta admittuntur.

3. Jam vero delicta, quibus Cives primario laeduntur, proprie ſunt, et dicuntur a Nobis *Injuriae Privatae* (Cap. III. §. II.). Quando igitur conſtat delicta omnia in Societatem generatim admitti, convertendus eſt hoc Capite ſermo, et cohibendus dumtaxat ad Socios, ſeu Cives, de quibus quaeri meretur quinam inter eos injuriis affici poſſint. (1)

(1) Antonius Matthaeus jam ſaepe a Nobis laudatus ſe primum eſſe gloriatur, qui hujus Capitis argumentum peculiari tractatione adornaverit. V. *Prolegom. de crimin. cap.* II. Nos ingenue, ut decet, fatemur multa ab eo noſtrum in uſum huc tranſtuliſſe: Quae tamen ſic noſtro more deduximus ex ſuis genuinis principiis, remiſcuimus, et novis quaeſtionibus auximus, ut Nobis non defuiſſe poſſimus conſideranti videri.

I I.

Incognitae Perſonae.

Principio non ambigitur, quin omnes indiſcriminatim poſſint affici injuria, qui ſunt ejus ſentiendae capaces. Itaque exiſtimabimus etiam in illum injuriam inferri, quem quis nolens affecit injuria. Nam facit injuriam, ut recte innuit Juriſconſultus Ulpianus, (a) qui ſcit ſe injuriam facere, etiamſi neſciat cui faciat. (1) Et licet is ſi cognoviſſet Cajum, puta, non eſſe Lucium Titium abſtenturus ſe foret ab injuria ei inferenda; tamen haec circumſtantia non impedit; quin Cajus injuria intelligatur affectus. Praevidere enim poterat Injuraturus, atque debebat ſe facile errare poſſe in perſona: unde ſi nihilominus non deſtitit injuriam inferre, videtur

(a) *Dig.* lib. 47. tit. 10. leg. 7.

tur etiam in incognitum voluisse delinquere. (*b*) *Praevalet*, adposite concludit Jurisconsultus PAULUS, (1) *quod principale est eum injuriam mihi facere velle. Nam certus Ego sum, licet me alium putet esse, quam sum, et ideo injuriarum habeo.* (2)

(*b*) V. *Cujac.* recit. in *Paul.* Tom. 5. Oper.

(*c*) *Dig.* lib. 47. tit. 10. Leg. 18.

(1) Certe fas non est hunc potius, quam illum injuriari. Unde cuicumque injuria sit illata, semper qui intulit sit reus injuriarum, si sciens, prudensque ad injurandum accessit. V. *Barbeyrac*: ad PUFFEND. *Droit de la Nact. des Gens Liv.* 1. *Chap.* III. §. 49. *not.* 1.

(2) Sed injuriarum non tenetur, qui cum servum suum caedere vellet adstantem liberum percussit, putans suum esse servum. Nam injuriandi animus abest ab eo, qui servum suum caedere vult, quod ei licet jure potestatis. V. *L.* 4. *Dig. de injur.* At qui caedem, intendit, sed non ejus, quem destinarat, is dolo non caret. Unde merito injuriarum tenetur, nec errore excusatur a contrahendo delicto. V. *supra Cap.* VIII. §. IV. *not.* 1.

III.

Personae, quae sensu carent.

1. Nec solum adversus personas, quae sentiunt injurias (§. II.); sed etiam contra personas, quae incapaces sunt injurias sentiendi, inferri possunt injuriae, veluti infantes, amentes etc. Quippe, ut inquit paulo ante laudatus ULPIANUS, *injuriam ex delicto prodeuntem is etiam, qui non sentit pati potest.* (*a*) Et re quidem vera non ex sensu patientis metiendae sunt injuriae, et pendenda delicta, sed ex dolo ejus, qui injuriam inferre est aggressus, et crimen patrare (Cap. V. §. III.).

(*a*) *Dig.* lib. 47. tit. 10. Leg. 3.

2. Ceterum nil refert, quod hujusmodi personae se sponte plerumque obiiciant injuriis. Quum enim intelligendi facultate uti non valeant (Cap. VII. §. I. et VI.), quid velint prorsus ignorant. Volebat, inquis, caedi Furiosus: at nesciebat quid vellet: Immo quî poterat velle, cujus nulla intelligitur esse voluntas? Tu igitur, qui obsequutus es, injurius in eum fuisti; et ideo injuriarum teneberis. (*b*)

(*b*) *V. Matth.* proleg. de Crim. cap. 3. n. 2.

1. An

IV.

Foetus.

(a) *Dig.* lib. 35. tit. 2. Leg. 9.

(b) Jur. N. et G. lib. cap. 1. §. 7.

An vero in illum, qui nondum prodiit in lucem, sed adhuc est in utero matris injuria possit inferri, dubitabit fortasse aliquis, quod alia ejus videatur esse conditio, ac personarum, quae sentiendi facultate carent. Siquidem partus nondum editus in lucem, si fides Jurisconsultis, homo non recte esse dicitur. *(a)* Injuriis porro ab aliena improbitate profectis, qui homines sunt adficiuntur, haud vero, qui nondum sunt nati. Quae vere quidem ab aliquo dicerentur de foetu adhuc informi, et inanimi. Qui enim potest intelligi facta injuria brutae materiae? Quamquam alioquí qui destruendo foetui operam dederit, in naturam peccaverit, Societatemque deliquerit, quarum illi hominem nasciturum subtraxit, istam futuro Cive privavit. (1) Sed qui in utero est Infans jam vivus, si ejus corpori nocitum sit, non solum parentes ipsius, sed etiam is videtur injuria esse adfectus: Adeout tradere non dubitet PUFFENDORFIUS *(b)* posse infantem postquam acceptae in utero matris injuriae hausit notitiam, suo nomine agere adversus Injuriantem, ut tunc sibi illata sarciatur, et vindicetur injuria.

(1) PHILO *lib. de Legib. special. pag.* 612. *edit. Genev.* sic interpretatur notissimam MOYSIS Legem, quae habetur *Exodi* XXI. 22. *Si foetus adhuc est informe, qui percussit matrem debet solvere multam, tum quia impediit naturam; ne perficeret opus suum, vitamque daret animanti adeo specioso, qualis est homo. At si foetus formatum jam est integrum, cujus scilicet omnia membra naturalem occupant locum, et suis propriis pollent qualitatibus, percussor morietur.* V. SELDEN *de Jur. Nat. et Gentium secundum disciplin. Hebraeorum lib.* IV. *cap.* 1.

2. Ni-

V.

Volenti an fiat injuria?

1. Nihil vulgatius eſt inter homines, magiſque audias communi ſermone uſurpatum, quam nullam volenti fieri injuriam. Praejudicata hujuſmodi hominum opinio nova non eſt, ſed antiquis innititur auctoritatibus. Nam legimus ARISTOTELEM *(a)* expreſse tradidiſſe alicui conſentienti damnum quidem inferri poſſe; minime vero injuriam, quod injuria nemo adficiatur praeter voluntatem. Sicuti enim τὸ ἀδικεῖν, id eſt injuriam inferre eſt ſpontaneum quiddam, et voluntarium; ita ejus contrarium nempe τὸ ἀδικεῖσθαι, ſeu injuriam neceſſe eſt eſſe ἀκουσιὸν τι, id eſt quiddam involuntarium. Itaque ſubjungit Philoſophus GLAUCUS aurea arma permutans cum aeneis, nullam a DIOMEDE paſſus eſt injuriam; ſiquidem erat in ejus poteſtate dare, vel non dare. Veteres quoque Romani Juriſconſulti, quod fortaſſe miraberis, vulgare hoc adagium amplexati, illud pro regula habuerunt Juris Civilis. *Uſque adeo*, ſcribit ULPIANUS, *injuria, quae liberis noſtris infertur pudorem noſtrum pertingit, ut etiam ſi volentem quis filium vendiderit, patri, ſuo quidem nomine competat actio injuriarum; filii vero nomine non competat, quia nulla eſt injuria, quae fit in volentem*. *(b)*

(a) Ethic. V. 11.

(b) Dig. lib. 35. tit. 10. Leg. 1.

2. Sed nihil magis eſt falſum, quam memoratum effatum, et regula Romanae Juriſprudentiae, qua effertur nullam violenti fieri injuriam. Caedi ſiquidem, exempli gratia, deiici e ſaxo, aut fama laedi qui vult homo, id nec ex recta ratione vult, neque velle in ejus eſt poteſtate, denique imperfecta eligit voluntate, cum nempe adfectus excuſſo fraeno rapiunt aurigam. Ita inter-

terdum homines ignominia, aut doloris impatientia victi mortem sibi volunt inferri, quam recta ratione fugiendam intelligunt, perfecta voluntate fugere vellent, et adsciscere in sua haud positum est voluntate; uno verbo, ut de se fatebatur Medea apud Ovidium, *(c)* deteriora sequuntur. Si quis ergo licet ultro rogatus turbatae istiusmodi hominum morem gerat voluntati, in eos injurius censebitur, seque delicto implicabit. *(1)* Cogitare enim debet is, qui rogatur volentem affici injuria, vix distare a furioso, cujus voluntati ratio non moderatur. Si nihilominus se vinci passus est, injuriaque volentem adfecit, suae audaciae debitas poenas persolvet. Saul, qui primus fuit Rex Hebraeorum, ammisso proelio adversus Palaestinos jam instantibus hostibus, et undequaque urgentibus, imminenti conturbatus periculo, et peccatorum conscientia agitatus ultro voluit ab Armigero occidi. Hunc autem, si ei obsequutus fuisset, injurium futurum in dominum suum, nec sine crimine potuisse ipsum, etsi volentem, interficere, docuit eventus. Quum enim palantium non nemo genere Amalekita Davidi ementitus esset Saulem in proelio ultro volentem interimi occidisse, eum ultimo adfici jussit supplicio adjecto hoc elogio: „ Caedis tuae caussa est super caput tuum: nam os tuum testatum est contra te, „ dicendo ego morte adfeci untum Jehovae. „ *(d)*

(c) Metamorph.

(d) Samuel. II. 1.

(1) Deinaira hortans Herculem, ut ei mortem inferret,

Non erit, inquit, *totum scelus a te peractum;*
Dextra sternar tua, sed mente nostra.

apud Senec. *Hercul. Oet.* v. 995. Florus *rer. roman. lib.* 4. *cap.* 7. *in fin.* *Quis*, scribit, *sapientissimos Viros* (Brutum, et Cassium) *non miretur, ad ultimum non suis manibus usos; nisi hoc quoque ex persuasione non defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, sapientissimarumque animarum judicio suo*, scelere alieno *uterentur*.

1. Quae

V I.

An quis possit in se esse injurius?

1. Quae hactenus enarravimus evidenter ostendunt quantopere oporteat cavere ab effatis vulgo celebratis, atque etiam a plerisque regulis, quas Jurisconsulti praescribunt. Nam saepe veritatis specie errorem obtrudunt, et si sedulo non animadvertatur, imponunt etiam probis Viris; qui cetera alioquì prudentes, piaculum tamen aestimant axiomata communiter recepta ad examen revocare, vel quia stulta, et importuna reverentia ducuntur, vel, quod frequentius est, metuentes, ne quae juvenes didicere, cogantur senes perdenda fateri. Hinc tot in humana vita absurda, hinc tanta errorum copia in Criminali Jurisprudentia.

2. Atque ex his, quae supra a Nobis exposita sunt praeterea intelligitur, (quod cominus respicit propositum nostrum) num in se quis possit esse injurius, nempe delinquere. Quum enim non omnia quae facimus, aut patimur in nostra sint potestate; sequitur, ut si quid nobis intulerimus, quod in nostra potestate non est, in nos simus injurii, idque debeat crimen esse censeri. (1)

(1) Sed regerit heic quoque Aristoteles non posse quemquam sibi facere injuriam. Nam, inquit, aut contra universalem, aut contra particularem justitiam sibi injuriam facere diceretur. At contra neutram. Ergo etc. Quod etsi largiremur de secunda propositionis parte, quia justitia particularis est virtus, quae exercetur in alios; tamen altera propositionis pars manifesto falsa est. Si enim ceterae deficerent Leges, adest certe sancta Naturae Lex rectae rationis ope hominibus a Deo promulgata, quae diserte eis vetat in se esse injurios, ut sequenti §. fusius observabimus. Unde patet contra universalem justitiam peccare quicumque sibi injuriam inferre adgrediuntur.

VII.

Svicidium.

1. Non est porro in nostra potestate vitam deserere, extremumque oppetere fatum. Nam Deus, ut sa-

T 2 pien-

(a) In Phaedon.

pienter ratiocinabantur PYTTHAGORICI apud PLATONEM (a) nos in hac vita tamquam in statione collocavit, cujus injussu nefas est ab ea discedere. Nam primigenia Deus est, et sola caussa nostrae existentiae, qui proin le solus ejusdem dominus, et arbiter est. Itaque nil quidquam juris nos in vitam nostram habemus; de qua si aliquid triste velimus statuere, quod solius Dei jus est, illegitime usurpamus. Et quemadmodum nunquam desinit Deus nostrae existentiae principium esse; ita nullus potest contingere casus, quo nobis fas sit vitam nostram, quae ejus est opus, et munus destruere, et legitime uti jure, ac potestate, quae ipsi unice competit. (1) Quasi vero recta ratio, qua clare haec colliguntur, praesto semper non foret hominibus aestu passionum plerumque in transversum abreptis; potentissimum eis insaevit studium conservandae vitae, amoremque vivendi. Adeout homines, ut cetera animalia, statim atque nati sunt, ipsi sibi concilientur natura, et ab interitu alienentur, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Praeclare SENECA *nullum animal*, ait, *ad vitam prodit sine metu mortis*. [b]

(b) De benef. IV. 17.

2. Nec si mala, quibus forte Mortalis urgetur, numero, et gravitate longe superent bona, queis paucis levibusque, et malo semper admixtis fruitur; proinde hic furor non erit, ne moriare mori. (2) Siquidem mala moralia mala non sunt; nisi eis adsentiamur. Cohibe adsensum, jam penitus tolles; quin oporteat in te met ipsum esse crudelem. Mala autem physica si gravia non diuturna, si levia ferenda, pleraque opinione intollerabilia sunt non natura, omnia minora fiunt patientia, meliorisque fortis spe leniuntur, quae bene praeparata pecto-

pectora semper fovet, atque sustentat: (c) nam *via prima salutis, quod minime reris*: Et quamvis non desinant afflictari; tamen

(c) V. *Formey* Diss. sur le meurtre de soi-même.

Fortius ille facit, qui miser esse potest. (d)

(d) *Martial.* Epigr. III.

Praesertim quum non liceat nobis Numini refragari, a quo sortes pendent humanae, et provide, sapienterque bona, et mala hominibus tribuuntur. (3)

3. Profecto Civilium Societatum Fundatoribus, et iis, qui deinceps Populis Leges tulerunt, cum conspicerent quemquam suopte ingenio satis valide ad vivendum hortari; supervacaneum visum est, in quod imus, impellere. Non defuere tamen olim quoque Gentes; apud quas Autorichia, cujus nullae adducerentur idoneae caussae, Legibus improbata, et punita. (e) Verum nunc communi calculo recepta est doctrina illorum Romani Juris Interpretum, qui volunt homicidam esse, et Lege Cornelia de Sicariis teneri, qui violentas sibi manus intulerit, seu occidendi animo se vulneraverit. Nam si occiderit supervacuo quaeremus an Legis sit reus. Atque is sane videtur esse in Societatem injustus, qui cum gavisus commodis fuerit, quae ab ea in Cives derivantur; dein morte se subtrahit ab iis reddendis officiis, quae vi pacti socialis debet adversus eamdem praestare. Hujuscemodi redarguebantur injustitiae Cives illi Romani, qui, ut evitarent operas cloacarum communi commodo indictas a TARQUINIO PRISCO, se se vita privabant, quorum proinde corpora Rex cruci jussit affigi, et spectanda Concivibus, volcribusque objecit voranda. (f) Quin immo moribus alicubi obtinuit; ut eorum, qui mortem sibi intulerunt cadavera furcae appendantur, aut a Carnifice Civitate extracta sub patibulo humentur. Quod esset

(e) V. *Alexand. ab Alex.* genial. dier. lib 5. cap. 28.

(f) *Plin.* Hist. Natural. lib. 26. cap. 15.

esset semper ubique inviolate observandum, quoties tristis hic casus contingit, ut opinione confirmetur, quod natura nos monet, et divinis, sacrisque Legibus inculcatur, nefas, nimirum, hominibus esse suo lubitu animum a corporis custodia dimittere, sibique audaci, soevaque manu extremum properare fatum. Sic olim cum temere Virgines Milesiorum suspendio vitam passim finirent, nec posset ullatenus furor compesci, cautum, ut quae molli pectori non pepercissent unco impacto nudae a Carnifice traherentur. (g) Tunc demum pudore victa muliebris audacia, quae forte incommoda evaserat Milesiis hominibus.

(g) *A. Gell.* Noct. Att. lib. 15. cap. 10.

(1) Haec fuit Sapientiorum inter Antiquos doctrina. *Vetat ille dominans in Nobis Deus* tradit Tullius cit. lib. 1. *Tusc. quaest. injussu hinc suo Nos demigrare*: et apud Inferos torquerieos, qui ausi se interficere, ostendit Virgilius his versibus.

Proxima deinde tenent moesti loca qui sibi letbum
Insonti peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas, quam vellent aethere in alto
Nunc paupertatem, et duros perferre labores. Aeneid. lib. VI.

Non pauci tamen olim floruere Pilosophi, qui Svicidium docuerunt, atque laudarunt. Ab eorum doctrinis praecipue derivati sunt mores, quamplurium Gentium, quibus Autochiria ut actio habita est illustris, vel saltem indifferens, Multi vero Antiquorum memorantur, qui frigidi, et consequenter ad varia systhemata, quae sibi conflaverant, se ipsos interfecerunt. Sed vetus hic furor videtur hac nostra aetate rursus homines invasisse, praesertim qui incolunt boreales Europae plagas magis vi Phanatismi, qui est seculi morbus, quam defectu philtrationis spirituum animalium. V. Voltaire *Tom. du Svicide*. Consuli meret *Istoria Critica, e Filosofica del Svicidio Ragionato Lucca 1761.*, cujus doctissimus Auctor, quamvis voluerit fictitio nomine latere; notissimus tamen est universae Italiae, cujus literariam gloriam aliis etiam auxit ingenii sui foetibus.

(2) Sunt hac nostra aetate, ecquis nescit? non pauci, qui malesana, tristique imbuti Philosophia, ut Cyreniacus Hagesias in Libro ἀποκαρτερῶν cujus meminit Cicero *I. Tuscul. Quaest.* fallaci eloquentia enumerant incommoda, mala depingunt, queis hominum vita urgetur, et afflictatur, ut vivendi odium ingenerent Mortalibus; suadeantque Svicidium, quod nec vetitum, neque illicitum, et perperam contendunt, et impie docent. Crudeles eorum conatus, beneficio Naturae, quae potentissimum cunctis animantibus insaevit vivendi desiderium in irritum cedent; nec timendum, ut quam ipsi non exequuntur doctrinam, multi amplectantur. Summopere tamen interest Religionis, et Societatis, ne semina haec pestifera serpant in vulgus. Nam difficile haud est iis imponere, qui vi phantasiae laborant, et Infortunati (neque enim a Felicibus adeo arbitror metuendum) possent fortasse sedu-

seduci. Salutaris autem timor, quem et Religio ingerit, et sanctio Legum gignit, pene reddetur inutilis, si suasum eatur hominibus melius mori, quam vivere, neque impium illicitumque extremum sibi consciscere fatum. Itaque severe prohibendi hujusmodi Misantrhopi, ne scribendo incautos, maleque animo adsectos conentur corrumpere, quemadmodum Hegesias a Rege PTOLOMEO sapienter prohibitus fuit de hujusmodi argumento dicere in Scholis, quod multi eo audito violentas sibi manus inferrent.

(3) S. AUGUSTINUS quaenam esse debeat Christiani hominis doctrina luculenter exponit *lib.* 1. *de Civ. Dei cap.* 26., ex quo sequentia heic placet Lectorum oculis verba subiicere: *Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus neminem spontaneam mortem sibi inferre debere velut fugiendo molestias temporales, ne incidat in perpetuas: neminem propter aliena peccata, ne hoc ipso incipiat habere gravissimum proprium, quem non polluebat alienum: neminem propter sua peccata praeterita, propter quae magis hac vita opus est, ut possint puniendo sanari: neminem velut desiderio vitae melioris, quae post mortem speratur, quia reos suae mortis melior post mortem vita non suscipit.* E conspectu hujus sanae, veraeque doctrinae unusquisque percipiet, quid sentiendum de pluribus iis exceptionibus, quas nonnulli prudentes alioquì Scriptores proponunt circa Svicidium, praesertim HENRICUS, et SAMUEL DE COCCEJI Jurisconsulti gravissimi *Comment. in* HUG. GROT. *de J. B. et P. lib.* 1I. *cap.* IX.

VIII.

Quando olim Romae delictum de se ipso statuere.

Sed Romae nulla libertate florente Lex fuit, quae mortis contemptores faceret reos. Et re quidem vera in Romana Historia multa occurrunt illorum exempla, qui sine crimine mortem occuparunt, immo quorum, vel ex hac ipso posthuma gloria narratur. Cui non auditus CATO ille UTICENSIS, qui a TULLIO praesertim summis in coelum laudibus effertur, quod liber mori maluerit, quam cum pudore, atque dedecore CAESAREM pati tyrannum, et Reipublicae fato superesse. Nam Romani, digna liberis hominibus doctrina sic instituebantur a teneris usque unguiculis, ut ingenuo strenuoque Civi nil turpius ducerent pudore, ac dedecore, nil desiderabilius fama, atque gloria. Itaque vitae etiam periculo, ac discrimine illud fugiendum, hanc adipiscendam censebant. Nec toto, qua late patet, Jure Romano Svicidium in hominibus sui juris, vel punitum, vel improbatum reperias.

rias. Quippe et ipsi Romani Jurisconsulti, cum essent stoice eruditi [a] ex Stoicorum philosophia in Jurisprudentiam transtulerunt celebre illud axioma *mori licet cui vivere non placet*, ut ULPIANUS respondit de Servis, quibus naturaliter dixit licere in corpus suum soevire. (b) Et MARCIANUS puniendum quidem videri, inquit, qui manus sibi intulit, nec perpatravit, si nulla caussa id fecerit; sed statim addit ex Stoica disciplina satis caussae esse si taedio vitae, vel alicujus doloris impatientia ita de se statuerit. Quae caussa quoniam fere est perpetua, ideo recte ex tota illa disputatione, quam prolixe habet Marcianus, collegit acutissimus BYNKERSOEKIUS (c) Jure Romano cuilibet fas de se ipso statuere; nisi quis mori, quam damnari voluerit ob conscientiam criminis.

(a) V. *Evarard. Otton.* de Stoic. J. C. philosophia.

(b) *Dig.* lib. 15. tit. 1. leg. 9.

(c) Observ. Jur. Rom. lib. IV. c. 4.

2. Atque hic solus est casus, quo demum extincta Reipublicae libertate, imperioque unius inducto coepit Romae delicto Legibus verti sibi parere lethum. [1] Scilicet ea res, quod illorum commodo cederet, quibus metuendum erat ab Imperatorum tyrannide, et judicia, carnifexque imminerent, passim Urbe frequentabatur. Eorum namque, qui de se statuebant, humabantur corpora, testamenta manebant, pretium, ut scribit TACITUS, (d) festinandi. Sic evitata bonorum publicatione, Fiscus privabatur eorum compendio. Postquam ergo Imperatores crudelitati, qua vel levibus suspicionibus capiti illustrioris cujusque Civis struebant insidias, avaritiam conjunxere, durum sibi visum, ut fortunis fraudarentur ditiorum, qui voluntaria morte atroces calumnias, corruptaque Judicia praeveniebant. Itaque iis, quos designarant ad caedem, utile duxerunt viam intercludere propria conservandi

(d) Histor. l. 3.

di bona, ſanxeruntque crimen fore *(c)* ſibi adimere vitam ob conſcientiam, metumque alterius flagitii. (2)

(c) Balthasar. Gomez de poteſt. in ſe ipſum lib. 1. Cap. 3.

(1) Quamquam non defuerunt Interpretes Juris Romani etiam eruditi, qui indiſcriminatim docerent prohibitum eo Jure ſibi mortem inferre. Sed exemplum, quod de milite afferunt, qui ubi ſe vulneravit, ſibique intulit manus, nec factum peregit; niſi id fecerit impatientia doloris, aut taedio vitae, aut morbo, aut furore, aut luctu, aut pudore, quibus caſibus cum ignominia mittitur *Leg.* 6. §. 7. *Dig. de re milit. Leg.* 38. §. *ult. Dig. de poen.* nihil eos juvat. Etenim quod juris eſt in milite ex militari diſciplina, non continuo licet transferre ad non milites, quorum ab illis ratio eſt longe diverſa. Nimirum locant milites ſe vitamque ſuam pro ſalute Principis, atque Reipublicae: unde faciunt injuſte, injuriamque Reipublicae inferunt, ſi extra eam cauſſam vitam perdere volunt. Nec ſi naturaliter ſervo fas eſt in ſemetipſum ſoevire; id civiliter quoque ei licere videbitur. Quippe de ſe ſtatuere nequit citra Domini injuriam. Propterea malus ſervus a ULPIANO appellatur *in Leg.* 23. §. 3. *Dig. de Aedil. Edic.*, cujus auctoritatem memorati Interpretes afferunt. V. BINKERSOEK: *loc. cit.* Quin immo peſſimus erat vocandus, quia qui mortem contemnit, non magis utilis eſſe poteſt emptori, quam Lacaedemonium illud mancipium, quod maluit illiſum parieti caput rumpere, quam operas Domino praeſtare, ut narrat SENECA *Epiſtol.* LXXVII.

(2) Scite ergo obſervavit MONTESQUIEU Leges Graecas, quibus Autochiria improbata, cui non idonea cauſſa, ſed imbecillitas anſam dediſſet, diverſum a Romanis Legibus finem intendiſſe in prohibendo, puniendoque Svicidio. *La Loi de Platon*, ſcribit, *étoit formée ſur les Inſtitutions Lacédémonienes, ou l'ignominie etoit le plus grand des malheurs, et la foibleſſe le plus grand des crimes. La Loi Romaine abandonnoit toutes ces belles idées: elle n'étoit qu'une Loi Fiſcale: Eſpr. des Loix Civil. liv.* XXIX. *chap.* IX.

IX.

De Mortuis.

1. Difficilior, et ſalebroſior videtur eſſe diſputatio num *Mortui* poſſint adfici injuria, ſintque aliqua in ipſos admittenda delicta. Negat heic iterum ARISTOTELES, quia injuria haud fit perſonis, quae ſenſu carent, quales, vel in primis ſunt Mortui. *(a)* Certe cadavera non ſentiunt injurias, et non perituros animos alias in ſedes translatos probra non tangunt mortalis exuviae. Sed cum PLATO, ut refert in ejus vita LAERTIUS, tria ſtatuiſſet genera juſtitiae, quorum primum circa Deos, alterum circa homines, tertium denique circa Mortuos verſatur: quod poſtremum illi exequuntur, qui Mortuis juſta per-

(a) loc. ſupr. cit.

 ſol-

ſolvunt; conſequens eſt, ut his fieri dicatur injuria, ſi quis juſta nequaquam perſolvat. Proinde Ulysses apud Sophoclem monens Menelaum ad humandum Ajacem

Menelae, inquit, *poſt tot dicta ſapienter cave*
Injurioſus ſis in hominem mortuum.

(*b*) *Dig.* lib. 2. tit. 7. Leg. 12.

Idque etiam Romani videntur probaſſe. Nam Jure Civili cautum, (*b*) ut ſi haeres, vel is cujus curae hoc teſtator injunxerat, defunctum non funeret, ammittat ab eodem relicta tamquam indignus, aut de dolo teneatur, aut extra ordinem cogatur. (1) Quin immo eo Jure actio competit haeredi, vel bonorum poſſeſſori ob contumeliam cadaveri illatam, (2) et conſtituta eſt extraordinaria accuſatio ſepulchri violati adverſus eum, qui aperto ſepulchro oſſa eruit, cadavera vexat, ſpoliat. Quod ſi quis tamen mordicus pergat urgere injuriam Mortuis proprie fieri haud poſſe; non admodum repugnabimus, ſolumque defendemus, quod fit in Mortuos, juris ſaltem interpretatione pro injuria haberi.

(1) Solon quoque, ut Cicero refert *lib.* II. *de Leg.* poenam conſtituit in eos, qui defunctorum buſta injuriis affeciſſent.

(2) Ulpianus *Leg.* 1. §. *Etſi forte Dig. de injur.* „ Etſi forte cadaveri de„ functi ſit injuria, cui haeredes, „ bonorumque poſſeſſores extitimus, „ injuriarum noſtro nomine habemus „ actionem: ſpectat enim ad exiſti„ mationem noſtram, ſi qua ei fiat „ injuria „ Paulus *Leg.* 27. *Dig. eod. tit.* „ Si ſtatua patris tui in monumento „ poſita ſaxis caeſa eſt, ſepulchri vio„ lati agi non poſſe, injuriarum agi „ poſſe Labeo ſcribit.

X.

Appendix.

Ceterum illud heic appendicis loco opportunum erit ſubjungere, aliquando nimirum evenire, ut quamquam quis, vel maxime invitus patiatur injuriam; nulla tamen ei illata videatur injuria, nullumque crimen adverſus ipſum intelligatur eſſe commiſſum. Quod toties contingit, quoties Leges ipſae nos armant adverſus Delin-

linquẽntes, publicaeque devotionis vindictam privatis permittunt. Tantum namque abest tunc committi delictum, ut e contra Reipublicae plurimi interesse videatur, ut de quibusdam nocentioribus Reis a quocumque statuatur. Quo casu injuria hujusmodi furfuris hominibus illata a privatis, quasi fungitur vice publicae poenae. Quippe frustra persaepe in hosce Reos Magistratuum imploraretur auctoritas, et Legum vindicta expectaretur. Ita exempli gratia furem nocturnum in agris, obsessorem viarum, desertorem militiae, et transfugam fas erit cuicumque occidere, quin delicto irretiatur. (1) Sic olim SCIPIO NASICA irruens in concionem sine crimine, immo cum laude TIBERIUM GRACCHUM interfecit, qui seditiosis rogationibus Reipublicae statum conabatur evertere. (a] SALUS PUBLICA SUPREMA LEX ESTO. (2)

(a) *Liv.* Dec. 3. lib. 4. Cap. 4.

(1) Legibus Romanis quamquam vis omnis interdicta esset: nam Legibus XII. Tabular. expresse cautum: *Vis a Populo abesto*: tamen licebat insuper privata auctoritate prehendere adulterum *Leg. capite* 25. *Dig. ad Leg. Jul. de adult.*, et retinere debitorem fugientem, eique nummos extorquere *Leg. ait Praetor Dig. de his, quae in fraud. credit.* Nam in his quoque speciebus vel maxime in mora periculum.

(2) Apud ANDOCIDEM *Orat. I.* (*pag.* 220. *Edit. Wechel.*) sequens extat Lex Atheniensium adversus Reipublicae perturbatores, et eversores. *Si quis democratiam Athenis evertat, aut si quis imperio populari soluto, Magistratum aliquem habeat, Atheniensium hostis esto, impuneque interficiatur.* Confer. BUDDEUM *de jur. Zelotarum in Gent. Haebr.*

XI.

Cauthelae.

1. Verum enim vero cavere sedulo oportet ne Legibus ultro, atque extra necessitatem publica vindicta privatis permittatur. Ut enim sapienter monet J.C. PAULUS (a) non debet singulis concedi, quod per Magistratum publice fieri potest: alioquì occasio suppeditabitur majoris tumultus faciendi, et rixas excitandi inter Cives. Imprudenter ergo, ut silentio cetera praeteream, quae heic exempla possent afferri, PLATO impune permisit

(a) *Dig.* lib. 50. tit. 17. Leg. 176.

occidere curatorem agri, qui a convivio publico una die nocteque abfuerit, et eum, qui praeter Legis voluntatem nuptiis, aut liberis procreandis operam navaverit. [b] Nam leviora funt haec admiffa; et alia ratio eft illorum, qui ea commifferunt, ac transfugarum puta, defertorumque militiae, ac perturbatorum, everforumque ftatus Reipublicae. Nam hos omnes publicae vindictae cauffa interficere poteft cuique permitti. Quippe periculum imminet, ne dum Publicae Poteftatis vis expofcitur, et expectatur elapfi, hoftium potiantur, vel ftatum Reipublicae evertant, regimen immutent, Civitatem opprimant. At illi poffunt commode a Magiftratu comprehendi, quin adeo metuendum de gravi noxa, aut de fuga, quam licet arripiant, nullum tamen ab ea periculum Reipublicae impendet.

(b) Lib. VI. et VII. de Leg.

2. Quod fi tandem hujufmodi aliquid publicae devotionis caufsa Legibus permittatur Privatis; id femper tale effe debet, ut poenae locum poffit honefte fubire. Sic caedere hominem et poena effe poteft, et crimen. Recte ergo privatis valet permitti, ut propofitis infiftamus exemplis, transfugam, defertoremque militiae, hoftem, ac everforem Reipublicae occidere. At adulterium, puta, crimen dumtaxat eft, nec poena effe poteft. Si itaque Clodios Pompejam Caesaris adulteravit, nequit vice poenae Caefari permitti, ut Clodii uxorem adulteret. Turpis profecto haec effet retaliatio, quam nefas finere Leges Civiles, quae funt, vel effe debent Legum Naturalium, vitaeque honeftatis vindices, atque cuftodes. Idque de ftupro, furto, convicio, calumnia dicas, fimilibufque flagitiis, quae naturâ probra funt, nec ulla Legum permiffione licita evadunt.

CA-

CAPUT XI.

Obligationes ex delicto natae.

I.

Obligatio ex delicto duplex.

QUicumque adversus Cives sunt injuriosi [Cap.X.], et directim delinquunt in Societatem, vel caussa sunt, ut alii aut injurias Civibus inferant, aut quomodolibet Rempublicam laedant [Cap.IX.]; omnes ex suis, alienisque delictis, quibus caussam dedere, obligantur. Est obligatio morale vinculum quo necessitate adstringimur alicujus rei gerendae, vel tollerandae [Cap.1I. §.VIII. n.2.] Scilicet Delinquens intrinseco veluti sensu imbutus cogitur judicare merito se pati debere malum, quod imminet non obsequenti Legibus, quia illud, Leges, ut par erat, observando, facile potuisset vitare. (a) Dum ergo quis in Rempublicam directim deliquit, tenetur poenam sufferre, quae in suum delictum praescribitur Reipubli-

(a) V. *Puffend.* J. N. et G. *lib.* 1. Cap.6. §.5.

blicae Legibus. At quando Civis Civem adfecit injuria, quoniam haec injuria reflexim recidit quoque in Rempublicam, cujus est ille membrum [Cap.iiI. §.iI. Cap.X. §.I.], ideo tunc ipse, et sustinendae poenae obligatione premitur, et obligatione insuper sarciendi damni, quod ex sibi illata injuria forte passus est laesus. (1) Quum enim in omni delicto semper concurrat publica noxa, et aliquando etiam damnum privato illatum; illi poena respondet, huic damni reparatio. (b) Unde duae ex delictis nascuntur obligationes altera poenae subeundae, qua semper, altera damni reparandi, qua tunc solum delinquentes tenentur, cum alteri damnum injuria dederint.

(b) *Grot.* de J.B. et P. lib. 2. Cap.17.

(1) Recte ergo docet Imperator JUSTINIANUS §.1. *Instit. de oblig.*, *quae ex del. nasc.* obligationes ex delicto prodeuntes omnes ex re nasci, id est ex ipso maleficio. Quî autem differunt obligationes a delicto natae ab obligationibus, quae ex contractu proveniunt, facile intelligitur. Nam ad constituendam ex contractu obligationem requiritur mutuus Paciscentium consensus. At ex delictis obligamur nolentes etiam, et inviti.

II.

Fundamentum obligationis subeundae poenae.

Et ad poenam quidem Cives delinquentes obligantur vi *pacti socialis*, unde subsistit Civilis Societas. Nam nisi poenae sancitae fuissent adversus eos, qui in Societatem, Sociosque peccassent; jam quo mmodo potuissent homines fraeni impatientes contineri, ne eam rursus sibi vindicarent partem suae libertatis, qua se in commune commodum abdicarunt?

Rari quippe boni numero vix sunt totidem,
Quot Thebarum portae, aut divitis ostia Nili. (a)

Itaque intelliguntur consensisse Cives, ut quisquis eorum delinqueret poenas teneretur subire publicis Legibus in suum delictum (b) indictas. (1) Hic fons, hoc fundamentum est obligationis subeundae poenae.

(a) *Juvenal.* Satyr.III.

(b) *V. Heinec.* J.N. et G. lib.2. §.161.

Qui-

(1) Quicumque vult finem, is necessario consentit in media, sine quibus finis obtineri non potest. Quum ergo sine poenis in delinquentes infligendis publica tranquillitas, et privata securitas, quae finis est status Civilis (Cap. II. §. I., nequeat haberi, proinde ad eas subeundas merito Cives, si deliquerint se se obligasse censentur: istaque obligatio descendit demum a pacto sociali, quo Cives convenere in Rempublicam, et Civilis Societas substinetur.

III.

Subeundae autem poenae obligatio, quae vi pacti socialis manet Delinquentes (§. II.), nequit alios apprehendere, et egredi extra illorum personas. Neque enim potest intelligi homines in Civilem coeuntes Societatem adeo sui curam neglexisse, ut vellent non solum ex propriis, sed etiam ex alienis delictis ad poenam obligari, atque consensisse, ut hujusmodi obligatio praeter sontes alios quoque innoxios constringeret: siquidem id crudele foret, atque iniquum, nec necessarium dignoscitur adsequendo fini, propter quem poenae sunt in civili statu sancitae; (a) immo etiam videretur ab eo esse alienum. Quare, etsi ad liberos quodammodo pertineant laudes, et probra parentum; tamen in eos non transit obligatio subeundae poenae, quam illi delinquendo contraxerunt. Similiter in haeredes ceterae omnes transeunt defuncti obligationes hac una excepta sustinendae scilicet poenae, (1) quam defunctus promeruit. Quippe haeres in bonis, quibus succedit, non in meritis, quae sunt mere personalia, defunctum repraesentat. (b) De vadibus quoque ambigendum haud est, quin obligatio in eos non transeat subeundae capitalis poenae, aut alterius cujuscumque corpus affligentis vice illius, pro quo fidejusserunt. (2) Quum enim praeter jus fasque id spoponderint; eorum promissio nequaquam tenet. Ceterum satis est proposito nostro haec indi-

Haec obligatio non egreditur personam delinquentis.

(a) *Senec.* de Ir. lib. 2. Cap. 4.

(b) V. *Dig.* lib. 16. tit. 4. Leg. 3.

indigitasse, summisque labiis attigisse. Nam ex instituto Libro sequenti erunt a Nobis exponenda, quo poenas generatim spectabimus.

(1) PAULUS *Leg.* 20. *Dig. de poen.* = *Si poena alicui irrogatur, receptum est commentitio jure, ne ad haeredes transeat* = Quod ait *commentitio jure*, Majorum traditione accipio, insitaque naturae ratione, non scripta *Lege*. *V.* GENUENS. *de Jur. et Offic. lib.* 2. *cap.* 8. *num.* 23.

(2) Quod pertinet ad reliquas poenas, quae corpus non affligunt, puta pecuniarias, Vades videntur se posse, quodammodo obligare. At etiam in his nequaquam intelligitur alienam obligationem in ipsos transire; sed potius ex proprio inconsulto facto obligari. *V.* PUFFENDORF. *Jur. Nat. et Gen. lib.* 8. *cap.* 3. §. 32.

IV.

Damnum quid.

Nunc vero fusius disseramus de altera, quae aliquando ex delictis nascitur [§. I.] obligatione reparandi damni. Damnum forte a demendo dictum est το ἔλαττον (1) cum quis suo minus habet. (2) Quaedam porro sua sunt alicujus natura, quaedam accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. (a) Natura homini suum est vita non quidem, ut perdat [Cap. X. §. VII.], sed ut conservet, corpus, membra, actiones propriae, quas jure suo tractat, et in quibus non oportet eum impedire. At hominis sunt accedente aliorum hominum facto res, quarum traditione adquisivit dominium, juraque, quae nascuntur ex Legibus, quale jus est exempli gratia, quod habet pupillus exactam diligentiam exigendi a Tutore, qui ejus res administrat. Si quis igitur, aut ipse per se, aut per alterum [Cap. IX. §. I.], praeter jus, admissoque delicto quemquam rebus deminuerit, quae sua sunt natura, vel facto humano; is et laesum in integrum restituere debet, quatenus per naturam licet; aut si non licet, quod saepe malum irreparabile sit, quod interest, et cui spectat, attribuere.

(a) *Grot.* cit. Op. lib. 2. Cap. 17. §. 2.

VAR-

(1) VARRO *lib.v.Damnum*, scribit, *a demtione cum minus re factum, quam quanti constat*. Alii derivant a graeco δαπάνη, ut sit dapnum, deinde damnum, ut ὕπνος sopnus, deinde somnus. Nec absurde deducas a δημεύω, quod est βλάβη, aut ζημία damia, damnum, ut regia, regnum.

(2) Jure Romano damnum communiter accipitur pro diminutione patrimonii nostri, *L.3. Dig. de damno infec.*, quae acceptio venit ex Lege Aquilia, ut advertit TITIUS *Observat.*CLV. Sed nos in amplissima significatione accepimus damnum, ut omnem laesionem eo complectamur, non solum rebus, sed etiam corpori, famae, pudicitiae hominum illatam.

V.

Unde obligatio reparandi damni.

Manat hujusmodi reparandi damni obligatio ab ipsa Lege Naturae, *(a)* quae vetat malum cuique facere, jubet reficere factum: (1) Nequit enim hoc praeceptum ab illa prohibitione divelli, quin prohibitio vana sit, et stulta. Et re quidem vera incassum homines prohiberentur Natura sibi mutuo nocere, si damnum, quod alter intulit, patienter esset a laeso ferendum. Nec a se invicem laedendis unquam abstineret pravitas Mortalium, nisi ejusdem Naturae Legibus obligatio imponeretur laedentibus reparandi damnum, quod injuria dederunt. Quin immo haud ita facile laesi animum ad pacem cum laedente agendam componerent, quamdiu passi damni reparationem non obtinuerint. Quare etsi homines nunquam coissent in Civiles Societates, sed adhuc pergerent vivere in naturali statu; tamen eos obligatio maneret a Lege Naturae profecta damnum sarciendi aliis injuria datum. (2) Humanae autem Leges, quibus haec eadem obligatio rursus imposita, et inculcata est, nil aliud hac in parte egisse videntur, quam Legis Naturalis custodiam, et observantiam sanxisse, atque imperasse.

(a) V. *S. Thomas* 2. 2. qu.62. art.1.

(1) Sapienter CICERO: *Detrahere aliquid alteri*, scribit, *et hominis incommodo suum augere commodum magis est contra Naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam cetera, quae possunt, aut corpori accidere, aut rebus externis: nam principio tollit convictum humanum, ac societatem: si enim*

sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliet, aut violet alterum, disrumpi necesse est eam, quae maxime est secundum naturam humani generis societatem. De Offic. lib.iiI. cap.5.

(2) Quod adeo est immotum, ut Reges, Supremique Populorum Rectores, qui vivere in statu naturali putantur, ut ceteri Cives, damni a se illati reparationem detrectare minime possint. Qui certe eo magis debent huic satisfacere obligationi; quo facilius valent ejus implendae onus impune evitare. Refert STRABO *Geograph. lib.*XII. *edit.Paris.pag.*539. ARIARATHEM Cappadocum Regem amnis Melani exitum per lasciviam obstruxisse, cujus perrumpentis impetu elatus Euphrates magnam partem Cappadociae disjecit, et gravissima Galatis, et Phrygibus intulit damna. Cum autem rei arbitrium judiciumque permissum fuisset Romanis; hi damna a Rege reparanda esse edixerunt, qui tercentis talentis dispendium sarcivit.

VI.

Quae damna sarcienda.

Ceterum ab eo, qui obligatus est ad damni reparationem, quaenam sint peculiariter damna sarcienda videamus. Et primum is, qui injuste occidit, solvere tenetur expensas funeris, et si quae factae sunt in Medicos. iisque, quos occisus alere ex officio solebat puta liberis, uxori, parentibus tantum dare, quantum spes illa alimentorum, habita ratione aetatis occisi, valebat. (1) Sic HERCULES legitur IPHITI, quem occiderat, filiis mulctam pependisse, quo facilius expiaretur. (*a*) Certe ut scripsit MICHAEL EPHESIUS (*b*) is, qui caesus est capere quodammodo videtur quae uxor, aut liberi, aut cognati ex bonis homicidae ferunt. Vulnerator quoque tenetur reficere ei, quem vulneravit mercedes Medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt: Praeterea operarum aestimationem, quibus caruit, aut cariturus est, ob id, quod inutilis factus est. [2] Cicatricum quoque, et deformitatis corporis fieri aestimatio debet, et a vulnerante praestari. [3] Nam quamvis haec proprie pecunia sarciri non possint; tamen possunt quodammodo pecunia reparari, quia communis est pecunia rerum omnium utilium mensura. Atque deformita-

(*a*) *Diodor.* lib.IV.

(*b*) Ad V.Nicomach.*Aristotel.*

mitatis ratio eſt vel in primis habenda ſi mulieris innuptae facies foedata ſit: neque enim nubere poterit, niſi ampliore dote promiſſa; (c) cum formoſis dos altera forma ſit, cujus univerſale, potentiſſimumque imperium. Quod ſi Virgo vi, aut fraude imminuta ſit, nempe defloratа, corruptor tenebitur ei rependere quanti minoris jam ipſi defloratae valet ſpes nuptiarum. Eſt quippe communi hominum opinione non mediocris inſtar dotis flos virginitatis: [4] unde aequum eſt, ut qui eum abſtulit invitae (neque enim de illa loquor, quae victa eſt non aegre proditione ſua) id ipſi refundat, ut amplitudine dotis facilius inveniat maritum. De fure vero, et raptore nemo non intelligit eos adſtringi ad ſubreptam rem reſtituendam cum ſuo naturali incremento, et cum ſequente damno, lucroque ceſſante.

(c) V. *Pinl.* ad Leg. 1. Dig. de bon. mater.

(1) Magnus Cujacius *lib. xiv. obſervat. cap.* iv. novum non eſſe probat exemplo Adriani, et Constantini Porphyrogenitae, ut pars bonorum interfectoris addicatur occiſi liberis, vel patri, vel uxori, maxime ſi paupertate premantur; quamvis caedes citra dolum facta ſit, ſed tamen injuſte.

(2) Extat expreſſa Dei Lex *Exod. cap.* 21. *v.* 10. *Si rixati fuerint homines, et percuſſerit alter proximum ſuum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, ſed jacuerit in lecto, qui percuſſerit operas ejus, et impenſas in Medicis reſtituat.*

(3) Jure Romano nulla cicatricum ac deformitatis corporis fiebat aeſtimatio, quia ex ſententia veterum Juriſconſultorum liberum corpus nullam recipit aeſtimationem. *Leg. liber homo* 13. *Dig. ad L. Aquil.* Sed haec ratio gravior quam verior videtur, nec eſt publici ſaporis. V. Titius *Obſervat.* 268. *in Lauterbach.*

(4) Elegans eſt locus *apud* Apuleium *in Apolog. pag.* 102. *Edit. Piroet.* „Virgo formoſa, etſi ſit oppido pauper, tamen abunde dotata eſt. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulchritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipſa virginitatis commendatio jure, meritoque omnibus maritis acceptiſſima.

VII.

Tanti porro damnum eſt aeſtimandum, quanti eo die, quo datum eſt res valebat. Nec aliter fieri debet damni aeſtimatio. (1) Siquidem ejus dumtaxat indemnis

Quanti aeſtimanda.

ſervandi ratio eſt habenda, qui damnum ſubſtinuit; haud vero in facienda aeſtimatione laedentis quoque coercitio intendenda, ut PLATO intendiſſe videtur, qui voluit damnum in quadruplum exſolvi vulnerato, juſſitque vulnerantem pro eo militare, ni vellet tamquam militiae deſertor accuſari. (a) Aeſtimationem vero lucri ceſſantis, ſeu operarum hominis occiſi Judicantium arbitrio neceſse eſt permittere. Qui tamen in aeſtimatione facienda temporis habebunt rationem, quod veroſimiliter occiſus vixiſset. Nec ſolum futurae vitae ſpatium, (1) ſed etiam habitum corporis, valetudinemque interfecti in cenſum Judices referent; quibus omnibus pro ſua prudentia ſubductis decernent quanti damnum ſit aeſtimandum, quod ex occiſo homine derivatur. Sed damna, quae ex mutilati membri uſu impedito, aut ſublato emergunt pro conditione temporum, hominum, facultatum aeſtimanda, et ſarcienda ſunt. In qua aeſtimatione facienda Judices dolorum quoque, quos vulneratus paſſus eſt, rationem habere oportebit. (b)

(a) Lib. IX. de Leg.

(b) V. *Boecler.* ad *Grot.* L. II. c. I. §. 16.

(1) Jure Romano tanti rem aeſtimari ex Lege Aquilia expreſſe jubetur quanti plurimi ſupra damnum res in eo anno, aut in diebus triginta proximis fuit, *qua ratione creditum eſt*, inquit Imperator JUSTINIANUS §. *In his autem Inſt. de Leg. Aquil. poenalem eſſe hujus Legis actionem*.

(2) Recepta uſu eſt computatio, quam ſequitur Jus Romanum in vulgatiſſima *Lege Computationi Dig. ad Leg. Falcid.* In ea igitur computatio fit a prima aetate uſque ad annum trigeſimum: a trigeſimo tot annorum, quot ſuperſunt ad annum LX. ab anno ſexageſimo computatio fit V. annorum cujuſcumque aetatis fuerit is, de quo alendo res eſt.

VIII.

Obligatio reparandi damni non perimitur redditione poenae.

Nonnulli ſunt inter Interpretes Juris Romani, rerumque criminalium Scriptores, qui non dubitarunt tradere Reo ad poenam condemnato, perimi obligationem, quae in eum incumbebat reſarciendi damni, quod ſuo deli-

delicto aliis intulerit. *(a)* Quippe durum eis videtur Reum propter idem delictum, et poenam pati, et damni sustinere reparationem. Sed qui solent esse inopportune crudeles, ibi clementiam adfectant, ubi nullus potest esse pietati locus. (1) Nam poenae Reus subiicitur vi pacti socialis [§.II.); ad reparandum vero damnum adigitur naturali aequitate [§. V.]. Unde cum duae hae obligationes distinctis e fontibus deriventur, una perempta, altera non extinguitur. Quod illius exemplo fit manifestum, qui diversis ex caussis duorum est debitor. Si enim uni solvendo obligationem extinxit, quam cum eo contraxit; haud tamen relevatur ab obligatione alterius satisfaciendi, cujus distincta ex causa debitor evasit. *(b)* Quam obrem si Reipublicae in quam reflexim recidit delictum, quo Reus alteri primario nocuit [Cap. III. §. II.], poenas solvit; satisfacit quidem obligationi, quae eum manet vi pacti socialis: At alteram non adimplet potiorem obligationem proficiscentem a Jure naturae, quod praescribit illatum damnum laeso esse sarciendum (§.V.), qui ex ejus supplicio non redintegratur in pristinum. *(c)*

(a) Berlich. conclus. 24. nu. 49. *Moller. Modestin. Friedlieb.*

(b) Cap. Sicut dignum de homicid.

(c) V *Just. Oldekops* decad. q. 2. contr. *Carpzov.*

(1) BINSFELDIUS *in Tract. de injur. et damn. dat.* multiplicis generis argumenta collegit ad ostendendam falsitatem expositae Interpretum doctrinae, quae quisque, si lubeat, ab eo poterit commode mutuari.

IX.

Quid si Reus damnetur ad mortem?

1. Quid vero statuendum erit si Reus damnetur ad mortem? Profecto patet eamdem poenae mortis habendam esse rationem, ac aliarum poenarum, quae citra vitae discrimen Delinquentibus infliguntur. Neque enim Leges Naturae, quibus generatim, atque absolute injungitur damni reparatio, hujusmodi exceptionem patiuntur. Statuamus igitur eum quoque, qui ad mortem damnatur ad

ad sarcienda illata damna teneri (1) instar debitoris, cujus morte non extinguitur obligatio, qua premitur debita luendi, si habeat, unde possit satisfacere creditoribus. (a) Nam si nec ipse, nec Reus sint solvendo, frustra de jure disputabitur. [2]

(a) V. *Schilter.* Exercit. ad D. 19. §. 76.

2. Sed quibusdam in Regionibus Leges cavent expresse, ut de Saxonia refert CARPZOVIUS, (b) ne qui poenam Reipublicae corpore luit, quidquam teneatur damnorum nomine iis rependere, quibus nocuit suo delicto. Quae Leges defendi non possunt, si ad vetustiorem, sanctioremque Naturae legem exigantur, quam saepe diximus jubere, ut damna injuria illata sarciantur. Atque id testatur JOSEPH LUDOVICUS [c] usu etiam apud nos invaluisse. Quamquam vero non temere hujusmodi consuetudo sit abroganda, quod laesi ei se accomodando juri suo, quod obliterari non potest, renunciasse videntur; tamen si ii a Jusdicentibus postulent, ut praeter poenam Reus damnetur ad sarcienda damna; non poterunt illi justissimae huic eorumdem postulationi non obsequi, si Reus sit solvendo.

(b) Prax. crim. part. 1. qu. 39. n. 42.

(c) Decis. 62. n. 31.

(1) Opportune MARTIN DEL RIO *disquisit. magic. lib.* VI. *cap.* 6. *sect.* 3. *V. de tertio illo*, cujus auctoritate uti non dubitamus, quando veritati. et rectae rationi non repugnat: *Non enim*, scribit, *Malefici per mortis poenam evadunt obligationem restituendi: Nam mortem subeunt propter injuriam Reipublicae irrogatam, non propter injuriam privatorum.*

(2) Haud recte quis heic Nobis obiiceret vulgare axioma, cujus meminit etiam Imperator JUSTINIANUS *in Novell.* XXII. *cap.* 20. nempe quod *mors omnia solvit*. Nam mors extinguit quidem personales obligationes, sed ea non perimuntur debita, quae ita bonis inhaerent, ut transeant cum eis in quemcumque dominum. Atque ad hoc genus debitorum pertinet adamussim damni reparatio.

X.

An, et quatenus hujusmodi obligatio transeat in haeredes.

Jamvero adeo certum est obligationem reparandi damni, quae manat a naturali aequitate (§. V.), non peri-

mi

mi redditione poenae (§.VIII.), etiamsi Delinquens ad mortem damnetur [§.IX.], ut ea secus, ac esse tradidimus de obligatione subeundae poenae (§. III.), in ejus haeredes transeat. Non enim, ut illa, soli Delinquentis personae adfixa est (§.III.); sed inhaeret ejusdem bonis. Itaque unâ cum illis transit in haeredes, qui in ipsis met bonis defuncti personam repraesentant. Et quemadmodum obligatio luendi debita, et creditoribus satisfaciendi defuncti ob eam caussam transit in haeredes; ita similiter debet transire obligatio ex ejus bonis damni sarciendi, quod aliis, injuria dedit. [1] Quod demum Canonicis Legibus inductum videtur, [a] quibus haeres adigitur damnum a defuncto datum sarcire, quatenus bona patiuntur ab illo relicta; idque etiam in Civili Foro receptum, observatumque merito videmus; siquidem innititur aequitati. (2)

(a) Can. 3. caus. 16. qu. 6. cap. ult. de seq.

(1) Legibus tamen Romanis haeres in id tantum tenetur, quod pervenit ad eum ex delicto defuncti.

(2) *In Cap. 5. de raptor.* haec alia redditur ratio, cur haeres debeat reparare damnum a defuncto illatum, ut sic nempe *defunctus a peccato valeat liberari*, id est ut reatu solvatur anima, et praestita ab haerede satisfactione tanto citius ignem purgatorium evadat. Quae ratio, quidquid effutiant Jurisconsulti Heterodoxi, digna est Catholico homine, et convenit fini Legum Sacrarum.

XI.

1. Sed, quae de obligationibus cuique Delinquenti inhaerentibus diximus, eadem de Universitatibus erunt dicenda. Quum enim Universitates quoque existimentur delinquere [Cap. VII. §.I.]; ideo consequens est easdem pro delictis obligari, quibus fuerint fortasse irretitae. De Universitatibus.

2. Ceterum heic etiam distinguamus oportet obligationem subeundae poenae ab obligatione reparandi damni, si haec quoque nascatur ex delicto Universitatis. Et quod spe-

ſpectat ad obligationem ſubeundae poenae iterum neceſſe eſt diſtinguere Univerſitatem tamquam ens morale, a ſingulis perſonis, quibus ea conſtat. Nam pro delictis Univerſitatum aliae poenae ipſam manent Univerſitatem quâ talem, aliis vero poenis perſonae afficiuntur, quae ſunt ex Univerſitate. Non ambigitur, quin Univerſitas delinquens poenas pati debeat, quae ei quâ tali conveniunt, ut puta ammiſſionem privilegiorum, etc. [1] At obligatio ſubeundi poenas, queis pro Univerſitatum delictis perſonae, quibus componitur, adficiuntur, eis ſolum adhaeret, qui actu conſenſerunt in crimen: Unde ab initio diſſentientes, et diſſentiri conſtanter perſeverantes, ut expertes ſunt criminis Univerſitatis; ita et ab obligatione immunes abeunt ſubeundae poenae, quae a ſingulis repeteretur. Juſte ergo ſe geſſit ALEXANDER, qui cum captis Thebis omnes Thebanos ſub corona vendidiſſet, illis libertatem conceſſit, qui contradixerant decreto, quod conditum fuerat de Societate ſolvenda cum Macedonibus. (a) Quin immo illi etiam videntur excuſationem mereri, qui quum ab initio diſſenſiſſent; poſt tamen victi a majori parte, cujus decreta pro Univerſitatis decretis habentur, Univerſitatis decretum exequuti ſunt. (2) Sic GRAECI memorantur ANTENORI, et AENEAE peperciſſe, qui auctores fuerant HELENAE reddendae, ut ut hic pro Patria non ſegniter adverſus eos arma tractaſſet. Quod vero pertinet ad obligationem reparandi damni ex Univerſitatis crimine illati, ea contra videtur in omnes indiſcriminatim, qui ſunt ex Univerſitate, etiam diſſentientes, inſonteſque tranſire. Nam ut Tutor periculum ſentit, et obligatur ex doloſa alterius Tutoris adminiſtratione, quod in ſolidum ſint obligati; ita cum perſonae, quae ſunt

(a) Plutarch. in Alexand.

ſunt ex Univerſitate, in ſolidum obligatae exiſtimantur; ad damnum ſarciendum omnes obligari cenſendum.

3. Quamdiu porro durent hujuſcemodi obligationes quaerunt Auctores, *(b)* qui de hoc argumento ſcripſere, et conſentiunt extinctis perſonis, per quas Univerſitas deliquit, extinctas quoque cenſeri obligationes ab ejus delicto natas; niſi illud a ſequentibus ratihabitum ſit, vel renovatum. Nam Univerſitas prout talis eſt, et ſpectata ſine relatione ad perſonas, quibus componitur, incapax eſt delinquendi. Quum ergo omne in eam crimen derivetur ex actionibus eorum, quibus conſtat [Cap.VII. §.I.], his ſublatis, aut extinctis crimen quoque unâ cum obligationibus ab ipſo manantibus oportet peremptum, extinctumque cenſeri. (3)

(*b*) V. *Grot.* de J.B.; et P. lib.2. cap.21.§.8.

(1) Certae ſunt, et peculiares poenae, quae pro Univerſitatum delictis ab eis repetuntur, atque ab illis, quibus componitur Univerſitas: quas omnes ſequenti Libro perſequemur.

(2) *Plinius* L.VI. *Epiſt.*XIII. *Singulas integrare, diſſentire fas eſt, peracta, quod pluribus placuit cunctis tenendum.*

(3) Contra ſenſit PLUTARCHUS, qui *in lib. de ſera Numinis vindic.*: *Urbem,* inquit, *perdurantem volumus obbrobriis Majorum obnoxiam eſſe, quo etiam ſibi gloriam eorum, et potentiam vindicat.* Sed ſi aequum eſt poſteros praemiis cumulari propter Majorum merita; non ideo aequum erit eoſdem ob Majorum delicta punire. Nam beneficii ea eſt indoles, ut in quemvis etiam immeritum gratis conferri poſſit: poena autem non niſi in meritos poteſt pro delictis inferri.

CAPUT XII.

QUOT MODIS TOLLANTUR OBLIGATIONES A DELICTO NATAE.

I.	*Obligatio subeundae poenae tollitur* 1. *morte*:	IV.	*Obligatio sarciendi damni tollitur* 1. *ejus reparatione*:
II.	2. *Redditione poenae*:		
III.	3. *Criminis extinctione*.	V.	2. *Laesi remissione*.

I.

Obligatio subeundae poenae tollitur 1. morte.

1. QUAE duae ex Delicto nascuntur obligationes altera nimirum subeundae poenae, altera damni sarciendi aliis forte illati (Cap. XII. §.I.); eae ambae instar obligationum ex contractu prodeuntium diversis modis tolluntur, qui breviter nunc sunt recensendi.

2. Jam vero subeundae poenae obligatio, quae vi pacti socialis, unde subsistit Civilis Societas manet Cives Delinquentes [Cap.XI.§.II.], vel in primis tollitur morte. Quis enim nescit mortem tollere omnia, quae inhaerent personae [Cap.XI. §.IX. not.2.]? Cujus generis cum sit obligatio subeundae poenae [Cap. XI. §.III.]; sequitur eam mortem Delinquentis penitus auferri. (1)

3. Sed quamquam morte Delinquentis tollatur obligatio, quae ex suo delicto eum premebat; tamen nonnulla sunt crimina, quae propter eorum gravitatem, vel mali exempli periculum Leges etiam post mortem Rei persequuntur. Ita Romano Jure (a) crimen perduellionis etiam

(a) Cod. lib.9. tit.8.Leg.5.

etiam vita functo Delinquente exercetur, cujus memoria damnatur, publicantur bona, liberi omni dignitate, et successione spoliantur.

(1) Non ergo solum, quia emendari, quem mors subduxit, non potest poenae non statuuntur in mortuos, ut sensisse videtur Jurisconsultus PAULUS *in Leg.3. Dig. de publ.Judic.*

II.

2. Redditione poenae.

1. Ceterum redditione poenae proprie tollitur obligatio, qua ejus sustinendae Reus obstringitur. Ut enim solutione ejus, quod debetur, omnis obligatio tollitur, quae ex contractu descendit; ita etiam redditione poenae obligationem auferri est necesse, quae ad subeundam poenam in Delinquentem incumbit. Et sane non minus esset iniquum ob idem facinus reum bis accusare damnareque; quam est iniquum semel iterumque idem exigere debitum. *(a)*

(a) Dig. lib. 48. tit. 19. Leg. 28.

2. Sed sicut creditori satisfecisse non intelligitur, nisi qui solidum solvit; ita obligatio ejus non videtur perempta, qui penitus poenam non luit, ad quam subeundam est condemnatus. Quam ubi totam reddiderit; jam nil interest si leviorem Magistratus inflixerit, quam Leges imponant in suum flagitium. Quippe satisfecisse Legibus est dicendus, qui Magistratui satisfecit Legum Ministro, et Executori; *(b)* nisi forte Judices cum Delinquente colluserint. Tunc enim tantum abest obligationem extingui, ut ex collusione nova in utroque oriatur obligatio ejus subeundae poenae, quae versipelles manet Judiciorum collusores.

(b) Dig. lib. 48. tit. 19. Leg. 35.

(1) Jure Romano Reus repeti potest, qui ob Accusatoris praevaricationem est absolutus. *L.3.§.1.Dig.de praevaric. L.11. Cod. de accusat.* unde consequens est eo Jure et illum teneri, cogique posse ad obligationem suam penitus adimplendam, qui colludente Judice minore poena adfectus est.

 1. Prae-

III.

3. Criminis extinctione.

1. Praeter mortem (§. I.), et poenae redditionem (§.II.), tollitur etiam obligatio ſubeundae poenae criminis extinctione. Proprie crimina extingui non poſſunt: ſiquidem, ut eſt in vulgari proverbio, infectum factum reddere nemo poteſt. Sed ex uſu Criminalium Scriptorum crimina extingui dicuntur, cum perempta eorum accuſatione obligatio ferendae poena remiſſa intelligitur. *(a)* Atque hoc ſenſu criminis extinctione Nos quoque aſſerimus tolli obligationrm, quae ad ſuſtinendam poenam naſcitur ex delicto.

(a) V. *Matth.* ad lib. 48. Dig. tit. 19.

2. Tribus autem modis Juriſconſulti Criminales crimina extingui docent: I. Principis indulgentia, II. tempo ris praeſcriptione, III. ſententia Judicis abſolutoria. Et Principis quidem indulgentia, cum ſcilicet Princeps poenae gratiam Reo facit, plenaque ſecuritate Delinquentem donat, non ſolum perimitur delicti accuſatio; ſed etiam obligatio tollitur nata ex delicto. *(b)* Quum enim Princeps repraeſentet Rempublicam, cui Delinquens ad ſubeundam poenam obligatur vi pacti ſocialis [Cap. XI. §.II.], Reſpublica ipſa videtur hanc illi obligationem remittere, ubi Princeps juſtis ex cauſſis, quemadmodum praeſumendum, poenas indulget.

(b) V. *Cod.* libr. 1. tit. 19. Leg. 7.

3. Temporis quoque praeſcriptio efficax merito reputatur ad extinguendam unâ cum criminis accuſatione, obligationem quoque ſubeundae poenae natam ex delicto. Ne ſemper enim accuſationem, poenamque timerent, qui ſunt crimine aliquo irretiti, ſolet Legibus temporis curriculum definiri; intra quod ſi adverſus eum non ſit inſtitu-

ſtituta accuſatio, vetitum amplius quaerere de crimine, quod tunc veluti non commiſſum habetur. Sic Jure Romano poſt ſpatium XX. annorum crimina omnia extinguuntur, quibus praeſcribendis brevius tempus haud eſt definitum. (c)

(c) Dig. lib. 48. tit. 17. Leg. 2.

4. Tandem ſententia Judicis abſolutoria, ſic perimitur accuſatio criminis adverſus aliquem inſtituta, ut is propter idem delictum amplius non poſſit in Judicium adduci. At obligatio ſubeundae poenae tunc ſolum tollitur Judicis abſolutoria ſententia, cum nempe, qui eſt ea abſolutus revera nocens fuit. Nam propter auctoritatem rei judicatae Delinquentem abſolutum tutum praeſtabimus, et ei remiſſam exiſtimabimus obligationem, quam contraxerat cum Republica. (d) Quando autem cauſa cognita delatus Reus tamquam innocens abſolvitur, dici jam nequit obligationem auferri, quae non commiſſo delicto naſci minime poterat. (1)

(d) Dig. lib. 48. tit. 2. Leg. 7.

(1) Singulos hoſce modos, quibus tradunt rerum criminalium Scriptores extingui delicta, heic tantum attigimus, quantum viſa eſt poſtulare praeſens tractatio; rurſus tamen de eis latiſſime dicturi libro III, horum Elementorum, qui erit de Judiciis Criminalibus.

IV.

Quod ſpectat ad obligationem damni ſarciendi, quae praeter obligationem ſubeundae poenae naſcitur ex delictis, unde Cives primario laeduntur [Cap. XI. §. I.], facile intelligitur eam tolli damni reparatione, (a) quam Delinquens illi praeſtiterit, cui ſuo admiſſo damnum injuria intulit. Ut enim obligatio ſatisfaciendi debita tollitur ſolutione ejus, quod debetur; (b) ita reparatione damni obligatio tollatur oportet, quae ejus ſarciendi ex naturali aequitate

Obligatio ſarciendi damni tollitur 1. ejus reparatione.

(a) Puffendorf. J.N. et G. lib. 5. Cap. 11. §. 1.

(b) Inſtit. tit. quib. mod. toll. oblig.

tate in Delinquentem incumbit [Cap.XI. §.IV.]. Sed nihil interest utrum Reus ipse damnum sarciat, an alter ejus nomine. Siquidem obligatione luendi debita; inter quae onus refertur damni sarciendi, liberatur debitor alio pro ipso solvente. Ubi vero damnum a suo Auctore illatum sarciant haeredes, in quos transit haec obligatio [Cap.XI. §.X.]; Auctorem, etsi vita functum, damnum reparasse dicemus. Haeredes namque in implendis obligationibus, quae defuncti bonis inhaerent, qualis adamussim est obligatio damni sarciendi, defuncti personam repraesentant.

V.

2. Laesi remissione.

1. Si vero laesus liberaliter laedenti remittat debitam sibi damni reparationem ecquis ignorat? hoc quoque modo tolli obligationem damni sarciendi, quae eum manebat. Quippe haec obligatio illius ergo, cui injuria nocitum est, in laedentem incumbit. Quoties ergo laesus reparationem damni remittat laedenti, tollitur obligatio, quam iste contraxerat, ut obligatio perimitur debitoris, cui creditor debitum condonaverit.

2. Sed nemo poterit damni reparationem remittere praeter ipsum laesum, cui laedens obligatur. Itaque consentiunt rerum criminalium Scriptores [a] Principem poenae gratiam Reo indulgentem, liberare eum non posse ab obligatione damni sarciendi, quod suo delicto alteri injuria dedit. [1] Nam obligatio reparandi damni comprobatur quidem Civilibus Legibus, in quibus posse dicitur Principem arbitrium suum exercere. Sed ejus fons ab

(a) Apud *Bonfin*.ad Bann.Gen. cap.70. num.12.

ab anteriori illa sanctiorique Naturae Lege derivatur (Cap.XI. §.V.), cui non licet derogare; nisi publica salus, quae suprema Lex esse debet, necessario videatur exigere, ut Cives Principis auctoritati, et arbitrio ultro adquiescant.

(1) Hinc in Foro, quando, ut ajunt, Reus admittitur ad compensationem, semper haec adiicitur clausula: *Concordata Parte, vel sine praejudicio Partis offensae. V.Bonfin.loc.cit.*

CA-

CAPUT XIII.

DE QUANTITATE DELICTORUM.

I.

Connexio.

PHilosophus quidam Sinensis, ut refert P. DE HALDE, (a) scite eleganterque dictitabat quemadmodum voci assonat Echo, corpus umbra affectatur; sic poenam sequi delicta. Re enim vera obligatio subeundae poenae, quae praeter obligationem damni sarciendi, si quod ex delicto alteri obvenerit, manet Cives delinquentes [Cap.XI. §.I.]; nascitur statim ac crimen admittitur, nec proprie tollitur, nisi redditione poenae [Cap. XII. §. II.]. Quamvis autem quicumque delinquit, generatim obligationem contrahat alicujus poenae luendae; tamen non ex quovis delicto ad eamdem subeundam poenam Reus obligatur. Jus quidem habet Societas, seu qui Civilem repraesentant Societatem poenas adversus crimina praescribendi;

(a) Description de la Chine Tom.2.

di, easque a Cive delinquente sumendi, ut sequenti Libro explicabimus: At non omnia delicta, si generatim, et absolute loquamur, eisdem paribusque poenis, et debent, et possunt ab illis vindicari. Sunt enim poenae certis rationibus aequandae delictis, ne crimen scutica dignum horribili flagello sectetur. Itaque illud videbatur heic a Nobis non esse omittendum, ut scilicet eas consideraremus conditiones, seu qualitates, propter quas possunt, ac debent graviores, vel leviores praescribi, et exigi criminum poenae ab illis, qui in Republica easdem infligendi jure potiuntur. (1) Sunt autem hae conditiones, seu qualitates veluti delictorum mensura, quae eorumdem quantitatem constituunt, atque determinant. Siquidem recta ratio suadet, ex Justitiae fonte promanat, ut

. . . . . *adsit*

Regula peccatis, quae poenas irroget aequas. (b)

(b) *Horat.* lib. 1. satyr. 3.

(1) Si quis fortasse Nobis obiciat praesentis Capitis argumentum pertinere ad tractationem, quam de poenis generatim instituemus Libro II. horum Elementorum, impense eum rogamus, ut velit animadvertere easdem res multiplici sub adspectu posse considerari. Quum igitur ipsis delictis insit fundamentum proportionis, quam ea debent cum poenis habere; nemo inficias ibit, quin illud valeat quoque spectari, ut generalis proprietas delictorum. Ceterum oportebat, ut illorum Scriptorum haberemus rationem, a quibus quantitas considerata est, tamquam aliquid re ipsa inhaerens delictis: Unde Nos quoque necessarium duximus de quantitate Delictorum differere, et demonstrare eam nil esse aliud, quam eorum relationem ad regulas sequendas in dictandis, et reposcendie poenis. Quod dum jam facere aggredimur, sedulo curabimus praejudicatas opiniones, quae hac de re inoleverunt, impugnare, et evellere; eo praesertim animo, ne Lectores nostri querantur aliquid a Nobis omissum, quod aliqua ratione potuisset desiderari in tractatione de delictis generatim, quam hoc Libro persequimur. Interea tamen, si nostra eis arrident, haud aegre ferent accuratissimam hujus rei explanationem ab altero Libro patienter expectare.

II.

Quid quantitas in actionibus.

Quantitas, ut rem quemadmodum et decet, et solet nostri esse moris alte repetamus, vox est, quae spa-

 tium

tium significat, seu extensionem. (1) Proprie non nisi quam ad extensas res indigitandas valet adhiberi. Itaque quando de moralibus hominum actionibus differitur nemo non intelligit vocem hanc improprio accipi sensu; et re quidem vera ita Nos heic accipimus. Jam vero hujusmodi praemissa animadversione quantitas erit ea qualitas moralium actionum, propter quam eas majores, aut minores vocamus. Quantitas enim in amplissimo sensu accepta id est, propter quod dicitur aliquid majus esse, vel minus. (a) Vocamus porro majores actiones illas, quarum effectus habita relatione ad aliquod objectum sunt majoris momenti, et magis in illud influunt. Actiones contrarias dicimus minores. Ex quo sequitur, ut quantitas moralium actionum non aliter concipi possit; nisi aliquod simul concipiatur objectum, in quod eaedem influant actiones, et ad quod referantur. [2]

(a) V. le *Diction. Encyclop.* articl. Quantité.

(1) Ne decipiatur qui legit eum monitum volo quantitatis nomine quantitatem continuam me designare, quae sola referri potest ad argumentum, de quo nunc differimus. Neqne enim ulla potest heic ratio haberi quantitatis discretae, qualis multitudo, vel quantitatis continuae impropriae, seu continuae successivae, qualis tempus est, et duratio.

(2) Ex hoc argui valet, quod intercedit discimen moralem inter quantitatem, et quantitatem physicam, aut mathematicam. Nam quantitas physica, aut mathematica concipi potest sola comparatione unius magnitudinis cum altera: At quantitas moralis, ut concipiatur, necesse est relationem habere ad aliud objectum, atque ex differenti relatione, quam ad illud habent, quae duae metiendae sunt actiones, ipsarum quantitas concipitur. Itaque ex sola rectanguli alicujus cum alio rectangulo comparatione inquio unum altero esse majus. Sed nequeo dicere homicidium majus contumelia esse crimen, nisi consideraverim secundum systhema *Auctoris dei Delitti, e delle Pene* illud ista Societati esse nocentius.

III.

Varia secundum varias relationes actionum quantitas.

Quoniam vero I. objectum illud ad quod morales hominum actiones referuntur diversum esse potest, II. actio, quae magis in certum influebat objectum fieri potest,

test, ut minus influat in aliud; hinc patet quod actiones, quae habita relatione ad quoddam objectum majores existimatae sunt, ubi ad alterum referuntur objectum, minores debent reputari. Placet hoc Theorema opportunis, elegantibusque THESEI, et filiorum OEDIPI exemplis illustrare. Profecto si ratio dumtaxat damni habeatur, quod obvenit Societati majus fuisset Thesei delictum, qui negligens nigra solvere velle, albaque attollere, ut cum Patre constituerat si monstrum necasset, caussa moralis extitit mortis ejusdem; *(a)* quam fuit crimen filiorum Oedipi, qui condicta opera eum custodia retinebant inclusum, soeveque vexabant. *(b)* Attamen si consideraverimus actionem internam, agendique consilium; intelligemus crimen filiorum Oedipi majus fuisse Thesei peccato. Nam illi dolo erant in Patrem injurii, hic solum culpa peccavit. En eadem criminosae actiones, quae prout ad diversa referuntur objecta, majores sunt, vel minores: quod erat demonstrandum.

(a) *Valer. Flac.* Argonaut.

(b) *Stat.* Thebaid. lib. I.

IV.

Hinc varii Errores.

Jam vero nunc nemo mirabitur si Philosophi, et Jurisconsulti actionum moralium, et delictorum quantitatem diverse determinarunt. Nam prout ad unum, vel aliud objectum relationem habuerunt in comparandis, et pendendis actionibus, atque delictis; ita quoque diversa est ab eis eorumdem quantitas praefinita. Sed in determinanda criminum quantitate nihil, vel parum ad rem faceret ad quod quisque objectum habuisset relationem; nisi postea contendissent ejus quantitatis, quam singuli praefinierant, habendam esse rationem in puniendis delictis. Siquidem ut plurimum ii criminum quantitatem nequa-

quam collegerunt, ac determinarunt ex relationibus cum principiis necessario connexis, juxta quae poenae imponendae sunt, et distribuendae. Hinc varii errores nati, plures in praescriptione, et distributione poenarum inolitae praejudicatae opiniones, quas ex parte nunc dissipabimus, amplissime vero sequenti Libro evellemus. Quod si quis inter eos Philosophos, et Jurisperitos noluit quantitatis criminum, quam praefinierunt, rationem habendam esse in eis puniendis; oleum perdidit, et operam. Nam, ut initio adnotavimus, hac de caussa de quantitate delictorum disputatio instituitur, ut colligi possit, et definiri quemadmodum debeant poenae singulis accommodari delictis, et eis aequa proportione respondere.

V.

Paradoxon Stoicorum.

1. Stoici quondam doctrinae, sapientiaeque laude florentes omnia delicta paria esse definierunt, (a) idque magno argumentorum apparatu aggressi sunt confirmare. (1) Si barbati hi Magistri considerantes nullum committi delictum, nisi Lex aliqua violaretur hac de caussa crimina omnia aequalia esse docuerunt, quia nimirum in universis aeque criminibus violatio intervenit alicujus Legis, a veritate non aberrarunt. Sed opus non erat, ut enunciationem certam, et cuique evidentem tamquam paradoxum efferrent. Sicut enim omnis linea curva, etsi vel minimum a rectitudine deflectat, curva est, non recta; sic omnes actiones etiam vel minimum ab aliqua Lege aberrantes injustae sunt; et hoc sensu sustineri potest delicta omnia esse paria. Si autem posthabitis reliquis relationibus, quas praeter Leges ad alia objecta habent delicta, generatim contenderunt omnia delicta paria esse, et pro-

(a) V. *Zanotti* la Filosofia Morale par. 3. c. 15.

et propterea paribus poenis vindicanda, principium posuerunt absurdum, et publico bono contrarium. Re enim vera si quis, puta, diversum consideraverit damnum, quod a diversis delictis in Societatem derivat; intelliget non omnia crimina esse paria, et Reipublicae magis interesse ne unum prae alio flagitio admittatur. Hac ratione Antiquitas non solum ut iniquas, sed etiam, ut ridiculas irrisit, ac reprobavit Leges a DRACONE Atheniensibus latas, quibus inconsulta severitate eaedem poenae delicta manebant, ex quibus leve, ac crimina, unde grave damnum Reipublicae, Civibusque obveniret. *(b)*

(b) V. Leg. Attic. *Meurs.* edit. Floren.

2. M. TULLIUS, qui jampridem ex Accademicorum sententia affirmaverat distincta esse genera delictorum, et dispares poenas; [c] quum deinde expositum illustrare suscepisset Stoicorum paradoxon, nihil eorum omisit in medium afferre, quibus reebatur posse iliud aliqua ratione defendi, atque fulciri. In primis vero contendit aliqua delicta merito majora dici posse, quia nimirum alia multa sub se complectantur, et propterea digna esse, ut majori poena vindicentur. Itaque exemplo utens homicidii adversus patrem, et adversus servum commissi *inter utrumque illud interest*, inquit, *quod in servo necando, si adsit injuria, semel peccatur, in patris vita violanda multa peccantur. Violatur is, qui procreavit, is qui aluit, is qui erudivit, is qui in sede, ac domo, atque in Republica collocavit. Multitudine peccatorum praestat, eoque poena majore dignum est.* [d] Sed, ut erat ingenio acutissimus, probe perspexit allatam a se rationem, etsi possit in adducta exempla quadrare; tamen ineptam esse ad probandam generalem Stoicorum thesim, omnia nempe delicta paria esse. (2) Itaque Philosophum agere deserens, partes

(c) In Orat, pro L. Muraen.

(d) Paradoxor. III.

tes suscipit Oratoris, et rhetorio artificio quaestionis nodum solvere declinat. *Nos enim* concludit *in vita non quae cuique peccato poena sit, sed quantum cuique liceat spectare debemus*. Sed quidquid Stoici contendant quidquid Cicero disserat, (3) quemadmodum sapienter cecinit HORATIUS, (e) qui nullius addictus jurare in verba magistri hujusmodi stoicum paradoxon ad sanioris philosophiae trutinam revocavit,

(e) Lib. I. Satyr. 3.

Non vincet ratio hoc tantundem ut peccet, idemque
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Divum sacra legerit.

(1) ZENO CITTICUS auctor, et princeps Stoicorum sic ratiocinatur apud DIOGENEM LAERTIUM lib. VII. segm. 120. edit. Amstelod. *Peccata omnia sunt aequalia. Ut enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est; ita neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus est. Nam, et qui centum stadiis, et qui uno a Canopo abest, aeque uterque Canopi non est. Sic etiam, qui magis minusve peccat, aeque uterque a recte facto abest.*

(2) Quisquis parumper animadverterit quonam artificio usus sit CICERO in probationibus adducendis expositi paradoxi, statim sentiet eum caussae diffidisse, quam propugnandam suscepit. Et sane consulto omittit duo crimina, et genere, et effectibus, quoa pariunt, diversa inter se comparare, ut agere non dubitavit HORATIUS, qui Stoicorum paradoxon et sapide ridet, et graviter reiicit, qualia sunt caules furari, et sacrilegium committere. Omnis autem comparatio Tulliana versatur circa delicta ejusdem generis, et naturae, ut libido in mulierem ignotam, et in generosam, et nobilem virginem, caedes patris, et servi, quae exempla ideo adhibita sunt a Cicerone, quia poterat arte ea suo accommodare proposito.

(3) Idem CICERO laudat hanc Stoicorum doctrinam veluti opportunam ad probitatem hominibus ingenerandam: *Quae vis enim*, inquit loc. cit., *quae magis arceat homines ab improbitate omni; quam si senserint nullum in delictis esse discrimen?* Ego vero contra arbitror stoicam hanc doctrinam non solum periculi plenam esse; sed etiam summopere noxiam; siquidem nemo est tam innocens, qui aliquando non deliquerit, et fecerit in aliquam Legem. Quum autem primus ad flagitia transgressus est gradus, qui difficilis esse solet adscensu, ut fert vulgare adagium, facilis ad cetera crimina est aditus, ea praesertim opinione, quod omnia delicta sunt paria.

VI.

De quorumdam Scriptorum doctrina.

Nec Stoicis minus illi errasse videntur, qui contenderunt Delicta (neque enim, ut jam alibi saepe monuimus heic Nobis res est de peccatis) ex majori, vel mino-

minori dolo, seu malitia dumtaxat esse aestimanda, qua homines deliquerunt. [1] Principio siquidem quî possent accurate, quemadmodum est necesse, delicta metiri, quando nequeunt homines internos aliorum motus introspicere, nec nisi quam ab externis actionibus alieni animi conjecturam facere valent, plerumque fallacem (Cap.III. §. IV.)? Est autem dolus, seu malitia actio interna, quam Nos possumus quidem ab externis arguere actionibus, quae indicia sunt, et argumenta internarum actionum (Cap. VI. §.III.): at ejus, ut ita dicam gradus distinguere, et dein metiri, vel prorsus nequimus, vel si possumus, merito semper timebimus in eis supputandis decipi Nos potuisse. Verum enim vero non solum fallax, sed etiam falsa deprehenditur hujusmodi delictorum mensura, quoties exempli gratia diversum consideretur damnum, quod ab eis in Societatem derivatur. Sunt namque crimina levis momenti, quorum auctores non immerito argui valet graviori dolo, seu malitia irretitos fuisse, quam illi, qui tamen delicta admiserunt, unde grave damnum obvenit Societati. Quis autem ibit inficias haec illis majora habenda esse, et reputanda, ubi hoc sub adspectu considerentur? Nemo quidem opinor. Quidquid enim sit de majori minorique dolo, seu malitia Delinquentium; profecto constat magis interesse publici boni, ne crimina admittantur, unde grave damnum proficiscitur, quam quae Societati Sociisque parum, aut nil fere nocent. Haec igitur quin patrenrur minor vis, ac diligentia adhibetur; et admissa leviori poena debent vindicari: Contra vero de aliis delictis fieri est necesse, unde Respublica, et Cives grave capiunt detrimentum. Sycophanta ille, qui pro oblectamento habebat sibi obvios in
via

(a) V. *Aul.* Gell. Noct. Attic. lib. Cap.

(b) *Dig.* lib. 11. tit. 2. Leg. 31.

via depalmare dolo agebat. [a] In putatore illo memorato a J. C. PAULO, qui ramos ex arbore evulsos deiiciens neglexerat viatorem, ut sibi caveret monere, eumque occiserat, culpa solum aderat. (b) Verum enim vero hujus delictum majus illius crimine erat. Siquidem unusquisque intelligit majori vi, ac sollicitudine curandum esse, ut homines caveant a negligentia, culpaque, cujus adeo tristis, et nocens effectus, quam, ut se abstineant a levioris momenti injuria Civibus inferenda.

(1) Haec videtur esse sententia *Censoris Libri dei Delitti, e delle Pene*, in quo jurisprudentiam omnes desiderarunt; studium vero Religionis, juriumque Summarum Potestatum probi Viri laudassent, si ab injuriis abstinuisset, et cavillationibus indignis amatore veritatis, qualem se dicit esse. *V. Not. ed Osserv. sul Libro intitol. dei Delitti, e delle Pene pag.* 37. 38.

VII.

Opinio Auctoris Libri dei Delitti, e delle pene.

Sed hunc scopulum cupiens evitare novissimus *Auctor Libri dei Delitti, e delle Pene* evenit, ut in contrarium scopulum inciderit. Postquam enim docte, graviterque ostendit errasse illos, qui dolum, seu malitiam unice inspiciendam tradunt in metiendis delictis, statuit solum Societatis damnum veram esse delictorum mensuram. Quamvis autem haec ejus opinio prima fronte speciosa, et verosimilis appareat; tamen penitus corruit, ubi sedulo ad trutinam revocetur. Si enim, ut laudatus Auctor contendit, solum Societatis damnum vera esset delictorum mensura; jam omne illud tolleretur discrimen, quod certe intercedit, inter crimina dolo commissa, et culpa [Cap. VI. §. III.], adfectuum impetu patrata, et considerate, ac plena voluntate (Cap. V. §. XII.). Quod quidem non solum a delicti natura est alienum (Cap. III. §. ult.); sed etiam omnem destruit humanarum actionum moralitatem. In omnibus enim actionibus, ut valeant Agenti impu-

imputari, praecipue ſpectandum eſt animi conſilium (Cap.III. §.VIII-). At ubi ſolum Societatis damnum ſtatuatur eſse delictorum menſura; quum illud produci etiam poſſit abſque delinquendi conſilio; jam patet eo ipſo deſtrui humanarum actionum moralitatem. Alibi autem opportunius probabimus hujuſmodi de menſura delictorum doctrinam publico quoque bono adverſari.

(1) In hoc proprie ſtat fallacia, atque imperfectio ſyſthematis Illuſtr. *Marcb.* BECCARIAE, haud vero in difficultate ei objecta a ſupra memorato *Cenſore*, quod nimirum juxta ejuſdem ſyſthema damna furore etiam, vel caſu illata crimina eſſent exiſtimanda. Siquidem propoſitio haec *delicta metienda ſunt ex damno Societatis* ſummopere differt ab hac alia propoſitione, ſcilicet *delictum non eſt actio hominis, ſed ſolum Societatis damnum crimen eſt*. Neſcio cur, acutiſſimus alioquì, Auctor citati Oper. omiſerit obviam hanc cavilloſo Cenſori ſuo reſponſionem reddere, eique regerere maluerit, *che un delitto fatto da un pazzo è meno dannoſo del delitto fatto da un ſavio, poichè queſto inſegna a far dei delitti, e quello non dà altro eſempio, che di crudeli pazzie. V. Riſpoſ. alla Not., ed Oſſerv. ac.* x1. Sed praeterquamquod haec reſponſio non adeo clara eſt, et evidens, ut ſuperius allata, ex ea ſequeretur delictum ab amente commiſſum levius quidem eſſe reputandum: id autem ſatis non eſt; nam inſuper probari oportet illud crimen nequaquam eſſe. Quod ſi noſtra non adhibeatur reſponſio erit locus urgendi, quod ſicuti delictum commiſſum ab amente ſemper damnum affert Societati, ſic nunquam deſinit eſſe delictum.

VIII.

Vulgus Criminalium Scriptorum criminum quantitatem a poenis, quae ea manent, ſolet aeſtimare; ita ut apud illos majora habeantur delicta, in quae major infligitur poena, minora, quae minori poena (a) vindicantur. (1) Sed nil excogitari potuit ineptius. Primo enim Scriptores hi pro certo ponunt id, quod nunc quaerimus. Nunc ſiquidem quaeruntur a Nobis conditiones illae, ſeu qualitates, quae valent efficere, ut crimina majori poſſint, vel minori poena compeſci. Atque hoc adamuſſim eſt, quod veluti jam inventum effertur a memoratis Scriptoribus. Deinde ab eis pro certo ponitur

Communis Juriſperitorum Criminalium ſententia.

(a) *Farinac.* quaeſt.10. n.61.

illos, qui Leges tulerunt nunquam erraſſe in dictandis, praeſcribendiſque criminum poenis; ſed juſtam ſemper obſervaſſe proportionem delicta inter, et poenas. Verum neminem arbitror adeo hoſpitem eſſe in Jure Criminali, qui ignoret apud omnes pene Gentes ſaepe factum eſſe, fierique, ut graviores, vel leviores delicto poenae Legibus maneant Delinquentes. Veterum Saxonum Leges (b) capitis poenam praeſcribunt adverſus furantem caballum, nobilis occiſorem aere mulctant. Conſtitutionibus Siciliae falſam monetam ſcienter accipientibus mors imponitur, adulteris confiſcatio irrogatur. (c) Singulares reconditaſque generalis hujuſce phaenomeni cauſſas heic detegere neque decet, neque oportet: ſufficit ejus effectus noſcere atque experiri, ut intelligatur ineptam, fallacemque eſſe delictorum menſuram, quam vulgus ſequitur Criminalium Scriptorum.

(b) Titul. 4.

(c) Lib. 3. tit. 4.

(1) Hinc orta differentia criminum in levia, leviora, atrocia, atrociora, atrociſſima, de qua ſequenti Capite §.5. differemus.

IX.

Quid ſenſerint accuratiores Juris Publici Conſulti.

Tandem juxta pleroſque accuratiores Juris Publici Conſultos quantitas delictorum eſt in ratione compoſita damni Societatis, et doli, ſeu malitiae Delinquentis. Etenim docuerunt delicta eo majora, vel minora eſſe aeſtimanda, quo majus minuſque damnum in Societatem derivatur ex externa actione, et ſimul quo major, aut minor malitia appareat ineſſe actioni internae, [1] ſiquidem delictum ex utraque interna, et externa actione coaleſcit [Cap. III. §,III·]. Quae doctrina, ut quiſque intelliget, qui noſtra de natura delicti principia in mentem revocaverit, eis valde videtur eſse conſentanea. Ceterum neceſse

cefse eſt fateri eam non levibus obnoxiam eſse difficultatibus. Profectò rationi conſonat, nec caret concinnitate aſſerere delictum majus, minuſque eſſe quo leviores, ſunt gravioreſque, ideſt quo magis, vel minus *intenſae* ſunt ambae internae, et externae actiones, quae illius eſſentiam conſtituunt. Sed quoniam non ſolius damni Societatis, et doli, ſeu malitiae Delinquentis ratio eſt habenda in graviori, vel leviori poena adverſus crimen imponenda; proinde expoſita de criminum quantitate doctrina videtur adhuc eſſe imperfecta. Quantitas enim delictorum eſt in ratione magis compoſita; quum non ſolum ex damno Societatis, et malitia Delinquentis, ſed ex aliis etiam conditionibus, ſeu qualitatibus debeat aeſtimari; ut jam tandem oſtendere aggredimur.

(1) S. JOHAN. CHRYSOSTOM. *lib.3. de Sacerdot. Non enim ad ſolam menſuram delictorum poena imponenda eſt* (nimirum habita dumtaxat damni ratione, quod ex delicto proficiſcitur), *ſed et inquirendum quis fuerit ejus, qui peccavit animus*. ANTON. GENUENSIS *de Jur., et Offic. pag.96. Quantum damnificare quis voluerit, et intulit injuriarum*, ſcribit, *conficere veram delictorum quantitatem: Siquidem*, ſubjungit, *quantitas criminum ab utraque eſt cauſſa, prava voluntate, et quantitate laeſorum jurium, illataeque injuriae*: In idem recidunt GROTII, et PUFENDORFII ſententiae de criminum quantitate, quamvis anguſtioribus comprehenſae limitibus.

X.

Syſthema noſtrum.

Quoniam Nos in criminibus quantitatis nomine intelligimus rationem quam ſecum invicem habent eae conditiones, ſeu qualitates delictorum, quae debent influere ad majores, vel minores poenas adverſus ipſa imponendas [§.II.]; ideo oportet, ut has omnes conditiones, ſeu qualitates ſimul conjungamus, et ab eis delicta metiamur. Quum autem ipſae magna ex parte pendeant ex generalibus doctrinis, quae circa poenas locum habent,

mu-

mutuabimur a Libro II. horum Elementorum, qui erit de poenis generatim, sequentes propositiones. I. Omne delictum eo magis, minusque puniendum est; quo magis, minusque nocet Societati, idest quo magis minusque interest publici privatique boni ne admittatur. II. Tanto magis crimen puniri debet, quanto magis sua voluntati delinquentis libertas, et intellectui necessaria cognitio constitit; hoc sequitur ex natura actionum hominis moralium; hoc praeterea exigit quoque communis utilitas, publicum bonum Societatis. (1) III. Quo periculosius est exemplum, quod aliis delicto praebetur, eo gravius illud vindicandum est, nempe quo facilius crimen, et committi, et occultari potest; eo severioribus impositis poenis impedire oportet, quin admittatur, idque exigit publica, et privata securitas. IV. Quo plures, et vehementiores sunt caussae, quae homines ad aliquod crimen patrandum impellunt; eo severioribus indictis poenis ab illo gerendo avertendi sunt homines, ut quantum fieri potest libretur impulsus delinquendi cum metu poenarum. Singulas has propositiones sequenti Libro a Nobis demonstrabitur fluere ex fine poenarum, cohaerere rationibus cur justae sunt poenae, et necessariae in statu civili, descendere ex privato, communique bono, ex publica salute, quae suprema Lex esse debet. Interea colligendum est, ac statuendum quantitatem delictorum esse in ratione composita singularum conditionum, seu qualitatum criminibus inhaerentium, quas superioribus propositionibus complexi fuimus, nempe I. damni Societatis, II. libertatis, et cognitionis Delinquentium, III. mali exempli prodeuntis ex crimine, IV. impulsus ad delinquendum,

dum, et *Exponentem* compositae hujus rationis veram esse delictorum mensuram; unde ipsorum quantitas est aestimanda.

(1) Omnes fere Juris Publici Consulti asseruerunt communem quoque utilitatem, bonumque exigere, ut tanto magis crimen debeat puniri, quanto magis sua voluntati Delinquentis libertas, et intellectui necessaria cognitio constitit. Sed a nemine forsan id deductum est ex suis veris principiis, atque evidenter demonstratum, quod Nos praestare sequenti Libro tentabimus.

CA-

CAPUT XIV.

Differentiae Delictorum.

I. *Delicta multifariam discriminantur.*

II. *Ratione doli, vel culpae* 1. *alia proprie, et vere Delicta sunt, alia quasi, et quodammodo.*

III. *Ratione personarum, quae delinquunt* 2. *Delicta alia communia sunt, alia propria alicujus generis personarum.*

IV. *Ratione modi, quo Delicta patrantur* 3. *alia notoria, alia occulta sunt.*

V. *Ratione quantitatis Delicta* 4. *graviora sunt alia, alia leviora.*

VI. *Ratione nominis, quo designantur a Legibus Delicta* 5. *alia nominata, alia sunt innominata.*

VII. *Ratione formae Judicii, qua olim Romae Delicta cognoscebantur* 6. *sunt alia publica, alia privata.*

VIII. *Ratione Judicum, qui de Delictis cognoscunt* 7. *alia ecclesiastica, alia secularia, alia mixta sunt.*

IX. *Ratione poenae Delicta* 8. *alia capitalia sunt, alia nec capitalia.*

I.

Delicta multifariam discriminantur.

1. Reliquum esse videtur, ut postquam genuina principia constituimus, ex quibus aestimanda est Quantitas Delictorum (Cap. anteced.); nunc quomodo, et quatenus ea differant, exequamur. Ita demum perfecta, atque, ut arbitror, numeris omnibus absoluta erit

tracta-

tractatio, quam primo hoc Elementorum Juris Criminalis Libro instituimus de Delictis generatim.

2. Age ergo omnia fere Delicta multiplici sub adspectu valent intueri, prout ad diversas eorum circumstantias diversas quoque habent relationes, quae possunt distincte considerari. Hinc est, quod delicta non una ratione discriminantur, pluresque extant criminum differentiae. Ac earum quidem aliae in Legibus expressae inveniuntur, aliae a rerum Criminalium Scriptoribus indicatae, propositaeque fuerunt. Singulas autem hasce differentias praesenti Capite eo ordine numerabimus, atque exponemus, qui concinnior Nobis, et opportunior videbitur.

I I.

Ratione doli, vel culpae 1. alia proprie, et vere Delicta sunt, alia quasi, et quodammodo.

Prima, ac praecipua Delictorum differentia nascitur ab animo Delinquentium. Interest siquidem maximopere utrum quis dolo, an culpa deliquerit. Ex proposito namque improbum iniit delinquendi consilium, qui dolo peccavit (Cap. V. §.III.): Ast in eo, qui culpa incidit in delictum, *negative* dumtaxat adfuit delinquendi consilium (Cap. VI. §.III.). Hic oscitantia potius, et negligentia peccavit: ille malitia deliquit, considerate, cogitato: unde vere delictum contraxit; secus ac alter, qui quasi deliquisse dumtaxat videtur (Cap. VI. §.IV.). Ratione igitur doli, vel culpae, queis delinquitur ab hominibus, (a) alia vere, et proprie delicta sunt, alia quasi, et quodammodo. (1)

(a) V. *Boehmer.* Elem. Jurisp. Crim. sec. 1. cap. 2. §. 29.

(1) Haec differentia Jure Romano proposita, atque expressa habetur. V. *Instit. lib.* IV. *tit.* V. *ubi Interpret*: Ea Philosophiae ferri debet accepta, cujus sacris, qui non erant initiati, ii olim Romae minime audebant Jurisprudentiam profiteri, quae est ipsa Philosophia a contemplatione traducta ad hominum negotia, usus que communes.

Si

III.

Ratione personarum, quae delinquunt 2. Delicta alia cõmunia sunt,alia propria alicujus generis personarum.

Si ab animo Delinquentium ad personas ipsas, quae deliquerunt, considerandas transeamus, aliam habebimus criminum differentiam. Quippe delicta, vel ita comparata sunt, ut a quibuscumque personis possint admitti, vel ea nequeunt patrare, nisi certae solum personae. Illa communia habentur: nemo enim non valet committere, ut furta, homicidia. Haec vero sunt propria quarumdam dumtaxat personarum; nempe in soli illa committunt, qui alicujus sunt conditionis, ordinis, coetus, collegii. (1) Sic propria Militum exempli gratia, aut Clericorum ea dicuntur delicta, quae ab utrisque quâ Clericis, atque Militibus perpatrantur. Miles, ut hostium potiatur excedit agmine, aut laboris pertaesus stationem deserit. (a) Delicta sunt utique ista peculiaria Militibus, et quae proinde militaria vocantur. (b) Propria quoque Clericorum solummodo sunt illa admissa, quae ipsi adversus Sacrorum Canonum praescripta gesserint, veluti ambitus superioris ordinis pecunia sustentatus, irreverens sacrorum ministeriorum tractatio, etc.

(a) *Dig.* lib. 49. tit. 16. Leg. 1., et 3.

(b) *Donell.* ad Leg. et militibus Cod. de milit. testam. Tom. 8. edit. Luc.

(1) Diversitas ordinum, ac conditionum necessarium est consequens Civilis, in qua vivimus Status. Quum enim primo hic constare non possit, ni imperent alii, alii obediant; inde natae potissima Civium inter se differentia: Quumque praeterea alii aliud vitae genus, conditionemque in Civitate sequantur, hinc est, quod alii, atque alii coetus fiat, sive ordines, in quos veluti in classes Cives fere omnes dispertiuntur. Jamvero cum quisque ratione muneris, exercitii, vitae generis, quod sequitur delinquere possit; proinde singulis personis, quâ alicujus conditionis, ordinis, coetus propria sunt quaedam, et peculiaria delicta. Sic proprium est Magistratuum crimen colludere cum Reis Mercatorum monopolia instituere, etc.

IV.

Ratione modi, quo Delicta patrantur 3. alia notoria, alia occulta sunt.

1. Sed nulla sunt fere Delicta sive communia ea sint, sive quarumdam personarum propria, quae et clam, et palam committi non possint. Itaque hoc sensu unum idem-

idemque crimen interim occultum esse potest, interim vero notorium. Furtum exempli gratia plerumque quidem clam peragitur, et remotis testibus: sed interdum fur ita improbus est, ac manifestarius, ut vel inspectante turba audeat animose furari. Ratione igitur modi, quo delicta committuntur, possunt ea vel notoria dici, vel occulta: primum si coram aliis, et palam; alterum si clam, nulloque observante patrentur.

2. Scriptores pene omnes, qui hactenus de Delictis egerunt, ulterius sermone progressi tradunt Delicta notoria esse, quae ita sunt manifesta, ut nequeant a Reo inficiari. *(a)* Hic certe effectus oritur ubi Delicta palam commissa sunt, et multitudine inspectante. Incredibilis namque audaciae esset, aut dementiae id negare, de quo milleni te possunt testes convincere. Quî potuisset Absalom inficiari se thorum temerasse paternum, quum impudentissimo ausu Patris sui concubinas coram universo Populo constuprasset? *(b)* Haud tamen memoratis adsentior Scriptoribus, qui animose subjungunt in notoriis probationibus opus non esse. Nam, ut cetera omittam, decipi vulgus facile potest oris similitudine, aut vi phantasiae percitus ludificari; et quis nescit sensus plerumque incautos fallere, aliquando adtentos etiam, solertesque in errorem inducere? quid vero si fuerit data opera multitudini impositum? Quamquam nulli essent ignotae rapinae, furta, concussiones, quas Verres in Sicilia exercuerat; tamen quaestio Romae instituta, inducti testes, nec nisi solemniter, legitimeque probatis latrociniis, alioquì notissimis, repetundarum damnatus est. *(c)* Delicta autem occulta ea esse scribunt iidem Doctores, quorum probatio

(a) *Farinacc.* quaest. 418. n. 107. *Clarus* §. fin. quaest. 9.

(b) *Reg.* lib. cap. 13.

(c) *Tull.* act. 7. in Ver.

ab iis, quae communiter eveniunt, haud facile deducitur: unde concludunt esse probatu difficilia; in quo quidem non repugno. Tale fuit crimen AMMONIS, qui remotis arbitris THAMAR sororem accitam, ut pharmaca ministraret, suo in cubiculo violavit. (d) Sed quô occultiora sunt delicta, et' difficiliora probatu; eê ne leviores, ut ipsi docent, probationes sufficient, eruntque admittendae nutantes conjecturae, incerta indicia? Rem hanc omnem gravissimi momenti alte discutiemus, fuseque tractabimus, ubi de Judiciis Criminalibus. Nec enim heic locus de ea quidquam dicendi.

(d) *Reg.* cit. loc.

(1) Clariss. CARAVITA *Instit. Criminal. lib.*1. §.1. *n.*22. post doctissimum MATTHAEUM erudite observavit BALDUM turpiter esse deceptum, qui Jure Romano notoriorum criminum mentionem fieri scripsit *Comment. in Leg.*1. *Dig. de accus.* Nam notoria, vel notoriae, quae ea in Lege memorantur, nil aliud significant, interpretante magno CUJACIO 1. *Observ.*33., quam elogia, et literas Curiosorum, et Irenarcharum, quas ad cognitionem Magistratus mittunt.

V.

Ratione quantitatis Delicta 4. graviora sunt alia, alia leviora.

Jam vero constat clam aeque, ac palam commissa Delicta, non omnia esse paria, sed eorum alia leviora esse, alia graviora. Quantitas Delictorum Nobis est in ratione composita I. damni Societatis, II. libertatis, et cognitionis Delinquentium, III. mali exempli prodeuntis ex crimine, IV. impulsus ad delinquendum (Cap.XIII. §. X.). Itaque quô majus damnum ex crimine obvenit Societati, major constitit Delinquentis libertas atque cognitio, periculosius est malum exemplum ex delicto manans, vehementior demum impulsus ad delinquendum; crimen gravius erit: Contra levius. Ratione igitur quantitatis Delicta leviora sunt, vel graviora: et haec criminum differentia prae ceteris meret observari: nam pendet

det ab ea proportio, et distributio poenarum. (Cap.XIII. (§.I.) .

2. Sed apud rerum criminalium Scriptores, qui delictorum quantitatem communiter metiti sunt a gravioribus, vel levioribus poenis, quae secundum Leges ea manent, (Cap. XIII. §.VIII.), vulgaris est Delictorum differentia in levia, atrocia, atrociora, atque atrocissima. *(a)* Quae delicta levi poena coercentur, puta mulcta, ea levia esse volunt laudati Scriptores: atrocia autem, quibus ultra relegationem, sed infra mortem, poena Legibus imposita est. At atrociora vocant delicta, quae morte puniuntur; atrocissima tandem, quorum poena mors est exquisito aliquo, acerbiorique cruciatu inferenda, velut igne.

(a) *Carpzov.* prax. Crimin. par. 3. qu. 102. n.60. *Ros.* prax. Crimin. cap. 6. num. 18.

VI.

Ratione nominis, quo designantur a Legibus Delicta 5. alia nominata, alia sunt innominata.

Pleraque porro crimina, praesertim vero graviora, peculiare nomen habent, quo designantur a Legibus, et ab aliis criminibus distinguuntur. Sed aliquando tamen nonnullae possunt, solentque occurrere actiones criminosae, quae distincto, sibique proprio nomine haud efferuntur: nimirum quamvis generali Legum prohibitione comprehensae; peculiare tamen eis nomen non est a Legibus inditum, veluti verberare, vi domum alienam ingredi, etc. Hinc alia prodit criminum differentia in nominata, et innominata. *(1)*

(1) Jure Romano vix ullum reperiri crimen innominatum se non dubitare, quin affirmet, inquit MATTHAEUS *Proleg. de crim cap.*4. *n.*13. nisi stellionatum excipiendum putes, qui tunc demum obiicitur, cum deficit alterius criminis appellatio. *Leg.* 3. §.1. *Dig. de Stellion.* Sed Jure Canonico multa habentur admissa clericorum tam in sacris peragendis ministeriis, quam in suorum munerum exercitio, aut vita sanctius ducenda, quae licet poenis coerceantur a Sacris Canonibus; nullum tamen habent sibi ab eis impositum nomen, sed nanciscuntur dumtaxat nomina facti, ut observavit DECIANUS *tract.crimin.lib.*5. *cap.*2. *n.*9. Eorum centum, et ultra sparsa in corpore Juris Canonici collegit RAYNALDUS *Tom.*1.*ad c.*1.*supplet.*5.

VII.

Ratione formae Judicii, qua olim Romae Delicta cognoscebantur 6. sunt alia publica, alia privata.

Ceterum Delicta, cujuscumque generis ea demum sint, debent cognosci in Judicio, cujus instituendi non una olim Romae ratio, formaque fuit. Alia enim Judicia publica erant, quae a Praetoribus exercebantur a Populo constitutis, et in quibus unicuique Civi jus accusandi patebat: alia vero Judicia erant privata, in quibus Privati actione civili persequebantur damnum sibi illatum alieno delicto apud Civiles Magistratus. Hinc prodiit, quae Jure Romano princeps, celebriorque est, criminum differentia in publica, et privata. Publica ergo delicta vocabantur, quae ex Lege quadam descendebant publicorum Judiciorum, poterantque a quovis e populo jure non impedito accusari. (a) Privata vero dicebantur, de quibus ad privatum commodum agebatur, quaeque ii solum persequebantur, quibus damnum obvenerat. (b) Sed sensim delicta omnia coeperunt Romae extra ordinem cognosci a Magistratibus, qui praeerant criminali jurisdictioni: unde eo Jure, quod sub Imperatoribus invaluit, delicta cujuscumque generis fuerint, extraordinaria evaserunt. (1)

(a) Dig. lib. 48.tit.1. Leg.

(b) Instit. tit. de priv. delic.

2. Nunc moribus totius fere Europae Gentium nulla sunt delicta privata, sed omnia publica censentur, eo quidem sensu, quod omnia crimina sive directim, sive reflexim, tandem recidunt in Rempublicam [Cap.III. §.II.], cujus summopere interest ea et cognosci, et puniri. Quod fit institutis criminalibus Judiciis apud Magistratus, qui Publicae Potestatis vice criminalem jurisdictionem supra Cives exercent. Nec tamen amplius incolumis viget libertas, quae olim Romae unicuique inerat publica accusandi delicta. Usu enim, Legibusque obtinuit, ut onus, et cura

cura delicta quaecumque accusandi in certas Personas incumberet, quales sunt Fisci Advocati, et Procuratores. (2) Quod sane constat melius esse comparatum. Praeter enim quam quod sic opportune est consultum, ne delicta inopia accusatorum publicam cognitionem, et animadversionem evadant; privatis Civibus ab accusando remotis magna ex parte interclusus est aditus discordiis, odiisque privatis, quae ex veteri accusandi licentia, ac libertate non poterant non frequentia, et gravia oriri. [c] Vix nunc observatum videmus, ut privati, ubi suam, vel suorum persequantur injuriam, accedant ad accusandum. Quod si quaedam excipias crimina, in quibus observatur, ut non nisi certarum personarum quaerelâ de eis quaestio instituatur; etiam per inquisitionem, ut ajunt, in delictis procedunt Magistratus, qui praesunt criminali Jurisdictioni, quemadmodum Libro III. horum Elementorum fuse trademus.

(c) V. *Gaspar. Contaren.* lib. 3. de Republ. Venet.

(1) Praeter publica, et privata etiam extraordinaria Judicia Romae aliquando exercebantur. Si nimirum quaedam essent atrocius admissa, de quibus nullae extarent Leges, ea non ab iis, apud quos ordinariae criminum quaestiones publicis exercebantur Judiciis, sed extra ordinem ab aliis supremis Reipublicae Magistratibus, puta, Consulibus cognoscebantur, et poenis vindicabantur ipsorum arbitrio irrogatis. V. *Grevium animad. ad Sigon. Tom.* I t. *Thesaur. Antiq. Rom.* Jam vero quum vetus publicorum Judiciorum mos, qui immutata Reipublicae forma summae unius potestati minus conveniret Tiberii artibus primum, deinde sequentium Imperatorum Constitutionibus recesserit ab usu; caeperunt publica delicta a Praefectis, et Praesidibus extra ordinem cognosci, et vindicari. Et quoniam delicta privata ipsa quoque reflexim in Rempublicam recidebant; ideo consuetudo irrepsit, ut laesus suo lubitu posset tam civili actione persequi, quod ei nocitum fuerat privato delicto, quam criminaliter ad vindictam agere, et ad poenam delinquenti infligendam illius arbitrio, qui praeerat criminali jurisdictioni. *Leg. ult. Dig. de injur.* Tandem Judicia privata, et consequenter delicta, penitus extraordinaria evaserunt; itaut, quemadmodum scribit Cujacius *lib.* VIII. *Observat. cap.* 33. *omnia extra ordinem agantur omni ex causa*. Nobis, nec forsan immerito, blandimur paucis heic multiplices illustrasse quaestiones, in quibus enodandis aqua haesuit quampluribus eruditis etiam Interpretibus Juris Romani.

(2) Sub Augusto duo primum creati fuere Magistratus, Praefectus nempe Aerarii, et Procurator Fisci, quorum alter in Urbe, alter in Provinciis pecuniam publicam administraret, et si quid de ea controverteretur, jus quoque dicebat. *V. Cujac. in Leg.* I. *Dig. de Jur. Fisc.* Sed quoniam non adeo

adeo visum est aequum, ut in Fisci caussis iidem et Patroni essent, et Judices, sub Imperatore Adriano de constituendo Fisci Advocato cogitatum *Leg. nam intelligitur* §. *Multa Dig. eod. tit.*, cujus erat Fisci jura tueri sive in Urbe, sive in Provinciis, atque instantibus delatoribus bona vacantia, caduca, thesauros, mancipia vaga etc. Fisco, seu Principis aerario addicenda postulare; quumque publica delicta quandoque a delatoribus patefierent, unde Reorum bona essent in Fiscum inferenda; criminibus quoque persequendis ob Aerarii commodum vacare consuevit: Deficientibus vero delatoribus ob falsas eorum accusationes maxime sub Imperatore Honorio *Leg. deferre* 18. *Dig. de jur. Fisc.* Fisci Advocato tantum, et publico Aerario tuendo, et criminibus deferendis praeesse datum fuit, ut docet citatus Cujacius *in Paratil. Cod. de Advoc. Fisc.* eratque olim Romae unus tantum, deinde duo constituti, qui fiscalibus caussis vacarent. *Leg. binos Cod. eod. tit. Vid. Clariss.* ALPHANI *Jur. Criminal. lib.* 1. *tit.* XVIII. §. 11. Hinc derivatus mos, qui nunc, ut innuimus, in tota fere viget Europa, ut accusantibus Fisci Patronis crimina inquirantur, Reique puniantur. Sed quae tuendi aerarii, et crimina persequendi erat olim conjuncta provincia, in praesentiarum ubique est divisa.

VIII.

Ratione Judicum, qui de Delictis cognoscunt, 7. alia ecclesiastica, alia secularia, alia mixta sunt.

Quoniam vero ratione diversi status, et conditionis diversae sunt Judicum personae, apud quas criminum quaestiones exercentur; hinc alia nascitur criminum differentia. Duae apud Christianos agnoscuntur distinctae, et supremae Potestates Imperium, et Sacerdotium. Illi quâ Cives subsumus vi pacti socialis, unde Civilis subsistit Societas; huic coelesti institutione subiicimur quâ sanctissimae Christianae Religionis alumni. Utrique sua constant in homines jura. [1] Si crimen ergo a Civili Magistratu cognoscatur, tunc prophanum vulgo dicitur a Jurisconsultis Criminalibus, vel seculare. (*a*) Delicta vero quorum cognitio instituitur apud Sacros Ecclesiae Antistites appellantur Ecclesiastica. Tandem mixtorum criminum, seu mixti Fori nomine veniunt, quae ab utraque Civili, et Ecclesiastica Potestate cognoscuntur.

(*a*) *Clar.* §. Sent. §. 1. n. 7.

(1) Haec si voluisset saepe a Nobis laudatus MATTHAEUS animadvertere, haud certe hanc criminum differentiam amare irrisisset, ut Ecclesiasticae Potestati invidiam crearet, Clericosque contumeliose traduceret *Prolegom. de crimin. cap.* 4. *n.* 6. Qui libris alios docere profitentur, omnibus se exuant

exuant oportet praejudicatis opinionibus educationis, aetatis, consuetudinis, sectae etc. Hac in re laboravit Matthaeus homo heterodoxus; quod monitum volui lectorem, ut caveat a falsis ejusdem doctrinis circa Ecclesiasticam Potestatem.

IX.

Delicta in Judiciis legitime cognita, ac comprobata poena tandem premere debet, ac vindicare. Ratione igitur poenae delicta alia capitalia sunt, alia nec capitalia. Jurisconsulti Romani praeter naturale aliud insuper fictione juris civile caput agnoscebant, quod ab eis definiebatur status, vel conditio hominis in libertate, civitate, familia consistens. *(a)* Hinc capitalibus delictis ea quoque ipsi adcensebant, quorum reis hujusmodi civile caput libertas, puta, aut civitas adimeretur. Proprie tamen capitalia sunt crimina, quorum poena mors est. Cetera delicta, quae salvo reorum capite aliis poenis coercentur corpus affligentibus, aut restringentibus commoda vitae, aut marsupium turbantibus, aut demum aestimationem, famamque laentibus sunt *(b)* non capitalia. (1)

Ratione poenae Delicta 8. alia capitalia sunt, alia nec capitalia.

(a) Instit. tit. de cap. de minut.

(b) *Bohemer.* loc. supra cit.

(1) Aliae habentur apud Criminales Jurisconsultos delictorum differentiae, velut in delicta, quae omittendo fiunt, et quae committendo patrantur, in delicta excepta, ut vocant, et non excepta, etc., quas vel quia levioris momenti sunt, vel scitu minus necessariae, consulto praeterimus, ne nostra tempora frustra terere arguamur.

CA-

CAPUT XV.

Divisio Delictorum.

I. *Animadversio.*
II. *Delicta dividuntur in quatuor genera:*
III. 1. *Delicta, quibus Religio violatur.*
IV. 2. *Delicta, quae Bonis Moribus adversantur.*
V. 3. *Delicta, quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur.*
VI. 4. *Delicta, quibus singulorum Civium securitas laeditur.*

I.

Animadversio.

1. SI quis vel leviter animadvertat ad varias, quas superiori Capite recensuimus criminum differentias, facile intelliget nullam esse inter eas, quae commode possit generalis Divisionis loco adhiberi. Nam primo innituntur pene omnes extrinsecis criminum circumstantiis, quae parum, aut nihil conferunt ad aptae divisionis limites figendos, ac designandos. Deinde nequaquam pares sunt universas criminum species sub se continere, eumque exhibere characterem, qui peculiaris unicuique delicto, unum eorumdem genus ab altero genere proprie distinguit. Nihilominus, qui hactenus de delictis singulatim egerunt, aliquam ex eisdem differentiis, quam in enumerandis, exponendisque singulis criminibus sequerentur amplexi sunt; praesertim vero illam, qua delicta dispertiuntur in secularia ecclesiastica, et mixta, seu mixti Fori [Cap.XIV. §.VII.]. Nec quidem immerito; quum nulla sit inter eas commodior, et usui forensi opportunior.

2. Sed

2. Sed Nobis novam Juris Criminalis tradendi viam non infelici, quemadmodum ſperamus, auſu ingreſſis, novam proponere, atque in medium afferre et opportunum, et neceſſarium videtur criminum differentiam, quae undequaque Diviſionis nomine digna ſit, et quam commode ſequi, ac adhibere poſſimus poſtremo horum Elementorum Libro, qui erit de Delictis, et Poenis ſpeciatim. Quam quidem diviſionem etſi ingenui ducimus eſſe pudoris fateri excogitatam, et propoſitam primum fuiſſe ab eo perſpicaciſſimo Viro, qui de Legibus hac aetate prior eſt auſus philoſophari; [a] tamen ſic hauſimus ab eodem, atque ita rurſus ſubegimus, ut noſtram quodammodo feciſſe poſſimus conſideranti videri.

(a) *Monteſqu.* Eſp. des Loix Liv. XII. chap. 4.

II.

Delicta dividuntur in quatuor genera.

1. Age ergo, omnia quidem Delicta ita ſunt comparata, ut vel Societatem directim adficiant, (et conſequenter Religionem) vel Socios primario laedant, quae ipſa quoque reflexim recidunt in Societatem (Cap. III. §. II.), in quam ut ſecurius, commodiuſque viverent, et felicitatem undequaque perfectam mentis ſcilicet et corporis aſſequerentur, homines cojerunt (Cap. II. §. II.). At praeter generalia haec univerſorum criminum objecta, ſedulo conſideranti patebit a ſpeciali, ut ita dicam, objecto, in quod ſingula Delicta proprie ac peculiariter feruntur, et tendunt, derivari characterem, quo unumquodque flagitium a reliquorum criminum turba ſecernitur, atque diſtinguitur. Quatuor autem eſſe videntur ſpecialia hujuſmodi objecta Religio nempe, Boni Mores, Societas ipſa, et membra Societatis: Societas quidem, quatenus ejuſdem tranquillitas directim perturbatur, Socii quatenus eorum ſecuritas primario laeditur; Religio vero quatenus violatur, et Boni Mores quatenus corrumpuntur, atque evertuntur. Si attendas nullum invenies crimen, quod praeter memorata generalia objecta, proprie,

 et pe-

et peculiariter in aliquod non impingat ex specialibus illis objectis. Saepe profecto quod bonis moribus adversatur crimen, idem laedit Civium securitatem, et a quo delicto violatur Religio, ab eo etiam aliquando tranquillitas Reipublicae perturbatur. Verumtamen satis patet singula Delicta signanter, ac magis in unum prae alio ferri ex memoratis objectis; nec quod praediximus impedit, quin debeat unjuscujusque flagitii character determinari a speciali objecto, cui praecipue adversatur. Quaecumque ergo Delicta primario, ac peculiariter vel Religionem violant, vel Bonos Mores; vel Reipublicae tranquillitatem, vel singulorum denique Civium securitatem intervertunt. Haec, quae ex speciali objecto, et charactere cuique delicto peculiari nascitur genuina, atque universalis criminum differentia, Nobis erit divisio Delictorum, quorum quatuor sequentia genera omnes sub se species complectuntur. Itaque Delicta dividimus in ea I. quibus Religio violatur, II. quae bonis moribus adversantur, III. quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur, IV. quae singulorum Civium securitatem laedunt. Delicta quibus Societas directim afficitur, et delicta, quae Socios primario laedunt veluti trunci sunt infaustae arboris *mali civilis*, cujus radix humanae naturae corruptio, atque in vetitum nitens hominum ingenium, fructus vero damnum Societatis, et Sociorum [Cap. III. §. II.]. Ab illis quatuor quasi rami germinant Delicta Religionem violantia, Delicta bonis adversa moribus, Delicta tranquillitatem Reipublicae perturbantia, et Delicta singulorum Civium securitatem laedentia, qui latissime proferuntur ad inficiendam, obscurandamque ferali influxu, gravique umbra suarum, ut ita loquar, frondium civilis vitae serenitatem.

2. Ceterum operae pretium est singula heic percurre-

re,

re, et breviter definire delicta, quae ad unamquamque pertinent superius constitutam criminum classem. Hoc namque exequi oportet quisquis generum divisionem molitur, proponit, ut scilicet species, quae sub eis veniunt, recenseat. *At non mihi*, ut cecinit opportune VIRGILIUS, (a) *si linguae centum sint, oraque centum, ferrea vox omnes scelerum comprehendere formas possem*. Postquam enim homines in hunc coierunt, in quo vivimus, Civilem Statum, tum praeter obvia cuilibet animanti, plurima alia industria, ingenioque effinxerunt suorum adfectuum, et adpetituum irritamenta; tum innumeris fere Legibus sociali statui necessariis suas coacti sunt actiones attemperare. Multiplicatis Legibus, auctis passionum objectis, multiplicata sunt delicta, aucta hominum nequitia; adeout et ingens sit numerus delictorum, quibus misere obruuntur, et eorum nequitia eo usque processerit, ut vere jam olim quereretur *Satyricus* (b) nil futurum ulterius, quod humanis moribus adderet Posteritas. Itaque mihi foecundo culpae seculo scribenti de delictis, sat erit graviora exequi, ac recensere facinora, et ea in quae solent homines frequentius incurrere. Incipiam vero ab illis, quibus Religio violatur.

(a) Aeneid. lib. VI.

(b) Satyr. III.

III.

1. Nihil pietate in Deum, ac religione sanctius debet esse generi hominum, quibus sublatis fides etiam, et societas humani generis, et una excellentissima virtus Justitia tollatur oportet. (a) Nam si spes sit fallendi civiles sanctiones, quas aliquando non impossibile eludere; jam praeceps in scelera, atque delicta ruent homines; quos nullus coercet Numinis metus, nulla Religionis impedit reverentia, quin suis cupiditatibus obsequantur. Hinc semper est existimata Religio basis, et fundamentum cujuslibet

1. Delicta, quibus Religio violatur.

(a) *Cic.* de nat. Deor. lib. I. cap. 2.

 huma-

humanae Societatis; (b) adeo ut, quemadmodum scribit PLUTARCHUS, (c) facilius sit absque solo Civitatem aedificare, quam eam sine Religione constitui, constitutamque subsistere posse. (1) Siquidem impietas, (2) ceteraque in Religionem admissa quum basim evertant, et fundamentum concutiant humanae Societatis, quod ipsa est Religio; directim fini adversantur, propter quem homines in civilem statum convenerunt, atque in eo vivunt. Nil vero magis turbat publicam tranquillitatem, privatamque concordiam, quam Civium in Religione dissensio. Quod docet Historia, experientia confirmat. Quare violatarum religionum, ut SENECA testatur alibi, atque alibi diversa poena est, sed ubique aliqua. (d)

(b) WARBURTON della divina missione di Mosè.

(c) in Libr. adverf. Colotem tom. 2. Oper.

(d) Ep. Epist. 6.

2. Christiana sane Religio (de hac enim Nobis speciatim dicendum) quae sola vera, siquidem divinitus manifestata, fortius est vinculum humanae Societatis, validiusque monimentum Imperii [Cap. III. §. II.]. Nam ea tota, quod spectat ad officia erga alios praestanda, in mutua perfectissima versatur dilectione inculcanda. (e) Et generatim quidem fere nullum reperietur delictum, quo non appareat ipsa violata, si ad haec ejus praecepta exigatur. Quippe constat ex illis abstinendum hominibus esse ab iis omnibus admittendis actionibus, quae justis Sacrae, Civilisque Potestatis Legibus interdicuntur, ac prohibentur. Verumtamen neque hoc sub adspectu intuemur, nec hujusmodi amplissimo sensu delicta heic accipimus, quibus Religio violatur. Sed ad hoc criminum genus ea solum flagitia referimus, quibus peculiari ratione laeditur Deus, Christianae Religionis majestas, certitudo, sanctitas, divina auctoritas, et potissima quaedam ejus praecepta pessumdantur. Itaque sub hujusmodi delictorum genere, quibus Religio violatur, sequentes complectimur criminum species.

(e) Johan. XIII. 4.

I. Blasf.

I. *Blasphemia*, qua voce a graeco verbo βλάβη educta convicia veniunt, injuriae, maledicta, execrationes in Deum, Divosque nefarie prolatae, delictum est, quo non solum divinitus revelata, sed naturalis quoque in singulorum sensibus, animisque insculpta Religio violatur. Utraque enim homines docet non solum rectas, verasque de Deo opiniones mente esse habendas; sed etiam eum laudibus, et gratiarum actionibus jugiter prosequendum.

II. *Perjurium*, seu Jusjurandum falsum, juramentum violatum, est contempta, quae in jurejurando inest religio. Quum enim sit jusjurandum religiosa affirmatio, quoties aliquid quasi Deo teste asseritur; jam quod ex animi tui sententia divino interposito testimonio juraris non facere, perjurium est.

III. *Apostasia*, quae graeca vox latine redditur desertio, ab Imperatoribus GRATIANO, VALENTINIANO, THEODOSIO appellatur facinus violatae ac desertae Christianae Religionis, idest defectio a vera ChristianaReligione.

IV. *Haeresis* graecum est nomen, quod latine sectam dicere possis. Apud Ecclesiasticos Scriptores, haeresis nomine quodlibet dogma intelligitur Orthodoxae Religionis dogmatibus contrarium. Quo sensu communiter nunc accipitur haeresis, et crimen significat eorum, qui eligunt, ac profitentur falsa dogmata, et ab Ecclesia damnata.

V. *Schisma* vox graecae originis scissuram latine sonat, et translate dissensionem quoque, seu discordiam. Schismatis nomine, ut docet S. THOMAS, divisio intelligitur, qua quis se ipsum ab Ecclesiae Catholicae, et Romani Pontificis, qui centrum est ecclesiasticae unitatis, communione separat.

VI. *Sor-*

VI. *Sortilegium* proprie est futurarum rerum per sortes, et superstitiosas observationes exploratio. In latissima significatione *Magiam* quoque complectitur, id est genus omne superstitionis, artiumque magicarum.

VII. *Simonia* est crimen eorum, qui res spirituales, vel quasi spirituales commercio hominum exemptas audent venales habere. Crimini nomen venisse tradunt a SIMONE Mago, qui post promulgatum Evangelium primus potestatem impartiendi SANCTI SPIRITUS dona, atque charismata pretio comparare tentavit, ut aliis deinde venderet.

VIII. *Usura* significat usum, seu facultatem utendi aliqua re. Metonymice ponitur pro commodo, sive fructu ex rei alicujus usu proveniente: Et sic accepta Usura criminis nomen est, in quod illi incidunt, qui contra divinum CHRISTI praeceptum = *mutuum dantes nihil inde sperate* = lucrum capiunt ex mutuo, et aliquid paciscuntur pro usu foenebris pecuniae.

(1) Necessitatem Religionis in Societate omnes agnoverunt, quiquumque Leges hominibus tulerunt. Ideo Religione tamquam basi sunt usi, cui cardo inniteretur universae eorum legumlationis. V. PLUTARCH. et WARBURTON. in supra citatis Operibus.

(2) PETRUS BAYLIUS facile princeps recentiorum omnium liberi ingenii Virorum veritus non est pluribus in locis suorum Operum contendere Atheismum non solum Societati minus superstitione noxium fore; sed etiam nil damni ex eo Societati obventurum; adeout subsistere possit Societas, quamvis nulla in eadem profiteatur, vigeatque Religio. Nullum isto impius effingi potest paradoxon, falsius, atque periculosius. Neque enim minus evidens est Atheismum, (idem dic de prophanis systhematibus Deistarum, Naturalistarum, ut vocant) sic esse Societati damnosum, ut ejus constitutioni, et durationi directim adversetur; quam sit evidens geometricum illud axioma si aequalibus aequalia addas, aut demas, semper erunt aequalia. Sed satis erit animadvertere, cujus usus sit in Republica Religio, effectus expendere, qui ab Impietate prodirent, ut falsitas in oculos incurrat hujuscemodi paradoxi. Rem diligenter, acuteque pertractavit PUFENDORFIUS Auctor non invisus liberi ingenii Viris, cujus illustre est locus *lib. 1. de Offic. Homin. et Civ. cap.* IV. §. IX. ubi compendiarie expositae sunt rationes, quibus omnia illorum sophismata invicte evertuntur.

1. Pu-

IV.

2. Delicta, quae Bonis Moribus adversantur.

1. Pudor, quem cunctis Natura tribuit, (a) homines satis monere videtur corruptrices illas animorum corporis voluptates, quamvis procreandi caussa ab ipsa datas, et hanc unam ob caussam retinendas; non aliter tamen, quam certo ordine, ac modo, certisque conditionibus, ac servationibus delibendas esse, atque hauriendas. (1) Quod sane fons est, ac fundamentum publicae privataeque vitae honestatis; ad quam qui conformantur Mores, (2) ii boni merito habentur, ac appellantur. Nil autem heic aliud est vitae honestas, quam morum disciplina, verecundia, castitas ad modum, ordinemque composita, quem in decerpendis, fruendisque voluptatibus hominum procreationi conjugatis Natura, Homineseque praescripserunt. Ac praepotens quidem Naturae vox cum omnibus aeque insonet hominibus, vix ullae invenientur Gentes tam immanitate barbarae, ac ignorantiae tenebris offusae, apud quas aliqua vitae honestatis, bonorumque morum non fuerit habita ratio. Hac de caussa bonos mores Romani Jurisconsulti naturales, omniumque Gentium graviter, sapienterque appellarunt. (b)

(a) V. *Cumberland.* de Leg. nat. c. 5 § 46.

(b) *Dig.* lib. 22. tit. 2. Leg. 3.

2. Si igitur homines impotenti libidine acti omnem exuant audaces pudorem, et nullum in venereis cupiditatibus modum adhibeant, ac servationem; in Naturales Leges, ipsamque Naturam facere videntur, quae pudorem eis tribuit pro monimento honestatis, voluitque, ut ipsi stimulo perciti, et Veneris voluptate illecti suavius, faciliusque ad genus suum propagandum allicerentur. Nec minus peccant in Leges Civiles, quae sollicitae, ut Cives sanctis obsequantur Naturae dictatis, ea sanctionibus suis munierunt, ac confirmarunt. Praeter quam quod, quae ratio Nos movit, ut quae sunt admissa contra bonos mores recenseremus ante reliqua criminum genera, eadem ursit Legumlatores ad illa acri-

acribus indictis poenis prohibenda, et insectanda. Pudor enim est sepimentum virtutis, quo semel perrupto, ne reliqua quidem est ulla Legum vis: et constat omnia fere delicta ab iis plerumque nasci flagitiis, in quae rapit homines caeca libido. (c) Ecquis sane ignorat animis per libidinem corruptis nil esse tam sanctum, quod non violatum, tam iniquum, quod non ausum? Hinc saepe amicitiae rescissae, societates diremptae, distractae affinitates, foedera fracta, ac soluta perjurio: Hinc manus fraterno, civilique sanguine foedatae, familiae deletae, prodita Patria, Respublicae, et Imperia eversa, atque collapsa. Et quamvis hujusmodi delicta ita sint comparata, ut Religionem violent, a qua prohibentur, tranquillitatem perturbent Societatis, Civium denique securitatem laedant; tamen quum ea praecipue, ac directim bonis moribus adversentur; proinde distinctum, ac peculiare constituunt delictorum genus, quod sequentes complectitur species.

(c) *Cic.* de Senect. VII.

I. *Stuprum*, quae vox proprie dedecus, maculam, turpitudinem sonat. Hinc stuprare Latinis idem, ac foedare. Notissimi sunt hi Nevii versus

Seseque ei perire mavolunt ibidem,
Quam cum stupro *redire ad suos Populares*:

id est dedecore, infamia. Stricte acceptum criminis nomen est, et significat corruptionem virginis, aut viduae honeste viventis.

II. Stuprum Pueri, vulgo audit *Sodomia*, nomine a Sodomae Incolis ad nefandum crimen traducto, qui ut narratur in Sacris Scripturis tanto scelere omnes erant coinquinati. Est corruptio pueri, quum Natura, ut inquiunt Imperatores, sexum mentitur, nec quid quaerit invenit.

III. Adulterium, ut Festus scribit, cujus mihi verior

rior opinio, dictum est quasi ad alterum itio, sive accessus, cum scilicet quis ad alterius uxorem se confert. Nam Romanorum Jure Adulterium corruptionem, ac vitiationem praesefert ejus, quae alteri nupta est, seu concubitum cum aliena uxore. Juxta Sacras Leges, quibus omnium Christianarum Gentium mores adhaerent, Adulterium est violatio fidei conjugalis, quae a Viro aeque, ac a foemina concubitu fit.

IV. Lenocinium, quo solent stupra, et adulteria conciliari: translate ponitur pro illecebra, delinimento. Quoniam vero Lenones animum adolescentium deliniendo seducunt, eorum officium, crimenque Lenocinium vocatur.

V. Incestus quamcumque pollutionem, et impuritatem generatim significat. Incestare namque Latinis valebat impurare, ac polluere. Est personarum, inter quas alioqui non esset futurum legitimum matrimonium, conjunctio, ac venerea commixtio contra pudorem, et reverentiam sanguini, et Legibus debitam. Aliqua κεστός cesto deducunt, id est cingulo Veneris, quo in honestis nuptiis utebantur Antiqui ad conciliandum maritalem amorem. Turpes enim nuptias, ideo incestas dici observavit vetus Scholiastes ad Statii Thebaid., quia in eis cingulum illud honestarum insigne non adhibetur.

V. Venus monstrosa. Hoc nomine designamus varias species nefandae, faedaeque libidinis, quae fini adversantur, in quem veneream cupiditatem Natura procudit, cum scilicet haec non ea ratione, et modo exercetur, qui ad ipsam explendam est a Natura provide, suaviterque institutus.

VI. Osculatio, actus osculandi. Oscula, quae fere preludia criminum omnium venereorum, ipsa sola

D d pecu-

peculiare crimen constituunt, quo irretiuntur, qui suavia rapiunt, figuntve mulieribus, intellige invitis.

(1) Nonnulli inter novissimos liberioris ingenii Philosophos veriti non sunt antiquam *Cyreniacorum* sententiam amplecti, et asserere pudorem non insitum naturâ hominibus esse, sed natum cum civili statu, acceptumque ferri debere praejudicatis opinionibus, quibus, qui vivuut in Societate a pueris imbuuntur: et fuit etiam, qui ultra progressus animose contendit pudorem commentum ab hominibus, veluti emblemma voluptatis, nilque aliud esse quam *une volupté raffineé*: Sed MONTESQUIEU sequenti ratiocinio omnia diluit sophismata horumce Epicuri de gregge porcorum: *Il est* scribit *de la nature des êtres intelligens de sentir leurs imperfections: la nature a donc mis en nous la pudeur, c'est-à-dire, la honte des nos imperfections. Esprit des Loix Liv.* XVI. *Chap.* XII.

(2) Prudens Lector facile intelliget bonos mores heic a Nobis non accipi *in sensu philosophico* pro inclinationibus voluntatis per veram virtutem emendatae; sed *in sensu vulgari* pro moribus compositis ad regulas naturalis pudoris.

V.

3. Delicta, quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur.

1. Quaecumque Civitas nunquam satis constituta censetur; nisi ea Civibus ipsis sancta sit, ac venerabilis. (1) Quid namque prodest Urbem muris circumdare, ut ab externa vi defendatur, si intus lateant insidiae, ut ubi se occasio dederit, in commune damnum erumpant? Et sane Civitas non tam aedificiis, moenibus constat; quam ex Civium conjunctione resultat, cujus diremptio, ac solutio interitum secumfert ipsius Civitatis. (a) Quare hoc vel in primis grave putatur, si scilicet Cives Reipublicae statum, regimen, oeconomiam audeant labefactare; et inter crimina, quibus in Civili Societate locus patet, nullum est majus, quam in Summam Potestatem insurgere, cui omnes Cives salutem suam crediderunt, in commune commodum quidquam moliri, atque uno verbo publicam tranquillitatem quovis demum modo, ac ratione perturbare. Suprema enim Lex, Populi salus.

(a) *Gravin.* Orig. Jur. lib. III. §. 10.

2. Neque vero quidquam magis cordi esse Civibus debet publica tranquillitate. Quemadmodum quippe nequeunt membra valere, nisi corpus universum sanitate fruatur; ita singulis Civibus securitas constare non potest, si seditiones, discor-

discordiae agitent Civitatem, et Cives privata sua communibus commodis anteponant, [2] et publicam tranquillitatem perturbent. Bifariam autem publica tranquillitas perturbatur, vel proprie, et directim, vel indirectim, et improprie. Primum si status Reipublicae concutiatur, aliquid machinetur in eos, qui Rempublicam repraesentant, ac administrant, Civitatis, Civiumque quieti vis inferatur. Deinde ubi peccatum sit in publica commoda, et damnum communi bono illatum. Ad utramque classem sequentia crimina spectant.

Proprie, et directim.

I. LAESA MAJESTAS. Majestas a magnitudine dicta nihil est aliud, quam cujusque rei dignitas, atque amplitudo. Heic majestatis nomine intelligitur magnitudo Reipublicae, vel Principis, qui Rempublicam repraesentat, quam qui laedunt, crimen laesae majestatis admisisse dicuntur. Pluribus autem modis in hoc crimen incurritur.

II. PERDUELLIO species atrocissima criminis laesae majestatis. Duellis apud priscos Latinos sonabat hostis: *per* heic teste CHERISIO significat *perquam*, *valde*: unde perduellis idem, ac valde duellis, seu hostis. Est perduellio conspiratio hostili animo inita, vel exequuta adversus Rempublicam, vel Principem.

III. COLLEGIA ILLICITA. Collegium est plurium personarum coitio, atque societas, quam non licet in Civitate habere sine Publicae Potestatis venia propter metum, ac pericula conjuriationum, et seditionum.

IV. VIS PUBLICA, ET PRIVATA. Vis heic accipitur pro violentia, seu injuria a Civibus facta Civibus, qua quies publica perturbatur. Si sine armis

Indirectim, et improprie.

infertur *vis privata*, si cum armis *vis publica* nunc vocatur.

V. CRIMEN FALSAE MONETAE. Moneta, pecunia signata *a monendo*, quia nota inscripta nos monet auctoris, et valoris. Si falsificetur, damnum commune resultat. Nam signum moneta evasit, et mensura rerum omnium, quae in hominum commercio positae sunt.

VI. PECULATUS auctore FESTO a pecore dictus est, quia ab eo in quo Veterum consistebant opes, initium fraudis esse coepit. Furtum audit pecuniae publicae, vel sacrae.

VII. CRIMEN REPETUNDARUM. Hoc committunt, qui munere pcblico fungentes, ob judicandum, decernendumque pecuniam accipiunt quo magis, vel minus officio suo satisfaciant. Ita dicitur a repetendis pecuniis a Magistratibus injuste extortis.

VIII. FRAUDATA ANNONA. Nomen ab *anno*, vel ab *alo*, quasi alimonia, res frumentaria, et quidquid ad annuum victum reponitur. Contrahunt hoc crimen qui quomodocumque dolo malo caritatem promovent, et annonam flagellant, vel maxime peccantes in publicum commodum.

(1) Omnes, qui vivunt in civili statu meminisse debent, quod est sapienter scriptum a CICERONE in *Somn. Scipion:* *Nihil esse*, nimirum, *illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fit acceptius, quam concilia, coetusque hominum jure sociati, qui coetus Civiles vocantur*.

(2) Nil verius effato Imperatoris illius Philosophi: *Quod examini non conducit, nec api conducit*. V.M. ANTONIN. lib. VI. §. 54.

V I.

3. Delicta; quibus singulorum Civium securitas laeditur.

1. Constat homines, ut cetera animalia, statim ac nati sunt, ipsos sibi conciliari naturâ, et ab interitu alienari, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. (*a*) His veluti calcaribus impelluntur homines ad curam propriae

(*a*) *Senec.* Epistol. 121.

priae salutis, et ad quaerendam sibi, comparandamque securitatem vacuam a metu, omnisque periculi expertem. Verumtamen a nulla alia re, quod valde mirandum, magis est homini metuendum, quam ab hominibus; adeout pleraque graviora mala, unde genus affligitur humanum, homines ipsos habeant auctores. Improbi nimirum, quum suam vim sentiant, qua possunt abuti, aliis hominibus dominari nituntur, illis insidiantur, eosque rebus libertate, ipsa etiam vita spoliare aggrediuntur. (*b*) Qui cum ratione olim ad meliora traduci nequirent; propterea vetustissimi Mortalium, et ex eis progeniti suae conscii imbecillitatis, proprias conjunxere vires, et relicto naturali statu, in quo pax inrerdum, pacis fiducia nunquam erat, exemplo domesticarum Societatum in maximas illas coaluerunt, quas Civitates, vel Respublicas appellamus. (*c*) Atque in his demum consociati homines coeperunt domesticae paci consulere,

et ponere Leges

Ne quis fur esset, neu latro. neu quis adulter; (*d*)

ut singulis Sociis quaesita constaret, et optata securitas.

(*b*) V. *Hesiod.* Theogon. v. 8. et seq.

(*c*) *Aristotel.* Eth. VIII. 2.

(*d*) *Horat.* I. Satyr. 3.

2. Quivis autem homo hoc in primis quaerit, nimirum, ut vivat. Et vitam quidem impense diligimus, cujus conservandae desiderium, et anxietatem Nobis insaevit Natura. Unde fit, ut etiam aptas, integrasque velimus habere corporis partes, et refugiamus praeterea vitam nostram indiscriminatim esse in aliena potestate. Deinde quaerit, ut bene audiat apud illos, quibuscum vitam agere debet. Nam statim ac homines simul conversari coeperunt; nata est inter ipsos comparatio, quam sequitur bona de his, mala de illis apud alios opinio. Vix autem prodesset vivere in societate, nisi homines, cum quibus eam agitamus, nostri fideant, nos ament, bonam de Nobis praesefe-

ſeferant opinionem. Tandem omnis homo quaerit, ut res ad vitam ſuſtentandam neceſſarias, quibus ſive fortunâ, ſive induſtriâ auctus eſt, proprias ſibi habeat, atque conſervet: nam hunc etiam in finem homines in civilem ſtatum migrarunt. Quamobrem in Civili Societate id peculiariter, et praecipue intenditur, ut ſcilicet ſinguli Cives de perſona praeſtentur ſecuri, de fama, ac demum de bonis. Potiora ergo delicta, quibus ſingulorum Civium ſecuritas laeditur, in tres claſſes non inopportune poſſunt diſtingui, in quarum primam referantur crimina, quibus vis infertur Civium perſonis, in alteram delicta, quibus Civium aeſtimatio oneratur, bonumque nomen inficitur, in tertium demum collocentur ea facinora, quibus Cives bonis ſuis, rebuſque ſpoliantur. Age vero ſingulatim haec omnia crimina enumeremus.

Vim inferunt Civium perſonis

I. Homicidium ab *homine*, et *caedo* componitur: ſignificat enim hominis caedem, necationem. Heic tamen non quaevis venit hominis caedes, ſed ea tantum quae dolo fit, culpaque, quaeque crimen eſt homicidii, cujus ſequentes diſtinguuntur ſpecies.

1. *Homicidium ex inſidiis commiſſum* eſt, quod inſidiis committitur ex improviſo in homines nil tale caventes.

2. *Homicidium proditorium* eſt, quod fide tacite, vel expreſſe data ab amico committitur, vel ab alio ſub amici ſpecie.

3. *Aſſaſſinium* eſt homicidium commiſſum ab aliquo in id mercede conducto. Fertur *Aſſaſſinos* Aſiae quondam incolas, et Mahometis ſectatores *Senioris*, ſeu *Arſacidae* mandato necare ſolitos quoſcumque Chriſtianam fidem profitentes. Ab his derivatum nomen Aſſaſſinii, quod recte turcicum

Vim inferunt Civium personis

cicum esse notat ex *Matthaeo Parisiensi* ad annum 1251. celeberrimus HEINECIUS.

4. *Veneficium* fit cum alter alterum veneno necat.

5, *Parricidium*. Parricidii vox apud priscos Romanos denotabat quodcumque capitale delictum: Postea haec vox Legibus restricta ad caedem parentum, ac eorum, qui ejus affectionis sunt, ut nuncupatione parentum, aliorumque collateralium comprehendantur; quamvis in sensu strictissimo solam caedem parentum, et liberorum complectatur. Sub parricidio proprie veniunt *Infanticidium*, *Infantum expositio*.

II. RAPTUS actus rapiendi. Fere refertur ad *Stuprum*, estque violenta abductio personae honestae de loco ad locum libidinis exercendae caussa.

III. PLAGIUM est a πλάγιος quod proprie notat *oblique*: metaphorice autem pro *doloso* sumitur. Itaque Plagium nihil aliud est, quam dolosa suppressio liberi hominis, et secundum veteres Romanas Leges etiam alieni servi.

Onerant Civium aestimationem

IV. INJURIAE. Injuria generatim est omne id, quod non jure fit. Heic in specie est quaevis contumelia dolo malo alteri contra jns illata.

V. LIBELLI FAMOSI. Sub horum nomine veniunt injuriae scripto commissae, quibus quid alicui obiicitur ad ejus infamiam.

VI. FURTUM J.C. Sabinus a fraude dictum existimavit. Labeo a *furto*, quod clam, et obscure fiat, et plerumque noctu. Sunt qui a ferendo, vel auferendo nuncupatum volunt. Vulgo definitur dolosa rei alienae invito domino contrectatio facta animo lucrifaciendi.

VII. RA-

Bonis rebusque spoliant Cives

VII. Rapina. Rei alienae ablatio vi gesta, ut lucrifieret.

VIII. Falsum. *Varro* derivatur a *fando*, quia alii fando decipiantur, et contra quam dictum est fiat: sed venit a *falso*, quod proprie est supplantare. Falsi crimen communiter definiri solet fraudolentam veritatis supplantationem, vel suppressionem in prejudicium alterius factam, et quidem ut plurimum, ut par est adnotare, ad alios bonis spoliandos.

IX. Stellionatus. Stellio, unde huic crimini nomen versatissimum est lacertae genus, quo nullum animal, ut Plinius scribit, fraudolentius homini invidet. Ipsum hoc animal stellionis nomen meruisse videtur, quod stellatis guttis distinctum sit. Jure Romano accusantur Sellionatus, qui improbius fraudavere, si crimen aliud non sit obiiciendum, quod usu receptum.

Sed lassi sumus labore graviora hominum, et frequentiora persequendi Delicta. Felices quibus datum est scribere de virtutibus, easque homines docere. Nil contra durius, quam in hominum vitiis enumerandis, exponendisque versari. Siquidem contristatur animus cogitatione miseriarum, quibus sui similes urgentur, et affligantur, eumque alto perfundit pudore intueri, quot sit capax malorum humana nequitia. Itaque Nos, longum alioquin jam spatium emensos, heic parumper quiescere, et respirare par est.

LIBER I. EXPLICIT.

INDEX

INDEX
RERUM PRAECIPUARUM.

A

B

C

D

E

Falsi

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Quan-

ERRA-

ERRATA	CORRIGE
voluitque multam ab eo esse luendam pag.17	voluitque mulctam ab eo esse luendam
et in constanti voluptate, etc. pag.22	et in constanti, ac undique perfecta tum mentis,tum corporis voluptate
an homo ad Societatem redactus plena securitate frui queat pag.29	an homo ad Societatem redactus plena libertate frui queat
qualem, verbo, sa eculum pag.38.	qualem verbo Seculum.
non a facto et ab usu pag.51	non a facto et abusu.
solum in multis gravissimis pag.71.72	non solum in multis gravissimis
Romasni Jurisconsulti pag.75	Romani Jurisconsulti
parentem nutritorumve pag.80	parentem,nutritoremve.
Dimidiasum esse facinus pag.89	Dimidiatum esse facinus
rarius imeptu pag.104	rarius impetu
Lapida sane Seculo XV. pag.115	Lepida sane Seculo XV.
sequitur eam mortem Delinquentis pag.170	sequitur eam morte Delinquentis
obligatio ferendae poena remissa p.172	obligatio ferendae poenae remissa
et reposciendie poenis pag.177	et reposcendis poenis
Civilis,in qua vivimus status pag.192	Civilis, in quo vivimus,status
eê ne leviores pag.194	eô ne leviores
famamque lentibus pag.199	famamque laedentibus,

